

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการแก้ปัญหาสังคมไทย
AN ANALYTICAL STUDY OF DITHADHMMAKATHA SAMVATTANIKA-
DHAMMA CONCEPT IN THERAVĀDA BUDDHISM AND APPLICATION TO
SOLVE THAI SOCIETY PROBLEM

พระครูอาทรวนกิจ (อนาถโย/ฉันทสิริกุล)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์
ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการแก้ปัญหาสังคมไทย

พระครูอาทรวนกิจ (อนาลโย/ฉันทสิริกุล)

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analytical Study of Dithadhammakatha Samvattanika-Dhamma
Concept in Theravāda Buddhism and Application to Solve
Thai Society Problem

Phrakru Arthonwanakit (Anālayo / Chanthasirikul)

A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the
Specified Subject in Seminar on Buddhism and Modern
Sciences Submitted in Partial
Fulfillment of The Requirement for the Award
Of the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อสารนิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการแก้ปัญหาสังคมไทย
ผู้วิจัย	: พระครูอาทรวณกิจ (อนาลโย/ฉันทสิริกุล)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์	: ดร.ประยูร แสงใส, ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.(Ed.), P.G.Dip. in Journalism, Ph.D. (Ed.)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ธรรมที่อำนวยความสะดวกให้ในปัจจุบันทันตาเห็น ประโยชน์นั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คือ เป็นผู้มีฐานะมั่นคง มีชื่อเสียงเกียรติคุณ ได้รับการยกย่องโดยทั่วไป และมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตน ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ ประกอบด้วย ๑) อุภูฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่น ขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบกิจการ เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ๓) กัลยาณมิตรตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมนใด ย่อมดำรงตนเจรจา สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ

แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย ได้แก่ **ด้านบุคคล** ประกอบด้วย การขาดความเพียร วิธีการแก้ปัญหาที่ตัวบุคคล คือการสร้างพฤติกรรมให้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร การทำกิจการหน้าที่ให้ถูกต้องเหมาะสมเพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่บุคคลและส่วนรวม การคบคนพาล การนำหลักกัลยาณมิตรมาแก้ปัญหาชีวิตในการคบคนพาล ความมีกัลยาณมิตร คือมีผู้แนะนำสั่งสอน มีที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี การฟุ่มเฟือยใช้ทรัพย์เกินฐานะ การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาชีวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก **ด้านครอบครัว** ประกอบด้วย การปฏิบัติตนในการครองตน สมาชิกในครอบครัวต้องปฏิบัติตนตามหลักการบริหารครอบครัว ๆ จึงจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การปฏิบัติตนในการครองคน ควรประพฤติและปฏิบัติตนให้อยู่ในภาวะเบียบของศีลธรรม ตามหลักทศ ๖ ในการดำเนินชีวิตของการ

ครองเรือน คุณค่าเหล่านั้นจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตตนและสังคมด้วยการปฏิบัติ และการปฏิบัติตนในการครองงาน ผู้หวังความสำเร็จ และความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตที่จะนำพาครอบครัวและสังคมประเทศชาติไปสู่ความสำเร็จทางธุรกิจการงาน **ด้านเศรษฐกิจ** ประกอบด้วย ความพอประมาณ ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี ความมีเหตุผล ดำเนินธุรกิจด้วยสติปัญญา ใช้ความคิดอย่างรอบคอบด้วยข้อมูลและเหตุผลที่เหมาะสม การมีภูมิคุ้มกัน ความสามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงโดยไม่สร้างเหตุให้เกิดความเสี่ยงในการบริหารและดำเนินธุรกิจ ความรู้ ความสามารถ คาดการณ์ สามารถตรวจสอบและประเมินสถานการณ์ ในการดำเนินธุรกิจ คุณธรรม ดำเนินธุรกิจ ด้วยคุณธรรม จริยธรรม ไม่เบียดเบียนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเอง และไม่เบียดเบียนธุรกิจของผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม **ด้านสังคม** จะต้องเป็นผู้รู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกัน และกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมี จริยธรรม และคุณธรรม

Thematic Paper Title : An Analytical Study of Dithadhammakatha
 Samvattanika-Dhamma in Theravāda
 Buddhism and Application to Solve Thai
 Society Problem

Researcher : Phrakru Arthonwanakit (Anālayo / Chanthasirikul)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic Paper Supervisor : Dr. Prayoon Saengsai , Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip.
 In Journalism, Ph.D. (Ed.).

Date of Completion : 5 February 2015

Abstract

The purposes of this thematic paper aimed at studying the concept of Ditthadhammikathā Samvatanika Dhamma in Theravada Buddhism and analytical study of the way of Ditthadhammikathā Samvatanika Dhamma for application of daily life and solution of the Thai social problems.

The results of this study were found that Ditthadhammikathā Samvatanika Dhamma is the Dhamma to produce the present benefits in during the life-time. Those benefits are fortune, prestige, praise and happiness, that is, stable position, fame and wealth and praised by general people and happiness suitable for individuality and happiness for oneself. The Four Ditthadhammikathā Samvattanitak Dhamma consists of (1) Utthānasampadā to be endowed with energy and industry to work, to make a living with diligence and to be industry, not to be lazy (2) Ārakkhasampada to be endowed with preservation of wealth which is taken with justice (3) Kalyāmittatā to be with good individual, not to be with bad individual, to live in any house or community, ones should maintain themselves by talking with individual in that house or community (4) Samajīvitā to live with sufficient economy, to know how to search for property and know the ruin of wealth and then to make living with appropriate livelihood.

The way to apply Ditthadhammikattha samvattanika Dhamma for daily life and solution of Thai social problems is that in the aspect of individuality, it consists of the lack of diligence and the method to solve one's problem, that is, to create one's behavior to be diligent. To perform right and appropriate duties is to produce the benefits for oneself and public. In the association with a wicked person, the principle of Kalyamitta is brought for solution of problem to be associated with bad person. To associate with good friendship is to have advisors, consultants, friends and good environments. In the luxury of property, the principle of Samajivitā is brought for solution of problem of life in the overconsumption of wealth that is, the economical necessity. In the aspect of family, it consists of self-practice, that is, self-control, the membership in family must practice in accordance with principle in administration of family. So the family will live with each other in peace, not to persecute each other. To exercise self-control should be compliance with the principle of morality in accordance with the principle of Six Directions and self-practice as a householder. The laypeople must learn the blessings for themselves and societies. In the aspect of practice and self-practice as job-holder, one who hopes to succeed in his work and progress in his life will take family, society and nation to succeed in burdens. In the economical aspect, it consists of sufficiency, running business with the sufficient principle, rationality, running business with wisdom, carefully thinking with appropriate data and reason, immunity, capability to avoid the risk, that is, not to create the cause that results in the risk in the administration and running business, knowledge, ability to anticipate, ability to investigate and evaluate the situation in carrying out the business, justice, that is, to run business with virtue and morality, not to persecute individual who concerns with ones' own business and not to persecute the others' business, honesty and responsible for society and public. In the social aspect, ones must know how to distribute and support each other, not to persecute the others not only the creatures but also the environments, to enhance people in society to have morality and virtue.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี จากการช่วยเหลือด้วยเมตตาจิต ของอาจารย์ที่ปรึกษา ได้แก่ ดร.ประยูร แสงใส อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ อาจารย์ประจำศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งได้ให้ความสนใจใส่ใจและได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบ แก้ไขประเด็นที่ไม่ชัดเจนและข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยดีตลอดมา และอาจารย์บุญส่ง สิ้นธุ์นอก ที่ได้ช่วยแปลบทคัดย่อเป็นภาษาอังกฤษรวมทั้งหาข้อมูลงานเพิ่มเติมให้ ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์ทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

พร้อมนี้ ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจรูปแบบสารนิพนธ์เพื่อนำไปแก้ไขและปรับปรุงเพิ่มเติมให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย

ขออนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่น ที่ได้เอื้อเฟื้อและให้ความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ หนังสือ ตำรา เอกสารต่าง ๆ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ขอขอบคุณและขออนุโมทนา เจ้าของผลงานประพันธ์ ตำรา หนังสือ และงานวิจัยทุกเล่ม ที่ผู้วิจัยได้นำมาเป็นเอกสารสำหรับอ้างอิง เพื่อการศึกษาค้นคว้า ซึ่งได้นำมารวบรวมและเรียบเรียงวิเคราะห์สังเคราะห์ในการเขียนสารนิพนธ์ อีกทั้งขอขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการแก่ผู้วิจัย และเพื่อนสหธรรมิกผู้ร่วมศึกษาปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตทุกรูป/ท่าน ที่คอยให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา

ท้ายสุดนี้ ขอมอบอุทิศงานวิจัยให้เป็นวิทยาทานแด่โยมบิดามารดา ผู้มอบอัฐภาพร่างกายให้เจริญเติบโตจนได้บรรพชาอุปสมบท มีโอกาสได้ศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และขอให้พระพุทธศาสนาแผ่ไพศาลสืบต่อไป

พระครูอาทรนกิจ /อนาลโย

พศจิกายน ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฅ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย	๘
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๙
บทที่ ๒ แนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐
๒.๑ ความหมายของทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์	๑๐
๒.๒ ความสำคัญของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์	๑๓
๒.๓ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์	๑๕
๒.๓.๑ อุภูฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)	๑๖
๒.๓.๒ อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)	๑๙
๒.๓.๓ กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร)	๒๑
๒.๓.๔ สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)	๒๕
๒.๔ หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์	๒๙
๒.๕ สรุป	๕๓

บทที่ ๓	วิเคราะห์แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย	๕๕
๓.๑	ปัญหาในสังคมไทย	๕๕
๓.๒	การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย	๕๙
๓.๒.๑	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาบุคคล	๕๙
๓.๒.๒	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาครอบครัว	๗๒
๓.๒.๓	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ	๘๓
๓.๒.๔	หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคม	๘๘
๓.๓	สรุป	๙๐
บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๙๒
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๙๒
๔.๒	ข้อเสนอแนะ	๙๕
บรรณานุกรม		๙๗
ประวัติผู้วิจัย		๙๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า หลังคำย่อชื่อ คัมภีร์ ตัวอย่างเช่น วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๓/๒๘. หมายถึง วินยปิฎก มหาวรรคปาลี เล่ม ๔ ข้อ ๓๓ หน้า ๒๘ ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐.

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า หลังคำย่อชื่อ คัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๗/๑๙๔. หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๓๗ หน้า ๑๙๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙. ในการอ้างอิงอรรถกถา จะแจ้งเล่ม / ข้อที่ / หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๕/๒๓๙. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สีลชนธาคคอุฎฐกถา.

พระวินัยปิฎก

๕	วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๗	วิ.จ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	จลวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

๑๑	ที.ปา.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรคปาลี	(ภาษาบาลี)
	ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาคคปาลี	(ภาษาบาลี)
	ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ฉกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	สตกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๔	อง.ทสก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)

๒๖ ชุ.เถร. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)

๒๗ ชุ.ชา.อภฺฐก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ชุททกนิกาย อภฺฐกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

๑๑ ที.ปา.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

๒๑ อง.จตุกก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี จตุกกนิบาตอรรถ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมปัจจุบัน นับวันยังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ มีทั้งความเจริญและความเสื่อมของสังคม ด้วยเหตุแห่งการเจริญทางวัตถุเพียงด้านเดียว กล่าวคือ การมุ่งสร้างความสำเร็จเฉพาะด้านเดียว คือ ด้านวัตถุ ขาดการพัฒนาทางด้านของสังคม ซึ่งหมายถึง ความเจริญทางด้านจิตใจ เพราะการมุ่งที่ประกอบอาชีพทำมาหากิน ด้วยเหตุที่สังคมการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การดำเนินชีวิตก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลง มุ่งที่จะแสวงหาค่าตอบแทนจากการทำงานเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองทางวัตถุ จนทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับสังคมมนุษย์ในด้านความไม่รู้จักพอ เพราะมุ่งที่จะตามให้ทันวัตถุ จนขาดความพอเพียงและประมาณตน เกิดเป็นปัญหาแก่ตนเองและสังคม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นยุคของข้อมูลข่าวสารด้วยเทคโนโลยี และวิทยาการสมัยใหม่ ที่เน้นคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในสังคม ในด้านวัตถุและค่านิยม และการเปลี่ยนแปลงนี้เองที่ทำให้เกิดปัญหาชีวิตขึ้นมากมายตามมาเช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน ปัญหาความเกียจคร้าน ปัญหาความเครียดอันเกิดจากการทำงาน ปัญหาการว่างงาน ปัญหาการสร้างฐานะทางครอบครัวให้สมบูรณ์ไม่ได้ และปัญหาการเสื่อมทรามทางด้านศีลธรรม ด้านวัฒนธรรม ปัญหาที่กล่าวมานี้ เป็นปัญหาที่ส่งผลทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจตามมา และที่ส่งผลกระทบให้เกิดเป็นปัญหาด้านสังคมต่อไป ซึ่งจะพบว่าประชาชนในชาติกำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ เพราะว่าความเจริญทางด้านจิตใจพัฒนาไม่ทันความเจริญ ทางด้านวัตถุจากการเปลี่ยนแปลงนี้ จึงนำไปสู่สภาพปัญหาที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างยิ่ง และรุนแรงยิ่งขึ้น ปัญหาที่น่าเป็นห่วงมากที่สุด คือ ปัญหาด้านจิตใจเป็นปัญหาพื้นฐานของปัญหาอื่นๆ เพราะจิตใจเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้คนเราคิดกระทำการต่างๆ ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ให้ข้อคิดเตือนใจเกี่ยวกับปัญหา ชีวิตว่า เป็นเพราะกรรมหรือการกระทำของตนเอง ข้อนี้พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสยืนยันไว้ใน จูฬกัมมวิภังคสูตร ว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้แล้วและประณีตได้”^๑

การกระทำของตนเองไม่ว่าจะเป็นทางกาย วาจา และใจ ก็ล้วนมีอิทธิพล ที่ทำให้ชีวิตมีปัญหาทั้งสิ้น และเมื่อแต่ละคนประสบปัญหาจะมากหรือน้อยเพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับกระทำของ

^๑ อก.อภฺรฺก (ไทย) ๒๓/๕๘๑/๒๕๑.

ตนเอง หรือความต้องการที่เกิดจากตัณหาเป็นตัวกระตุ้นทำให้คนที่มีความต้องการมากก็มีปัญหา มาก คนที่มีความต้องการน้อยก็มีปัญหาชีวิตน้อยลงไปตามส่วนแต่ถ้าบุคคลที่ยังไม่ได้แก้ไขปัญหา ชีวิตด้วยวิธีที่ถูกต้องนั้นจะทนทุกข์ทรมานตลอดไป จนเป็นสาเหตุของการฆ่าตัวตายก็มี เพื่อจะหลีกเลี่ยงปัญหา เพราะคิดว่าไม่มีใครที่จะช่วยปลดเปลื้องให้พ้นจากความทุกข์ทรมานได้ แต่หลักพุทธธรรม ที่เป็นหลักคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางการแก้ไขปัญหาชีวิตที่เด่นชัดได้ผลจริง เช่น หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถะประโยชน์^๒ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หรือหลักธรรม อันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น อันได้แก่ (๑) อุฏฐานสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยความหมั่นความ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตราหาอุปายสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี (๒) อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการ รักษา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบ ธรรม ด้วยกำลังงาน ของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย (๓) กัลยาณมิตตา คือ คบคนดีเป็น มิตร รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา (๔) สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยง ชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองพุ่มพวย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ หลักธรรมหมวดนี้ เรียก กันสั้น ๆ ว่า ทฤษฎีธรรมมีกัตถะ หรือเรียกติดปากอย่างไทย ๆ ว่า ทฤษฎีธรรมมีกัตถะประโยชน์(อรรถะ แปลว่า ประโยชน์ จึงมีประโยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)^๓

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนเพราะขาดหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา คือ (๑) การขาดความพากเพียรใน การทำงานหรือการศึกษา (๒) การไม่รู้จัก ประหยัดทรัพย์ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็น (๓) มีการคบคนพาลเป็นเพื่อน ชอบ แนะนำไปในทางที่ผิด หรือ ที่ไม่ควร อาทิเช่น แนะนำให้ไปเล่นการพนัน ให้ไปลักขโมย ให้กินยาบ้า ให้เสพยา ขวนไปฉูดคร้อนาจาร เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และ (๔) มี การใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ ใช้ชีวิตให้ไปตามกระแสนิยมของความต้องการ (ตัณหา) และไม่รู้จัก เพียงพอ ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่เกิดความอยากได้ออยากมีอยากเป็น (โลภ) เกินฐานะของตนจึงทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน^๔ แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้ก็สามารถแก้ไขได้ ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือ ใช้สติปัญญาในการคบคิดพิจารณาเหมือนกับที่มีกระแส

^๒ ๒ อ.อุฎฐก (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๘.

^๓ พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๘.

^๔ นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, **วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘.

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนในหนังสือคำพ่อสอน ความว่า

“...ปัญหาทุกอย่าง ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ มีทางแก้ไขได้ ถ้ารู้จักคิดได้ดี ปฏิบัติได้ถูก การคิดได้ดีนั้น มิใช่การคิดได้ด้วยคิด หรือด้วยสมองกล เพราะถึงโลกเราในปัจจุบันจะวิวัฒนาการไปมากเพียงใดก็ตาม ก็ยังไม่มีเครื่องมืออันวิเศษชนิดใดสามารถขบคิดแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างสมบูรณ์ การขบคิดวินิจฉัยปัญหาจึงต้องใช้สติปัญญาคือคิดด้วยสติรู้ตัวอยู่เสมอ เพื่อหยุดยั้งและป้องกันความประมาทพลาดผิด และอคติต่างๆ มิให้เกิดขึ้น ช่วยให้การใช้ปัญญาพิจารณาปัญหาต่างๆ เป็นไปอย่างเที่ยงตรง ทำให้เห็นเหตุเห็นผลและที่เกี่ยวข้องกันเป็นกระบวนการได้กระจ่างชัดทุกขั้นตอน และวินิจฉัยได้ถูกต้องว่าปัญหาที่แท้อยู่ตรงไหนจะปฏิบัติแก้ไขโดยวิธีใด ส่วนการปฏิบัติได้ถูกนั้น ก็คือปฏิบัติแก้ไขได้ถูกต้องตามหลักการหลักวิชาการ หลักเหตุผล และหลักธรรมการคิดได้ดีปฏิบัติได้ถูกนี้เป็นเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผลประกอบกัน และส่งเสริมสนับสนุนกันเป็นปัจจัยที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาระหว่างในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติกิจการงาน..”^๕

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาลัทธิฐานธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อเข้าในการดำเนินชีวิต และแนวทางแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมปัจจุบัน เป็นคุณประโยชน์ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม ไม่ว่าจะเป็อดีตที่ผ่านมาและในปัจจุบันก็ตาม หากสังคมมีความเข้าใจในความหมายของลัทธิฐานธัมมิกัตถประโยชน์ และสามารถนำไปปรับใช้เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันก็จะทำให้ชีวิตและสังคมมีความสงบสุข จึงเห็นควรที่จะมีการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์และศึกษาแนวทางการนำลัทธิฐานธัมมิกัตถประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมปัจจุบัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ดีงามและถูกต้องของบุคคลในสังคมไทยต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องลัทธิฐานธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธานุชาลนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการนำลัทธิฐานธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

^๕ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, คำพ่อสอน : ประมวลพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิสตรัส-สฤษดีวงศ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙๙.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาแนวความคิดเรื่องคารวะในพระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาแหล่งที่เป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และข้อมูลชั้นทุติยภูมิคือ วรรณคดี ฎีกา และงานวิชาการของนักปราชญ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

- ๑) ศึกษาแนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) วิเคราะห์แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

หลักธรรมทฤษฎีธัมมิกัตถะ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน อันประกอบไปด้วย ๔ อย่าง คือ ความขยันหมั่นเพียร การเก็บรักษาทรัพย์ การคบคนดีเป็นมิตร และความเป็นอยู่เหมาะสมไม่ฟุ่มเฟือย

ประยุกต์ หมายถึง การนำหลักธรรมทฤษฎีธัมมิกัตถะไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

การแก้ปัญหาสังคมไทย หมายถึง แนวคิดการแก้ปัญหาในด้านครอบครัว บุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของชาวพุทธไทย

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีธัมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น (virtues conducive to benefits in the present; virtues leading to temporal welfare) ๑. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบ อาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หอบุญวิธีสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี -to be endowed with energy and industry; achievement of diligence) ๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความ

ขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย -to be endowed with watchfulness; achievement of protection) ๓. กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกลูกเสนาสำหรับศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา คีล จาคะ ปัญญา -good company; association with good people) ๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ -balanced livelihood; living economically)^๖

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง ปัญหาชีวิตของสังคมไทยเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนเพราะขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ (๑) การขาดความพากเพียรในการทำงานหรือการศึกษา (๒) การไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็น (๓) มีการคบคนพาลเป็นเพื่อน ชอบแนะนำไปในทางที่ผิด หรือ ที่ไม่ควร อาทิเช่น แนะนำให้ไปเล่นการพนัน ให้ไปลักขโมย ให้กินยาบ้า ให้เสพยา ชวนไปจุดคร่าอนาจาร เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต และ (๔) มีการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ ใช้ชีวิตให้ไปตามกระแสนิยมของความต้องการ (ตัณหา) และไม่รู้จักเพียงพอ ไม่พอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่เกิดความอยากได้อีกมีอยากเป็น (โลภ) เกินฐานะของตนจึงทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทย^๗

วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ บางยี่ขัน ได้กล่าวไว้ในหนังสือว่า การนำเอาหลักอุฏฐานสัมปทา มาแก้ปัญหาคาการขาดความเพียรหรือแก้ไขความเกียจคร้านเมื่อจะหลีกเลี่ยงพ้นจากความช้วนานาประการ สิ่งสำคัญก็คือการระมัดระวังหรือสำรวมรักษากายวาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิตของเราไม่ให้หลงไปตามกระแส หรือพบเจอกับความชั่วทั้งหลายเช่นเดียวกับความเกียจคร้าน เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะต้องหาทางแก้ไขปัญหานี้ให้ได้ ทางแก้ไขนั้นแบ่งออกเป็นหลักการและวิธีการ นอกจากนั้นก่อนจะแก้ไขจำต้องเข้าใจถึงลักษณะนิสัยส่วนบุคคลด้วย โดยเฉพาะระดับปริมาณความมากน้อยของความเกียจคร้านมีมากน้อยต่างกัน บางคนเกียจคร้านมากในขณะที่บางคนเกียจคร้านน้อย เช่น คนที่ไม่ยอมทำการทำงานทั้งที่มีความสามารถจะทำได้ เป็นต้น จึงอ้างความเกียจคร้านเพื่อไม่อยากจะทำงาน ในที่นี้ ควรทราบถึงจุดหมายแห่งความสำเร็จหรือประโยชน์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนต่างต้องการอยากจะได้มาด้วยการแสวงหาให้มาก่อน ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ความร่ำรวย คนทั่วไปถือกันว่า ความร่ำรวยเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งของชีวิตไม่ใช่เกิดจากโชคชะตาหรือความบังเอิญ แต่เกิดจากการลงมือกระทำหรือขยันหมั่นเพียรในการสร้างเนื้อสร้างตัวให้เจริญรุ่งเรืองหรือให้เกิดมีขึ้นมาได้

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๘.

^๗ นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, **วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘.

๒. อำนาจ เกิดจากสาเหตุพื้นฐานหลายอย่างด้วยกัน เช่น เกิดจากความร่ำรวย เกิดจากการมีตำแหน่งหน้าที่ที่สูงในทางการเมือง ในทางราชการ หรือในองค์กรและหน่วยงานอื่นๆ และที่สูงขึ้นไปคือเกิดจากการเอาชนะตัวเองได้จนกระทั่งมีพลังอำนาจทางจิตที่สูง เป็นต้น

๓. ความมีชื่อเสียง ซึ่งอาจเกิดจากการกระทำความดี ความเป็นเลิศทางวิชาการ และความงามเป็นเลิศ เป็นต้น ที่สร้างชื่อเสียงในสังคม เป็นความสำเร็จด้านดี อีกด้านหนึ่ง ความมีชื่อเสียงในทางที่ไม่ดี ก็เป็นที่ติเตียนของสังคมเช่นกัน

๔. ความสุข นอกจากความสุขทางกายที่แสวงหามาได้จากความร่ำรวยหรือสิ่งอื่นๆ แล้ว ยังมีความสุขทางจิตใจที่เกิดจากความพึงพอใจ ความสงบของจิตใจ และการได้ทำงานที่ตนเองพอใจ เป็นต้น

๕. ความรู้หรือการค้นพบสิ่งใหม่ เช่น การศึกษาจบชั้นสูงสุด การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ การบรรลุธรรม และการสร้างองค์ความรู้อื่นๆ เป็นต้น^๘

Surdenranath Dasgupta ได้กล่าวถึงประโยชน์ คือ การสละประโยชน์เป็นสิ่งที่ดี พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นเสมือนพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต ไม่ใช่เป็นแค่ความดีของปัจเจกชนเท่านั้น แต่เป็นความดีของสาธารณะ บุคคลแสวงหาการเสียสละอันนำไปสู่ความพอใจอันเป็นผลประโยชน์เพื่อตัวเอง ก็เป็นสิ่งที่แน่นอนว่าเขาคือบุคคลที่ต่ำต้อยที่สุด เพราะความเห็นแก่ตัวตนเองและสำหรับผู้ที่ไม่รู้จักการเสียสละประโยชน์เลย เขาก็เป็นคนไม่ดีเท่ากับคนไม่ดี^๙

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูโพธิธรรมานุกูล (บรรเทา ชุตจิณ) ได้กล่าวถึง หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาไว้ดังนี้ทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ แปลว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึง ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการ หรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็น ไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) ความ

^๘ วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน, **ปรัชญาไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : รามคำแหง , ๒๕๓๓), หน้า ๖๐.

^๙ Surdenranath Dasgupta, **A History of Indian Philosophy Vol. ๒** (New Delhi : Motiral Banurasi Press), p.๔๘๕.

ขยันหมั่นเพียร (๒) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด (๓) คบคนดีเป็นมิตร และ (๔) เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ จากความหมายของ ทัศนคติที่มีต่อสังวัตตนิกรม ๔ ทั้งข้อนี้^{๑๐}

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา) ได้กล่าวถึง อรรถประโยชน์ได้แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ประโยชน์ของชีวิตทางวัตถุ ได้แก่ ทรัพย์สิน ความมั่งคั่ง ร่ำรวย การได้ครอบครอง บริโภควัตถุเหล่านั้น ซึ่งว่าเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจแก่ชีวิตของมนุษย์ผู้ยังเป็นสามัญชน และ ประโยชน์ของชีวิตทางจิตใจ ได้แก่ ความสุข ความมีอิสรภาพทางจิตวิญญาณ รวมไปถึงความหลุดพ้นจากกิเลสที่รบกวนจิตใจอันได้แก่พระอรหันต์ พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นจุดหมายหรือพรหมจรรย์ ที่ต้องบรรลุให้ได้ ซึ่งเหมาะกับพระสงฆ์ผู้ไม่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวัตถุ โดยที่ท่านมักเน้นหนักในเรื่องของการฝึกจิต การขัดเกลาตนเอง และนอกจากนั้นยังมีมนุษย์ที่ผู้ที่มีอิทธิพลในการบำเพ็ญเพียรทางจิต สามารถที่จะแสวงหาและประสบกับประโยชน์เช่นนี้ได้^{๑๑}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ทราบแนวทางของหลักทัศนคติที่มีต่อประโยชน์ ที่เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน คือประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการ หรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด คบคนดีเป็นมิตร และ เลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ และปัญหาชีวิตของสังคมไทยเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนเพราะขาดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ การขาดความพากเพียรในการทำการงานหรือการศึกษา การไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ มีการใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย เกินความจำเป็น การคบคนพาลเป็นเพื่อน ชอบแนะนำไปในทางที่ผิด หรือ ที่ไม่ควร และ การใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ ใช้ชีวิตให้ไปตามกระแสนิยมของความต้องการ (ตัณหา) และไม่รู้จักเพียงพอ ซึ่งผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาไปใช้ประกอบในงานวิจัยครั้งนี้ให้สมบูรณ์

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) เป็นการค้นคว้าจากเอกสารโดยอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ อรรถกถา พร้อมทั้งเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนดังนี้

^{๑๐} พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺ) ศึกษาแนวทางการนำหลักทัศนคติที่มีต่อประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน, **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๗.

^{๑๑} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา), การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญา, **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

๑.๖.๑ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) คือแหล่งข้อมูลสำคัญที่เป็นหลักคำสอนสำคัญโดยตรง ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

๑.๖.๒ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา และหนังสือที่นักปราชญ์ทั้งหลายเขียนรวบรวมไว้ รวมทั้งวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องอันศึกษาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

๑.๖.๓ ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่อง หลักธรรมที่ภูธธัมมิกัตถะประโยชน์ และการประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวัน

๑.๖.๔ สังเคราะห์ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รวบรวมมาเป็นรูปเล่ม

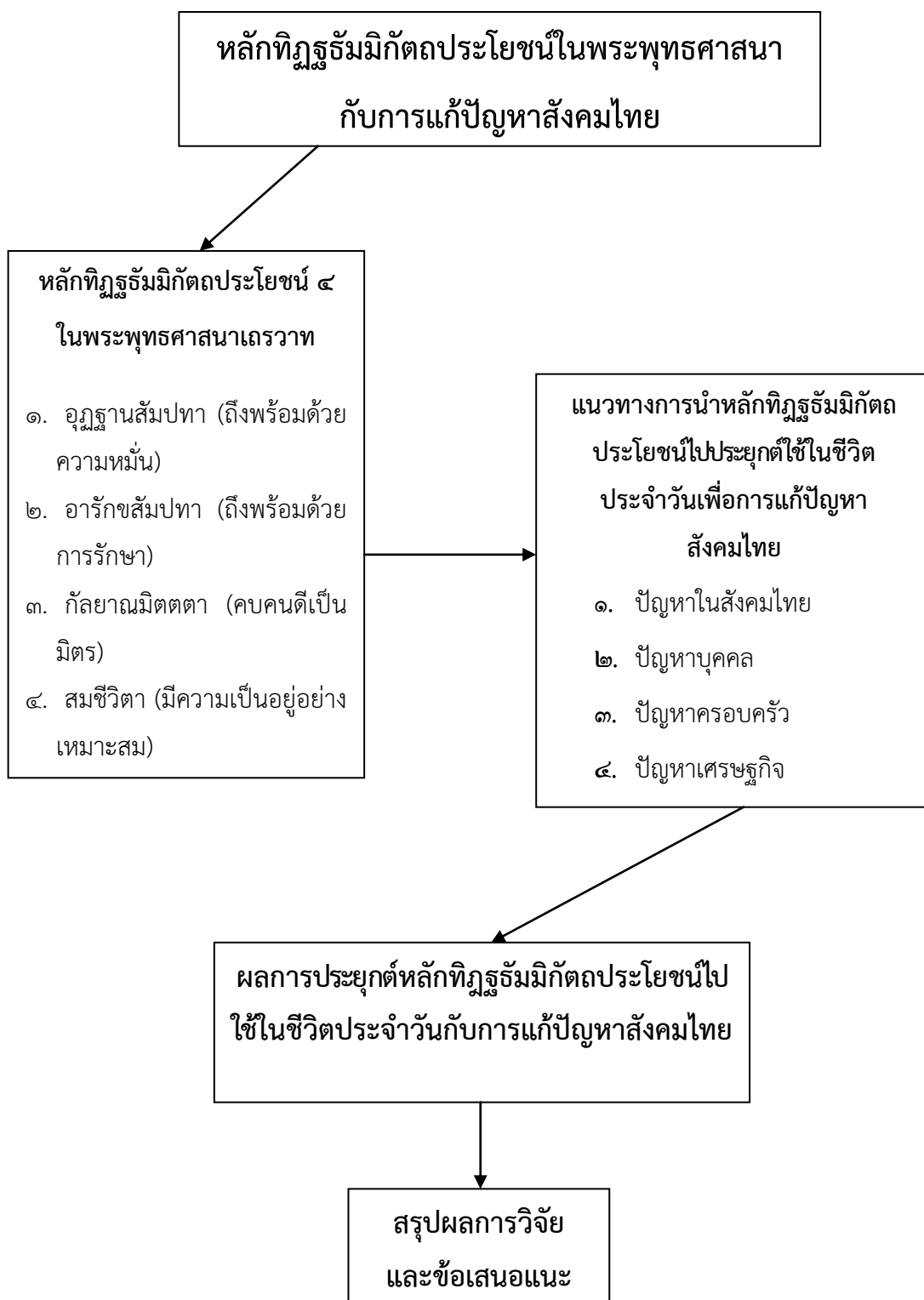
๑.๖.๕ สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้มา

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเรื่องหลักที่ภูธธัมมิกัตถะประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ได้องค์ความรู้จากการนำหลักที่ภูธธัมมิกัตถะประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของคนในสังคมไทย และนำผลของการศึกษาไปเป็นข้อมูลทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual frame work)

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาซึ่งกำหนดกรอบของการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) ความหมายของหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ (๒) ความสำคัญของหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ (๓) หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ และ (๔) หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมายของทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์

ทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน^๑ ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน อันมีอยู่ ๔ ประการ คือ

- ๑) ความขยันหมั่นเพียร
- ๒) การรู้จักรักษาทรัพย์และประหยัด
- ๓) คบคนดีเป็นมิตร
- ๔) เลี่ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

ทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนาหมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน^๒ อย่าง^๒ อาจเรียกสั้น ๆ ว่า ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ เนื่องจากอรรถะ แปลว่า ประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องมีประโยชน์ ซ้ำซ้อนกันสองคำก็ได้หรืออาจเรียกเต็ม ๆ ว่า ทฤษฎีธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรมม หมายถึง ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุข

^๑ อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

^๒ ม.ม. ๑๓/ ๒๓๘.

สามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนามี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น อันจะสำเร็จ ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่น ประกอบการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็น อุบายในการงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ

๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่น เพียรโดยชอบธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไป โดยภัยต่างๆ

๓) กัลยาณมิตรตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธฺิ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยง ชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนื่อ รายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้

ความหมายของ วิชาธรรมมิกัตถสังวัตตนิกรธรรม ๔^๓ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น - virtues conducive to benefits in the present; virtues leading to temporal welfare)

๑) อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบ อาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี - to be endowed with energy and industry; achievement of diligence)

๒) อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และ ผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็น อันตรายหรือเสื่อมเสีย - to be endowed with watchfulness; achievement of protection)

๓) กัลยาณมิตรตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา - good company; association with good people)

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๓๘.

๔) สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ - balanced livelihood; living economically)^๔

ทฤษฎีนี้มีกัตตะ แปลว่า ประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในปัจจุบัน หมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมที่ให้ประโยชน์ในปัจจุบันมี ๔ ประการ คือ

๑) อุฏฐานสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการลุกขึ้นหรือความหมั่น หมายถึง เป็นผู้หมั่นขยันในกิจการที่ทำ ผู้หมั่นขยันจะต้องลุกขึ้นทำงาน ไม่ใช่เอาแต่นอน ไม่ยอมลุกขึ้นงานที่ทำนั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคน เช่น นักเรียนต้องเรียนหนังสือ แม่บ้านต้องทำงานบ้าน ผู้ประกอบอาชีพต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จ และให้มีความก้าวหน้า การจะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ ต้องมีความขยันหมั่นเพียร

๒) อารักขสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง การรักษาทรัพย์ที่หา มาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ไม่ได้หมายความว่าเก็บไว้โดยไม่ใช้สอย แต่เก็บไว้ให้มิใช่สอยตลอดไป

๓) กัลยาณมิตรตตา แปลว่า ความเป็นผู้มีเพื่อนดี หรือความมีเพื่อนเป็นคนดี หมายความว่า คบเฉพาะมิตรแท้ ๔ จำพวก คือ

- (๑) มิตรมีอุปการะ
- (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- (๓) มิตรแนะประโยชน์
- (๔) มิตรมีความรักใคร่

๔) สมชีวิตา แปลว่า การเลี้ยงชีวิตสม่ำเสมอหรือพอเหมาะพอดี หมายความว่า เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไปสำหรับผู้มีความรู้น้อย รายได้น้อย ถึงจะขยันหมั่นเพียรรายได้ก็เพิ่มขึ้นไม่มากนัก ให้ใช้จ่ายเพียงพอดี ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป และไม่ควรอออย่างผู้มีรายได้สูง เพราะความพอดีของผู้มีรายได้สูงเป็นความฟุ่มเฟือยของผู้มีรายได้น้อย สำหรับผู้มีรายได้สูง ควรใช้จ่ายเพียงพอดีสำหรับตน ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป และไม่ใช้จ่ายอย่างคนมีรายได้น้อย ซึ่งถือเป็นความฝืดเคืองสำหรับตน^๕

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๓๘.

^๕ พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺ), “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีมีกัตตะประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน” *ปริญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓-๑๔.

สรุป คือ การเลี้ยงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดีตามฐานะของตน และปฏิบัติอย่างนี้โดยสม่ำเสมอ ธรรม ๔ ประการนี้เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ ธรรมที่อำนวยความสะดวกให้ในปัจจุบันทันตาเห็น ประโยชน์นั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คือ เป็นผู้มีฐานะมั่นคง มีชื่อเสียงเกียรติคุณได้รับการยกย่องโดยทั่วไป และมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตน

๒.๒ ความสำคัญของหลักทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์

หลักทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ เป็นหลักพุทธธรรมที่สำคัญ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเป็นแนวทางสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีความเป็นมาปรากฏในทีฆชาณสูตร^๖ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิยะชื่อว่ากักรปตตะ เขตกรุงโกฬิยะ ครั้งนั้น โกฬิยะบุตรชื่อว่าทีฆชาณได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิवाทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภคี อยู่ครองเรือนนอนเบียดบุตร ใช้จันทร์ของชาวกาสิ ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ยินดีทองและเงิน ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้และเพื่อเกื้อกูลในภพหน้าแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด

หลักความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเอง ได้รับประโยชน์ในปัจจุบันตามหลักทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์นั้น พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ในหนังสือธรรมนุญชีวิตว่า “คนที่จะเรียกได้ว่ารู้จัก รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนที่ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง เพราะปฏิบัติตามหลักธรรม ต่อไปนี้”^๗ และความสำคัญของทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์นั้นมีหลักธรรมอย่างนี้มีประโยชน์มากมายหลายประการแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม รวมทั้งส่งผลดีไปถึงสังคมด้วย คือ

- ๑) ทำให้บุคคลสามารถสร้างหลักฐานได้อย่างมั่นคง
- ๒) ทำให้เป็นคนที่มีเกียรติ มีชื่อเสียง มีคนเชื่อฟังนับถือ
- ๓) เป็นทางเสริมสร้างสัมพันธไมตรี
- ๔) ทำให้มีโอกาสดำเนินการประโยชน์แก่ส่วนรวม
- ๕) เป็นแบบอย่างที่ดีให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติตามทั้งในด้านการงานและการดำรงชีวิต
- ๖) สร้างความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติทางอ้อม และช่วยลดปัญหาสังคม

ได้

^๖ อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมนุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

ปัจจุบันเป็นยุคที่ผู้คนให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการเรื่องเงินๆ ทองๆ ของตนเองมากขึ้น สังเกตได้จากสื่อ ทั้งทีวี วิทยู หนังสือพิมพ์ นิตยสาร แม้กาซีนต่างๆ จะมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการออม การลงทุน การใช้จ่าย สอดแทรกอยู่ไม่น้อย รวมทั้งพอคึกตะบู้คที่เป็นเรื่องทางการเงินส่วนบุคคล ก็มีให้เลือกซื้อหามากมาย

จำนวนผู้คนที่ตื่นตัวและสนใจเรื่องนี้อย่างจริงจัง ดูเหมือนจะเพิ่มมากขึ้นทุกวัน จะว่าไปแล้วการจัดการเรื่องเงินๆ ทองๆ ต้องมองเป็นเรื่องสำคัญอันดับต้นๆ ในชีวิตของเรา ที่จะต้องจัดการให้ลงตัวเพื่อสร้างสมดุลให้ชีวิตในทุกด้าน

ตามหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องเงินๆ ทองๆ หรือเรื่องการบริหารจัดการทรัพย์สินหรือโภคทรัพย์ไว้อย่างครบวงจร เพื่อสร้างสมดุลแก่ชีวิตหลายเรื่อง อย่างเช่น หลักการสร้างประโยชน์หรือความสุขในปัจจุบันที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถลประโยชน์ ๔ ประกอบไปด้วย

(๑) อุฏฐานสัมปทา หรือการหาทรัพย์ด้วยความขยันหมั่นเพียรในทางสุจริตชอบธรรม

(๒) อารักขาสัมปทา หรือการรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้

(๓) กัลยาณมิตตตาหรือการรู้จักคบเพื่อนดีเพื่อไม่ให้ชีวิตถูกชักนำไปในทางที่เสื่อมและ

(๔) สมชิวิตา หรือการรู้จักใช้จ่ายอย่างสมควรตามฐานะ

โดยหลักทิฏฐธัมมิกัตถลประโยชน์ ๔ นี้ ถือเป็นหลักการพื้นฐานเพื่อการดับทุกข์ทางกายอันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นง่ายและมีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน หากต้องการดับทุกข์ทางสังคมทรงสอนหลักประโยชน์เบื้องต้นคือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

ส่วนการดับทุกข์ทางจิต เพื่อประโยชน์สูงสุด ทรงสอนหลัก อริยมรรค ๘ ไว้ให้เป็นครรลองสู่ความพ้นทุกข์

บุคคลทั่วไปอย่างเราๆ ความสุขพื้นฐานทั่วไป ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็มีในเรื่องความสุขของ คฤหัสถ์ ๔ ได้แก่

๑) สุขเกิดจากการมีทรัพย์

๒) สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์เพื่อบริโภคไม่มากไม่น้อยเกินไป

๓) สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้

๔) สุขเกิดจากการประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ

พระพุทธองค์ยังทรงสอนให้เรารู้จักการจัดสรรทรัพย์ที่หามาได้เป็น ๔ ส่วน หรือหลัก โภควิภาค ๔ คือ ให้เราจัดแบ่งทรัพย์ที่หามาได้เป็น ๓ ส่วน ดังนี้

เอเกน โภคะ ฤๅษเษย ทรัพย์ส่วนแรกหรือ ๒๕% สำหรับใช้จ่ายเลี้ยงตน และเลี้ยงคุณ
ที่ควรบำรุง

ทรัพย์ส่วนต่อมา ทวีทิ กมมํ ปโยชเช ให้ใช้สองส่วน หรือ ๕๐ % สำหรับการลงทุน
ประกอบกิจการงานอาชีพเพื่อให้ทรัพย์ที่มีได้เพิ่มพูนขึ้น

และทรัพย์ส่วนสุดท้าย จตุตถถจ นิธาเปยย หรือ ๒๕ % ให้เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

นอกจากนี้ ยังทรงสอนหลักการใช้จ่ายทรัพย์ไว้ด้วย คือ โภคอาทียะ ๕ หรือหลักการใช้
ประโยชน์จากทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้ด้วยความสุจริตชอบธรรมแล้ว ควรใช้จ่ายทรัพย์นั้นเพื่อให้
เกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง ได้แก่

๑) เลี้ยงตนเอง บิดามารดา บุตร ภรรยาและคนในปกครองให้มีความสุข

๒) บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมงานให้มีความสุข

๓) ใช้สำหรับป้องกันภัยอันตราย

๔) ใช้ทำพลี ๕ อย่าง ได้แก่ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศแก่บรรพบุรุษที่
ล่วงลับไปแล้ว บำรุงราชการโดยการเสียภาษีอากร และถวายเทวดาหรือสักการะแก่สิ่งสมควรบูชา

และ

๕) ใช้อุปถัมภ์บำรุงสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ

ทั้งนี้ หากเราน้อมนำหลักธรรมทั้ง ๔ เรื่องมาปฏิบัติ จะได้ประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง
ครอบครัว บุคคลใกล้ชิด และแก่สังคม ซึ่งหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่าประโยชน์ที่เกิดขึ้น
เป็นประโยชน์ที่สร้างความมั่นคงและยั่งยืน ให้แก่ชีวิตเราอย่างครบถ้วนในทุกมิติ

หลักธรรมทั้ง ๔ เรื่องนี้เป็นเรื่องของการจัดการโภคทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอก ที่เรา
ต่างดิ้นรนแสวงหา ทั้งที่ความจริงทุกคนสามารถมีทรัพย์อันประเสริฐได้ เป็นทรัพย์ที่ไม่มีผู้ใดจะแย่ง
ชิงไปได้ ไม่สูญหายไปด้วยภัยหรืออันตรายต่างๆ

ทรัพย์ประเภทนี้อยู่ภายในจิตใจของเราเอง ที่เรียกว่า อริยทรัพย์ หรือคุณธรรมประจำ
ใจอันประเสริฐ ๗ ประการ ได้แก่ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ พาหุสัจจะ จาคะ และปัญญา
อริยทรัพย์นี้ นอกจากจะทำให้จิตใจไม่อ้างว้างและไม่ยากจนแล้ว ยังเป็นทุนทางใจในการสร้างทรัพย์
ภายนอกที่สำคัญยิ่งอีกด้วย

ดังนั้น เมื่อต้องการจะสร้างและสะสมทรัพย์สินเงินทองต่างๆ ก็ต้องไม่ลืมที่จะสร้าง
ทรัพย์ที่แท้จริงให้มีบริบูรณ์ขึ้นด้วย เพื่อความร่ำรวยอย่างแท้จริงของชีวิต

๒.๓ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์

ทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือ
หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่

๒.๓.๑ อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

อุฏฐานสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยความหมั่นขยันหมั่นเพียร ในการปฏิบัติหน้าที่ การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

อุฏฐานสัมปทา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทิมชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้เลี้ยงชีพด้วยการงานใด จะเป็นกสิกรรม พาณิชยกรรม โครภกรรม เป็นช่างศร รับราชการ หรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้ นี้เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา

อีกหลักธรรมหนึ่งซึ่งเรียกว่าอุฏฐานสัมปทา คือ มรรคมีองค์ ๘ นี้ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ^๘ ได้แก่ สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ การกระทำชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ

ตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับมรรคมีองค์ ๘ คือ “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พรหมณ์ชื่อชาณูโสโสนีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั้น ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

“...สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นผู้เกียจคร้าน ปราศจากความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพรหมณ์ผู้เจริญเหล่านั้นย่อมประสบความกลัวและความขลาดเขลาอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือความเป็นผู้เกียจคร้านปราศจากความเพียร ส่วนเรามีใจเป็นผู้เกียจคร้าน มิใช่ปราศจากความเพียรเข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้ปรารถนาความเพียร พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียมสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”^๙

ซึ่งสรุปได้ว่า ความเพียรที่บริบูรณ์และมีความเพียรที่ประคับประคองไว้สม่ำเสมอไม่หย่อนนัย ไม่ตึงนัย ไม่ให้จิตปรุงแต่งภายใน ไม่ให้ฟุ้งซ่านภายนอก คำว่า เพียร ในที่นี้หมายความว่า ความเอาทั้ง ความเพียรทางกาย เช่น เพียรพยายามทางกายตลอดทั้งคืนและวัน ดุจในประโยคที่ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดีด้วยการเดินจงกรมด้วยการนั่ง

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๔/๔๕๓.

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๔๕/๓๘.

ตลอดวัน”^{๑๐} และความเพียรทางจิต เช่น เพียรพยายามผูกจิตไว้ด้วยการกำหนดสถานที่ เป็นต้น ดัง
ในประโยคที่ว่า “เราจะไม่ออกจากถ้ำนี้จนกว่าจิตของเราจะหลุดพ้นจากอาสวะไม่ถื้อมันด้วย
อุปทาน”^{๑๑}

“...สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งขาดสติสัมปชัญญะ (ความระลึกได้และ
ความรู้ตัว) เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดป่าโปร่งและป่าทึบ สมณะหรือพราหมณ์ผู้เจริญ
เหล่านั้น ย่อมประสบความกลัวและความขลาดอันเป็นอกุศล เพราะเหตุแห่งโทษของตนคือ
ความเป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนเรามีใช่เป็นผู้ขาดสติสัมปชัญญะ เข้าอาศัยเสนาสนะอัน
เจียบสังัดป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้มีสติมั่นคง พระอริยะเหล่าใดเป็นผู้มีสติมั่นคงเข้า
อาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะ
เหล่านั้นเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เราเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิพระอริยะ
เหล่าใดเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมาธิ เข้าอาศัยเสนาสนะอันเจียบสังัดคือป่าโปร่งและป่าทึบ เรา
เป็นผู้หนึ่งในบรรดาพระอริยะเหล่านั้น”^{๑๒}

ในทางพระพุทธศาสนาสอนเน้นให้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยปัญญา จึงเป็น
ปัญญานิยม มิใช่วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ดังนั้น ปัญญาจึงจัดเป็นจุดเน้นที่สำคัญที่สุดในเศรษฐกิจ
แนวพุทธ ตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากสอนให้มีความฉลาดในการจัดการกับเทคโนโลยีต่างๆ
แล้ว ยังหมายถึงให้ใช้ปัญญาสามารถควบคุมเทคโนโลยีต่างๆ เหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นประโยชน์
อย่างมากที่สุดด้วย ดังพุทธภาษิตในมุลกสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาตว่า **ปญญุตตรา
สพเพ ธมมา**^{๑๓} แปลว่า ธรรมทั้งปวงมีปัญญายิ่ง^{๑๔} พระพุทธศาสนาสอนให้มองปัญญาว่าเป็นสิ่งที่
ประเสริฐกว่าทรัพย์สินเงินทองของมีค่าภายนอกร่างกาย ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททก
นิกาย เถรคาถาว่า **ตสฺมา ทิ ปญฺญาว ธเนน เสยฺยา ยาย โวสฺถานมิธาริคจฺจติ**^{๑๕} แปลว่า เพราะเหตุ
นั้นแล ปัญญาเท่านั้นเป็นเหตุบรรลุนิพพานซึ่งเป็นที่สุดแห่งภพในโลกนี้ จึงประเสริฐกว่าทรัพย์^{๑๖}
หรือที่ปรากฏในขุททกนิกาย วิมานวัตถุว่า ผู้มีปัญญาถึงจะสิ้นทรัพย์ก็เป็นอยู่ได้ ส่วนคนที่มีทรัพย์แต่

^{๑๐} อภิ.วิ. (แปล) ๓๕/๕๑๙/๓๙๑.

^{๑๑} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๔๓.

^{๑๒} ม.มู.อ. (ไทย) ๑๒/๔๕/๓๙.

^{๑๓} อัง.อญฺญก. (บาลี) ๒๓/๘๓/๒๘๑.

^{๑๔} อัง.อญฺญก. (ไทย) ๒๓/๘๓/๔๐๙.

^{๑๕} ชุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๗๘๔/๓๗๖.

^{๑๖} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๘๔/๔๗๐.

ไม่มีปัญญาก็เป็นอยู่ไม่ได้^{๑๗} หรือในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดกที่ว่า **ปญญาตติตตินิ เสฏฐิ**^{๑๘} แปลว่า บรรดาความอิมทั้งหลาย ความอิมด้วยปัญญาประเสริฐที่สุด^{๑๙}

นอกจากนี้แล้ว พระพุทธศาสนายังสอนต่อไปอีกว่า หากมีทรัพย์แล้วมันจะมากมายเพียงใดก็ตามแต่ถ้าไร้ปัญญาก็ไม่มี ความหมาย ดังปรากฏเป็นพุทธภาษิตเตือนใจปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท พระสุตตันตปิฎกกว่า **หนนติ โภคา ทุมเมธ**^{๒๐} แปลว่า โภคทรัพย์ทั้งหลาย ย่อมทำลายคนมีปัญญาทราม^{๒๑} หรือที่ว่า **โภคตณฺหาย ทุมเมธ หนติ อญฺเวย อตตนิ**^{๒๒} แปลว่า เพราะความทะยานอยากในโภคทรัพย์ คนมีปัญญาทรามจึงทำลายตนเองดุจทำลายคนอื่น^{๒๓} ในที่ขมาญสุตตราว่า **อฏฺฐาตา กมฺมเธยฺเยสุ อปฺมตโต วิธานวาสมํ กปเปติ ชีวิกํ สมภตํ อนุรกฺขติ**^{๒๔} แปลว่า คนขยันหมั่นเพียรในการงานไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้^{๒๕}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเป็นตัวนำ คือ เอาปัญญามาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมในความอยากไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ ด้วยการจัดการความต้องการที่ไม่จำเป็นแล้วสร้างคุณธรรมให้เกิด เช่น มัตตัญญูตา มีความรู้จักพอ มีความรู้จักประมาณตามกำลังของตนเป็นต้น หลักศีลธรรมจึงกำหนดเป้าหมายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ดำเนินไปสอดคล้องกับเป้าหมายทางจิตวิญญาณที่มุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิต พระพุทธศาสนาจึงมุ่งเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์ และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริง ด้วยเหตุที่ว่าพระพุทธศาสนามุ่งสอนหลักธรรม อันเป็นธรรมที่ยิ่งใหญ่ได้วางแนวทางปฏิบัติเพื่อให้มนุษย์หลุดพ้นจากทุกข์และดำเนินไปสู่ชีวิตอันประเสริฐทั้งในระดับโลกียธรรม และโลกุตระธรรมนี้เองพุทธธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญที่สุด ในฐานะที่เป็นทางชีวิต อันประเสริฐทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็คือมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นมรรคและเป็น

^{๑๗} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๔๙๙/๔๒๕.

^{๑๘} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๔๓/๒๕๙.

^{๑๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔๓/๓๘๑.

^{๒๐} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๕/๗๙.

^{๒๑} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๕/๑๔๔.

^{๒๒} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๕/๗๙.

^{๒๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๕/๑๔๔.

^{๒๔} อง.อฏฺฐก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๗.

^{๒๕} อง.อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

พุทธจริยธรรม สำหรับการครองชีวิตของพุทธศาสนิกชนให้ตั้งมั่นอยู่ในพรหมจรรย์หรือพรหมจรรย์^{๒๖} ซึ่งหมายถึงระบบการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธรศาสนาที่ปราศจากกิเลสในพระไตรปิฎก

“...ภิกษุทั้งหลาย เราไม่สรรเสริญมิจฉาปฏิบัติ (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์หรือของบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตามปฏิบัติแล้ว ย่อมยังญาณธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จไม่ได้ เพราะการปฏิบัติผิดนั้นเป็นเหตุ ก็มีฉาปฏิบัติคืออะไร ? คือ มิจฉาทิฐิตา มิจฉาสมาธิ

เราย่อมสรรเสริญ สัมมาปฏิบัติ (ไม่ว่า) ของคฤหัสถ์หรือของบรรพชิต คฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ประพฤติชอบแล้วย่อมทำญาณธรรมอันเป็นกุศลให้สำเร็จได้เพราะอาศัยการปฏิบัติเป็นเหตุ ก็สัมมาปฏิบัติ คืออะไร ? คือ สัมมาทิฐิตา สัมมาสมาธิ”^{๒๗}

พระพุทธพจน์ ข้างต้นนี้ แสดงถึงมรรคคือมัชฌิมาปฏิบัติ นี้เองว่าเป็นสัมมาปฏิบัติและยังย้ำให้เห็นชัดเจนว่า มัชฌิมาปฏิบัติเป็นหลักธรรมที่มุ่งให้ปฏิบัติและให้สำเร็จประโยชน์แก่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังนั้นพระพุทธรศาสนาจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตจริงของมนุษย์^{๒๘}

๒.๓.๒ อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

อารักขสัมปทา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

อารักขสัมปทา ที่กล่าวไว้ในพระพุทธรศาสนาตามหลักพุทธรธรรม คือ เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทิมชาณูว่า กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรเก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรมเขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์นั้นด้วยคิดว่า ทำอย่างไรโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา จึงจะไม่ถูกพระราชาริบ โจรไม่ลัก ไฟไม่ไหม้ น้ำไม่พัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่ลักไป นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา^{๒๙}

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตราย

^{๒๖} มนุญ มุกประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิบัติ” ในพระไตรปิฎก กับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, อ่างใน สุขปฏิบัติ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙๗.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๔/๒๕.

^{๒๘} พระมหามิตร ฐิตปณฺโญ (วันยาว), “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธรศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”, พุทธรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๓.

^{๒๙} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

หรือเสื่อมเสีย เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

เอเคน โภเค ฤชเชย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์

ทวิหิ กมมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน

จตุตถถนุญ นิธาเปยย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

พึงเข้าใจและค้ำใจไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้ นั่น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ ไม่ได้ ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกข้างต้น ตามหลักโภคาทียะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑) เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒) บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓) ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔) ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพพเปตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่ดีแก่พรพญาตามความเชื่อถือ

๕) อุปลัมภํบำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมัวเมาเมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจ

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่าย ให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่า ให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ

หลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ คือ มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ดังมีความปรากฏในพหูภานิสุตตสเถระสังคหวัตถุสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความว่า

“...บุคคลผู้พูดด้วยมโนตา มีอาณิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ

๑. ไม่พูดเท็จ
๒. ไม่พูดส่อเสียด
๓. ไม่พูดหยาบคายน
๔. ไม่พูดเพ้อเจ้อ
๕. หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๓๐}

๒.๓.๓ กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร)

กัลยาณมิตตตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการคบคนดีเป็นมิตร รู้จักเสวนาคบหา ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่าง ท่านผู้รู้ผู้ทรงธรรม ผู้ที่มีความสามารถ นำคบเคารพนับถือ กราบไหว้บูชา มีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

กัลยาณมิตตตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสกับทีฆชาण्डว่า กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจรจา สนทนากับคนในหมู่บ้านหรือในนิคมที่ตนอาศัยอยู่ จะเป็นคหบดี บุตรคหบดี คนหนุ่มผู้เคร่งศีล หรือคนแก่ผู้เคร่งศีลก็ตาม ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา คอยศึกษาสัทธาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควร คอยศึกษาศีลสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และคอยศึกษาปัญญาสัมปทาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา^{๓๑}

ดังความปรากฏในปฐมมิตตสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพองค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

^{๓๐} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๗.

^{๓๑} อัง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

- ๑) ให้สิ่งที่ให้ไต่ยาก
- ๒) ทำสิ่งที่ทำได้ยาก
- ๓) อดทนถ้อยคำที่อดทนไต่ยาก
- ๔) เปิดเผยความลับแก่เพื่อน
- ๕) ปิดความลับของเพื่อน
- ๖) ไม่ทอดทิ้งในยามวิบัติ
- ๗) เมื่อเพื่อนสิ้นโรคสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น^{๓๒}

ตั้งความที่ปรากฏในสังคาลสูตร แห่งคัมภีร์ที่ขนิภาย ปาฎีกวรรค ว่าด้วยโทษแห่งการคบมิตรชั่ว ดังนี้

...คบตีบุตร การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ ประการนี้ คือ

- ๑) เขามีนักเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
- ๒) เขามีนักเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
- ๓) เขามีนักเลงเหล้าเป็นมิตรสหาย
- ๔) เขามีคนหลอกหลวงเป็นมิตรสหาย
- ๕) เขามีคนโกงเป็นมิตรสหาย
- ๖) เขามีโจรเป็นมิตรสหาย^{๓๓}

...เพื่อนในโรงสุราก็มี เพื่อนดีแต่พูดก็มี เมื่อมีเรื่องเกิดขึ้น ผู้ใดเป็นเพื่อนได้ ผู้นั้นจัดว่าเป็นเพื่อนแท้^{๓๔}

...คนมีมิตรชั่ว มีเพื่อนชั่ว มีมารยาทและความประพฤติชั่ว ย่อมเสื่อมจากโลกทั้งสอง คือ จากโลกนี้และจากโลกหน้า^{๓๕}

หลักการคบมิตรที่ดีนี้ พระพุทธศาสนายังได้สอนอีกว่า ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมนั้นเราจำเป็นต้องคบค้าสมาคมกับคนจำนวนมาก แต่ในการคบหานั้นก็ต้องเลือกคบบุคคลด้วยว่าดีหรือไม่ดีเป็นเพื่อนแท้หรือเพื่อนเทียม คำกล่าวที่ว่า **เพื่อนกินหาง่าย เพื่อนตายหายาก** ยังคงเป็นคำกล่าวที่ให้ข้อคิดเตือนใจได้ทุกยุคทุกสมัย พระพุทธศาสนาจึงให้แนวทางในการคบเพื่อนโดยให้ละเว้นเพื่อนที่เป็นคนเอาแต่ได้ ชักนำไปในทางเสื่อมเพราะบริโภคนิยมที่มิโทษและหากว่าหาเพื่อนที่

^{๓๒} อัง.สวดตก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๕๖.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๕.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๖.

บริโศคปัจจัยที่ไม่มีโทษไม่ได้เลย ก็ให้อยู่ตัวคนเดียวดีกว่า เพราะไม่ต้องกังวลเดือดร้อนจากทุกข์ที่เกิดเพราะการบริโศคปัจจัยที่มีโทษทั้งหลาย ในขุททกนิกาย จุฬนิเทศ พระสูตรต้นตปิฎกได้แสดงเรื่องนี้ไว้ว่า

...บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ) ผู้เสมอกัน ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้
พึงเป็นผู้บริโศคปัจจัย อันไม่มีโทษ ประพฤติอยู่ผู้เดียว เหมือนนอแรด^{๓๖}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมองอีกว่า บุคคล ๔ จำพวกนี้ พึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี (มิตรแท้) คือ

- ๑) มิตรมีอุปการะ
- ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- ๓) มิตรแนะนำประโยชน์
- ๔) มิตรมีความรักใคร่^{๓๗}

และบุคคลที่ไม่ใช่มิตรแท้ (มิตรเทียม) ๔ จำพวกนี้ คือ

- ๑) มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นอย่างเดียว
- ๒) มิตรดีแต่พูด
- ๓) มิตรพูดประจบ
- ๔) มิตรชักนำในทางเสื่อม

“บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเว้นให้ห่างไกล เหมือนคนเว้นทางมีภัยเฉพาะหน้าเสีย
ฉะนั้น”^{๓๘} ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในสังคาลกสูตร แห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ความว่า

...บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว พึงเข้าไปคบหาด้วยความจริงใจเหมือนมารดาคบหาบุตรผู้
เกิดแต่อกฉะนั้น

บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสว่างโชติช่วงดังดวงไฟเมื่อบุคคลสะสมโภคทรัพย์อยู่
ดังตัวผึ้งสร้างรัง โภคทรัพย์ของเขาก็ย่อมเพิ่มพูนขึ้น ดุจจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้นฉะนั้น

คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถรื้อรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภค
ทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบการงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วย
หมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย จึงผูกมิตรไว้ได้^{๓๙}

^{๓๖} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๓๓/๔๓๘.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙.

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

^{๓๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

กัลยาณมิตรตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงู
ไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ
และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน

การมีมิตรดี สหายดี จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการเกื้อกูลให้เกิด กำลังใจ และกำลัง
ปัญญา ที่จะต่อสู้ฟันฝ่าอุปสรรคปัญหาต่างๆ

การจะสร้างกำลังใจหรือกำลังปัญญาให้เกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกของการ
มีเครือข่ายกัลยาณมิตรเพื่อคอยช่วยเหลือสนับสนุนในบางเรื่อง รวมทั้งให้คำปรึกษาแนะนำ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของกันและกัน หรือเป็นแบบอย่างอ้างอิงที่มีนัยสำคัญ

ลักษณะของสพฺพมิตร หรือมิตรแท้ ๔ ^{๔๐} (มิตรมีใจดี มิตรที่จริงใจ) คือ

๑) มิตรอุปการะ มีลักษณะ ๔ คือ

- (๑) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
- (๒) เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
- (๓) เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
- (๔) มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ คือ

- (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- (๒) ปิดความลับของเพื่อน
- (๓) มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
- (๔) แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓) มิตรแนะประโยชน์ มีลักษณะ ๔ คือ

- (๑) จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
- (๒) คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
- (๔) บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔) มิตรมีน้ำใจ มีลักษณะ ๔ คือ

- (๑) เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ ทุกข์ ทุกข์ด้วย
- (๒) เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี สุข สุขด้วย
- (๓) เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
- (๔) เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๒/๒๐๑.

๒.๓.๔ สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)

สมชีวิตา เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งว่าด้วยการเลี้ยงชีวิตพอดี รู้จักกำหนดรายได้ รายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้ กล่าวคือ สมชีวิตา เป็นการเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก สมชีวิตาเน้นหนักไปในด้านการเลี้ยงชีวิต คือจักเลี้ยงชีวิตอย่างไร จึงจะจัดว่าเหมาะสม การเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสมนั้น จะต้องดูความเป็นอยู่และฐานะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ การดำเนินชีวิตไปตามกำลังฐานะของตนเองไม่ควรทะเยอทะยานให้เกินฐานะตนเองทำให้ชีวิตเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีความพอดี

สมชีวิตา ทางด้านพระพุทธศาสนาตามหลักพุทธธรรม คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับทีฆชาณู ว่า กุลบุตรในโลกนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับเปรียบเหมือนคนชั่งของ หรือลูกมือของคนชั่งของ ยกตราชั่งขึ้นดูก็รู้ว่า ต้องลดลงเท่านี้ หรือเพิ่มขึ้นเท่านี้ ฉันทใด กุลบุตรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนักไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับน้อย แต่เลี้ยงชีพอย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่ากุลบุตรผู้นี้ ใช้จ่ายโภคทรัพย์เหมือนคนกินผลมะเดื่อ^{๔๑} ถ้ากุลบุตรนี้มีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้ รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ นี้เรียกว่า สมชีวิตา^{๔๒}

ดังคำกล่าวที่ปรากฏในทีฆชาณูสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความมีดังนี้ ..พยัคฆปัชชะ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ไม่มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ

- ๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง
- ๒) ไม่เป็นนักเลงสุรา
- ๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน
- ๔) ไม่เป็นผู้มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว

^{๔๑} อจ.อรรถก.อ. (ไทย) ๓/๕๔/๒๖๖.

^{๔๒} อจ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๑.

เปรียบเทียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงเปิดทางไหลเข้า ปิดทางไหลออกของสระน้ำนั้น และฝนก็ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อเป็นเช่นนี้ สระน้ำใหญ่นั้นก็เพิ่มปริมาณขึ้น ไม่เหือดแห้งไปเลย ฉันทใด โภคทรัพย์ก็เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน^{๔๓}

หลักการเกี่ยวกับการเลี้ยงดูชีวิตแต่พอดี พระพุทธศาสนายังได้สอนอีกว่า สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี คือ สุขของคฤหัสถ์^{๔๔}

๑) อตฺถิสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม

๒) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์

๓) อนนฺตสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔) อนวชฺชสุข สุขเกิดจากความประพาศไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนมีความประพาศสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดิเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

นอกจากที่แบ่งเป็น ๔ อย่างข้างต้นนั้นแล้ว ความสุข ซึ่งจัดเป็นสิ่งยอดปรารถนาของมนุษย์ทั้งหลายยังจำแนกได้อีกเป็น ๒ อย่าง ตามสภาพที่เกิดขึ้น คือ

๑) กายิกสุข ความสุขที่เกิดขึ้นทางกาย

๒) เจตสิกสุข ความสุขที่เกิดขึ้นทางใจ

ซึ่งความสุขทั้งสองนี้พระพุทธศาสนาถือว่า ความสุขทางใจสำคัญกว่าความสุขทางกาย ดังพุทธพจน์ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ว่า

...สุข ๒ อย่าง คือ ๑. สุขทางกาย ๒. สุขทางใจ บรรดาสุข ๒ อย่างนี้ สุขทางใจเป็นเลิศ^{๔๕}

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า หลักการเกี่ยวกับความพอเพียงในพระพุทธศาสนามีอยู่ จะต้องบริโภคนด้วยหลักการที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน แยกคอบ รอบคอบ รอบด้าน คำนึงถึงหลักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม พิจารณาด้วยปัญญาก่อนแล้วจึงบริโภค ใช้สอยตามหลักของการบริโภคปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ดังที่พระธรรมปิฎกได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า “คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว ยังเกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ เป็นต้น ทำให้พ้นจาก

^{๔๓} อจ.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๒๔-๓๒๕.

^{๔๔} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

^{๔๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

ความเป็นทาสของวัตถุเพราะเป็นการเกี่ยวข้องด้วยปัญญา และมีขอบเขตอันเหมาะสม มีความพอเหมาะพอดี ต่างจากคุณค่าพอกเสริมด้วยตัณหา ซึ่งไม่ค่อยเกี่ยวแก่ชีวิต บางทีเป็นอันตรายแก่ชีวิต ทำให้อกุศลธรรม เช่น ความโลภ ความมัวเมา ความริษยา มานะ ทิฏฐิ ตลอดจนการยกตนข่มผู้อื่นเจริญขึ้น ไม่มีขอบเขต และเป็นไปเพื่อการแก่งแย่งเบียดเบียน ตัวอย่างเช่นอาหารที่กินด้วยปัญญาเพื่อคุณค่าแท้มีหนึ่งราคาสิบบาท อาจมีคุณค่าแก่ชีวิตร่างกายมากกว่าอาหารมื้อเดียวราคาหนึ่งพันบาทที่กินด้วยตัณหาเพิ่มเสริมราคาของตัวตน และหน้าซำอาจเป็นอันตรายแก่ร่างกาย^{๔๖}

ดังที่กล่าวมา สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้มิให้ผิดเคื่องหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้น้อยที่สุด โดยได้ผลประโยชน์จากการใช้นั้นมากที่สุด เช่น ประหยัดเงิน คือ การใช้เงินเมื่อถึงคราวใช้โดยรู้คุณค่าของเงิน ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง แต่มิได้หมายถึงการเก็บไว้โดยไม่จ่ายเลย จะต้องรู้จักใช้ รู้จักเก็บ ให้เหมาะสม ประหยัดเวลา คือ รู้จักใช้เวลาที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ คำนึงกับเวลาที่ผ่านไป ประหยัดวาจา คือ รู้จักพูดในเวลาและสถานที่ที่ควรพูด โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและบุคคลที่พูดด้วย เป็นต้น

ดังนั้น หลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามนัยพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม แบบแผนทางความประพฤติจึงถูกกำหนดขึ้นตามกรอบแห่งศีลธรรม “ศีล” ในฐานะระเบียบการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ มีการสำรวมระวังทางกาย วาจา และใจ อันเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมในปัญญา การดำเนินชีวิตกับสภาวะเศรษฐกิจวิกฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิตดังนี้

- ๑) ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดการดำเนินกิจการ เรียกว่า อุตฺฐานสัมปทา
- ๒) รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สิน และผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่า อารักขสัมปทา
- ๓) รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกี่ยวแก่การทำงาน ความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิต เรียกว่า กัลยาณมิตรตตา
- ๔) รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้เรียกว่า สมชีวิตา^{๔๗}

ในสังคาลกสูตรแห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้พูดถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๑/๑๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘/๑๙, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๑๔/๑๑๓.

^{๔๗} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

“...คฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถ ครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่ง โภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วนคือส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบกิจการงานส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย”^{๔๘}

ในทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงคุณธรรมสำหรับความดำรงตั้งมั่นยั่งยืนของตระกูล หรือ เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน คุณธรรมหมวดนี้มี ๔ ประการ คือ

- (๑) อนุรักษ์เวสนา ของหายหรือของหมด รู้จักหามาไว
- (๒) ชีณณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- (๓) ปริमितปานโภชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้
- (๔) อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

ในทางตรงกันข้าม ตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวยจะตั้งอยู่ไม่ได้นานก็เพราะขาดคุณธรรมทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้นเช่นเดียวกัน^{๔๙} ดังพุทธพจน์ในกถสสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกายจตุกกนิบาต ว่า

“... ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้ไม่นาน เพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ

- ๑) ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป
- ๒) ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- ๓) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคร
- ๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้ศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน

และ ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความเป็นใหญ่ในโภคทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นานเพราะ เหตุ ๔ ประการหรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ

- ๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป
- ๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า
- ๓) รู้จักประมาณในการบริโภคร
- ๔) ตั้งสตรีหรือ บุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน”^{๕๐}

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

^{๔๙} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗.

^{๕๐} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๗๕-๓๗๖.

๒.๔ หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์

๒.๔.๑ หลักธรรมที่เกื้อกูลอุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ความเพียร) ได้แก่

๑. ปธาน ๔ เรียกอีกอย่างว่า สัมมัปปธาน ๔ ความเพียรชอบ ความเพียรใหญ่ คือ

๑) สังวรปธาน เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

๒) ปหานปธาน เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) ภาวนापธาน เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น

๔) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุลย^{๕๑}

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดเกี่ยวกับความเพียร^{๕๒}

๑) สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น

๒) สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๓) สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) สร้างฉันทะ พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ใพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

“...พระชินาสพเหล่านั้นมีสัมมัปปธาน ครอบงำบ่วงมาร ได้ อันกิเลสไม่อาศัยถึงฝั่ง แห่งชาติและมรณะ

ท่านเหล่านั้นชนะมารพร้อมทั้งเสนามาร เป็นผู้ยินดี ไม่มี ความหวั่นไหว และล่วงพ้นซึ่งกองพลมารทั้งหมด ถึงสุขแล้ว”^{๕๓}

^{๕๑} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๙/๙๖.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๕๓} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

ความเพียรถือได้ว่าเป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ ตามหลักธรรมในข้อ

๒. อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง^{๕๔}

ดังความที่มีปรากฏในคัมภีร์คังคานทีอาทิสสูตร แห่งคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ความว่า

“...พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปรາจัน บ่าไปสู่ทิศปรາจัน หลากไปสู่ทิศปราจัน แม่น้ำใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญอิทธิบาท ๔ ประการ ทำอิทธิบาท ๔ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน”^{๕๕}

พระพุทธศาสนามองว่าในการทำสิ่งใดก็ตามจะขาดเสียไม่ได้คือการพากเพียรวิริยะอุตสาหะเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในอาฬวกสูตรแห่งคัมภีร์สังยุตตนิกายสคาถวรรคว่า **วิริเยน ทุกขมจเจติ**^{๕๖} ซึ่งแปลว่า บุคคล...ล่วงทุกข์ได้ด้วยความเพียร^{๕๗} ยึดหลักการคือ “ความสุขแท้ อยู่ที่การทำงาน” หรือ “การทำงานคือการปฏิบัติธรรม” ร่างกายเคลื่อนไหว ใจเป็นสมาธิ ลบล้างคำนิยมผิดที่ว่า การทำงานเป็นความเหนื่อยยากและทุกข์ทรมาน^{๕๘}

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๙๒.

^{๕๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๔๕-๘๔๖.๔๒๕.

^{๕๖} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๘.

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๕๘} พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันทะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

๒.๔.๒ หลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องการรักษาสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) ได้แก่

๑. หลักมรรคมีองค์ ๘

หลักมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นพื้นฐานสำคัญที่มุ่งหมายจะใช้เป็นหลักแห่งวิถีชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงที่เดียว กล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นระบบคิดที่จะต้องมีการจริยธรรมกำกับกล่าวคือความมุ่งหมายของกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้นจะสมบูรณ์ไม่ได้เลย หากจริยธรรมขั้นพื้นฐานของคนในชุมชนไม่สามารถปลูกเร้าขึ้นมาได้ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนแก่แย้ง หากแต่เกื้อกูล และมีเมตตาต่อกัน ทั้งในส่วนตัวต่อชีวิตและชีวิตต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปอีกด้วย

มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ องค์แปดของมรรค มรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นอริยสัจจ์ ข้อที่ ๔ และได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค

๑) กามสุขัลลิกานุโยค การหมกหมุ่นอยู่ด้วยกามสุข

๒) อัตตกิลมณานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง

บางครั้ง มีผู้นำเอาคำว่าทางสายกลางไปใช้อย่างกว้างขวาง หมายถึง การกระทำหรือความคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการกระทำหรือความคิดสองแบบสองแนว หรือคนสองพวกสองฝ่ายคือวัดเอาให้ได้ครึ่งทางระหว่างสองแบบหรือสองฝ่ายนั้น ความเป็นกลางหรือทางสายกลางนี้ ไม่มีหลักอะไรที่แน่นอนต้องรอให้เขามีสองพวกสองฝ่ายก่อน จึงจะเป็นกลางได้ และจุดกลางหรือเส้นกลางก็ไม่แน่นอนไปว่าแคไหนสุดแต่สองพวกหรือสองฝ่ายเขาจะยึดถือปฏิบัติกันแคใด ทางสายกลางนั้นก็ขยับเขยื้อนเลื่อนไปให้ได้ครึ่งระหว่างสองพวกสองฝ่ายนั้น บางครั้งทางสายกลางแบบนี้ก็มองดูคล้ายกับทางสายกลางที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา แต่ก็พึงทราบว่าเป็นทางสายกลางเทียม ไม่ใช่ของแท้จริง ทางสายกลางที่แท้จริงมีหลักที่แน่นอน ความแน่นอนของทางสายกลางนั้น อยู่ที่ความมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่แน่ชัด เมื่อมีเป้าหมายหรือจุดหมายที่แน่นอนแล้ว ทางที่นำไปสู่จุดหมายนั้น หรือการกระทำที่ตรงจุด พอเหมาะพอดีที่จะให้ผลตามเป้าหมายนั้นแหละคือทางสายกลาง ทางสายกลางที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้ มีจุดหมายที่แน่นอน คือความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา มรรคคือระบบความคิดและการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุดพอเหมาะพอดีให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายคือความดับทุกข์นี้จึงเป็นทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา

อนึ่ง โดยเหตุที่ทางสายกลางเป็นทางที่มีจุดหมายแน่ชัด หรือความเป็นทางสายกลาง ขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายที่จะเดินทางได้ คือเมื่อจะเดินทางก็ต้องรู้ว่าตนจะไปไหน ด้วยเหตุนี้ ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งปัญญา และจึงเริ่มต้นด้วยหลักมรรคมีองค์แปด ตามลำดับดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิ คือ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกข์สมุทัย ความรู้ในทุกข์นิโรธ ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา^{๕๙} คือเริ่มด้วยความเข้าใจปัญหาของตนและรู้จุดหมายที่จะเดินทางไปโดยนัยนี้ทางสายกลางจึงเป็นทางแห่งความรู้และความมีเหตุผลเป็นทางแห่งการรู้เข้าใจ ยอมรับและกล้าเผชิญหน้ากับความจริงของโลกและชีวิต

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมว่าด้วยสัมมาทิฐิ เมื่อครั้งที่พระเจ้าสุทโธทัญญาเจ้าประเทศอินเดีย พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล ท่านสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำแล้ว ท่านสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีคนกล่าวกันว่า สัมมาทิฐิ สัมมาทิฐิ ด้วยเหตุอะไรบ้างพระอรียสาวกจึงชื่อว่าสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้”

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุ พวกกระผมมาจากที่ไกล ก็เพื่อจะรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภาษิตนั้น ในสำนักของท่านพระสารีบุตร พวกกระผมขอโอกาส ขอสอนพระสารีบุตรจงอธิบายเนื้อความแห่งภาษิตนั้นให้แจ่มแจ้งเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังคำอธิบายของท่านแล้วจักทรงจำไว้ได้”^{๖๐}

สัมมาทิฐิ เป็นทางหลักเลียงสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

จนทะ ทางที่ชรุชระจะพึงมีทางที่ราบเรียบอื่นเพื่อใช้เป็นทางหลักเลียงอนึ่ง ท่าน้ำที่ชรุชระจะพึงมีท่าน้ำที่ราบเรียบอื่นเพื่อใช้เป็นทางหลักเลียง แม้ฉันใดความไม่เบียดเบียนก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นทางหลักเลียงสำหรับบุคคลผู้เบียดเบียน^{๖๑}

สัมมาทิฐิ เป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้มีความเห็นผิด

“จนทะ เป็นไปไม่ได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองจมอยู่ในเปือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปือกตมลึกขึ้นได้”

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๘/๘๑.

^{๖๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๗๕.

“เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกตมลึก จักยกบุคคลอื่นผู้จมอยู่ในเปลือกตมลึกขึ้นได้”

“เป็นไปได้เลยที่บุคคลนั้นตนเองไม่ฝึกตน ไม่แนะนำตน ไม่ดับสนิท จักฝึกสอนผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้”

“เป็นไปได้ที่บุคคลนั้นตนเองฝึกตน แนะนำตน ดับสนิท จักฝึกผู้อื่น แนะนำผู้อื่น ช่วยให้ผู้อื่นดับสนิทได้ แม้ฉันทิ ความไม่เบียดเบียนก็ฉันทิเหมือนกันเป็นทางเพื่อความดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เบียดเบียน^{๖๒}

๒) สัมมาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน^{๖๓} ความดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง

ความดำริชอบหรือแนวความคิดแบบนี้ เป็นเรื่องปกติของคนส่วนมาก เพราะตามธรรมดา เมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสเป็นต้นก็ตามจะเกิดความรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจ ก็ชอบ ติดใจ อยากได้ พัวพัน คล้อยตาม ถ้าไม่ถูกใจ ก็ไม่ชอบ ชัดใจ ชัดเคือง ผลักแย้ง เป็นปฏิปักษ์ จากนั้น ความดำรินึกคิดต่างๆ ก็จะดำเนินไปตามแนวทางหรือตามแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบนั้น ด้วยเหตุนี้ ความคิดของปุถุชนโดยปกติ จึงเป็นความคิดเห็นที่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง มีความพอใจและไม่พอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝงชักจูง ทำให้ไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเองล้วนๆ ความนึกคิดที่ดำเนินไปจากความถูกใจ ชอบใจ เกิดความติดข้อง พัวพัน เอียงเข้าหา ก็กลายเป็นกามวิตก ส่วนที่ดำเนินไปจากความไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ เกิดความชัดเคือง ชิงชัง เป็นปฏิปักษ์ มองโน่นแ่งร้ายก็กลายเป็นพยาบาทวิตก ที่ถึงขนาดพุ่งออกมาเป็นความคิดรุกราน คิดเบียดเบียน ทำลาย

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสัมมาสังกัปปะจากครั้งที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นในเวลาเย็น ได้ตรัสกับพระมหาจุนทะว่า

“จุนทะ อกุศลธรรมทั้งหมดเป็นธรรมนำบุคคลไปสู่ความเสื่อม (แต่) กุศลธรรมทั้งหมดเป็นธรรมนำบุคคลไปสู่ความเจริญ แม้ฉันทิ ความไม่เบียดเบียนก็ฉันทิเหมือนกันเป็นทางเพื่อความเจริญสำหรับบุคคลผู้เบียดเบียน^{๖๔}

เจตนาถเวณจากการฆ่าสัตว์ เป็นทางเพื่อความเจริญสำหรับบุคคลผู้ฆ่าสัตว์

^{๖๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๗/๗๘.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๖๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๖/๗๗.

อีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีการแสดงธรรมเกี่ยวกับ สัมมาสังกัปปะของพระพุทธองค์มีเรื่องปรากฏว่าดังนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสเรื่องว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กามวิตกย่อมไม่เกิดขึ้นแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า กามวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว แต่กามวิตกนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้นไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง กามวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง กามวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้นไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน กามวิตกก็ดับสูญไป

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นย่อมละ บรรเทา ทำกามวิตกที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ให้หมดสิ้นไป^{๖๕}

นอกจากนี้ก่อนสมัยพุทธกาลแห่งพระองค์ ความดำริในการออกจากกามปรากฏอยู่ในเรื่องราวของ พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากุกุสันธะผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกพราหมณ์และคหบดีถูกทูลสามารถใจชักชวนว่ามาเถิด พวกท่านจงดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนพวกภิกษุผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ทำอย่างไรภิกษุเหล่านั้นถูกพวกท่านดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนอยู่ จะพึงมีจิตเป็นอย่างไรทำให้ทูลสามารถใจได้โอกาส ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด พวกเธอจงมีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑...ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาจิตมีมุทิตาจิต มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑... ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน^{๖๖}

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สัมมาสังกัปปะ เป็นองค์มรรคฝ่ายปัญญา มิใช่ฝ่ายศีล ดังนั้น การที่สัมมาสังกัปปะสอนให้ไม่คิดพยาบาท ให้มีเมตตารักใคร่กัน ก็มีใจมุ่งเพียงเพื่อให้คนมีศีลคือละเว้นการฆ่าฟันเบียดเบียนกัน ช่วยเหลือกันอย่างเดียว แต่มุ่งให้มีความคิดที่ไม่เอนเอียงด้วยความเกลียดชังเป็นต้น เพื่อให้ความคิดนั้นปลอดโปร่งเป็นอิสระ เดินตามแนวความจริงอย่างคล่องตัว จะได้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องตามสภาพความเป็นจริงไม่บิดเบือน โดยนัยนี้ การใช้คำปฏิเสธรว่า

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๗/๒๑๙.

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๙/๕๔๘.

สัมมาสังกัปปะ คือความคิดปลอดโลก ไม่มีพยาบาท ไม่มีวิหิงสา จึงนับว่าเป็นการเหมาะสมที่สุดแล้ว หมายความว่า เมื่อจะคิดจะพิจารณาอะไร ถ้าไม่คิดเอาเข้าตัว ไม่คิดด้วยความเกลียดชังมุ่งร้าย หรือจะทำลายใคร ความคิดนั้นก็จะมีบริสุทธิ มีหวังว่าจะถูกต้องตรงความจริง

๓) สัมมาวาจา

สัมมาวาจา คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียดเจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ”^{๖๗}

สัมมาวาจา เป็นทางดับสนิทสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด เป็นทางหลีกเลี่ยงสำหรับบุคคลผู้เจรจาผิด

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลกับภิกษุหมู่ใหญ่ถึงบ้านพราหมณ์ชื่อสาลาของชาวโกศล พราหมณ์และคหบดีชาวบ้านสาลาได้ฟังข่าวว่า

“ความประพฤติไม่สม่าเสมอ คือความประพฤติธรรมทางวาจามี ๔ ประการ คือบุคคลบางคนในโลกนี้”^{๖๘}

๑) เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า รู้ หรือรู้ก็กล่าวว่า ไม่รู้ ไม่เห็นก็กล่าวว่า เห็น หรือเห็น ก็กล่าวว่า ไม่เห็น กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อามิสเล็กน้อยบ้าง

๒) เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ยุยงคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๓) เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล้าแข็ง เผ็ดร้อน หยาบคายร้ายกาจแก่ผู้อื่น ใกล้เคียงความโกรธไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

๔) เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง พูดคำที่ไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐาน ไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา

“ความประพฤติสม่าเสมอ คือ ความประพฤติธรรมทางวาจา มี ๔ ประการ คือบุคคลบางคนในโลกนี้”^{๖๙}

^{๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๔.

^{๖๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖-๔๗๗.

๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ท่านรู้สิ่งใดจริง กล่าวสิ่งนั้น บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่ามี หรือรู้ก็กล่าวว่ามี รู้ไม่เห็นก็กล่าวไม่เห็น หรือเห็นก็กล่าวว่ามี เห็น ไม่กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเห็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่ อามิสเล็กน้อยบ้าง

๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเพลินเพลิตต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ ความสามัคคี

๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะน่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

๔) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดแต่คำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่ เวลา

๔) สัมมากัมมันตะ

สัมมากัมมันตะ คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์เจตนา งดเว้นจากการประพฤตินอกใจ^{๗๐}

ความประพฤตินอกใจ คือ ความประพฤติธรรมทางกายมี ๓ ประการ คือ

๑) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณทวารุช และศีลตราวุชมีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

๒) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือ ไม่ถือเอาทรัพย์สินอันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๓) เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินอกใจ คือ ไม่เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤติธรรมมีสามี มีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุด แม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้^{๗๑}

^{๗๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๗๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๖.

๕) สัมมาอาชีวะ

ความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาของ สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ^{๗๒}

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะไว้ว่า “กิจที่ควรทำให้อย่างยิ่งขึ้นไป คือ

เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักมีอาชีวะบริสุทธิ์ปรากฏ เปิดเผยไม่บกพร่องและสำราญระว่าง จักไม่ยกตน ไม่ข่มผู้อื่นด้วยความเป็นผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์นั้น บางทีเธอทั้งหลายจะมีความคิดอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายเป็นผู้มีหิริโอตตปยะแล้ว มีกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร และอาชีวะบริสุทธิ์แล้ว พอละด้วยกิจเพียงเท่านั้น เราทั้งหลายทำกิจเสร็จแล้ว ด้วยกิจเพียงเท่านั้นประโยชน์จากความดีเป็นสมณะเราทั้งหลายก็ได้บรรลุแล้วโดยลำดับ กิจอะไรๆ ที่ควรทำให้อย่างยิ่งขึ้นไปไม่ได้มี เธอทั้งหลายถึงความยินดีด้วยกิจเพียงเท่านั้น เราขอบอกเธอทั้งหลาย ขอเตือนเธอทั้งหลาย เมื่อกิจที่ควรทำให้อย่างยิ่งขึ้นไปยังมีอยู่ ประโยชน์จากความดีเป็นสมณะที่เธอทั้งหลายปรารถนาอย่าได้เสื่อมไปเลย^{๗๓}

จากการอธิบายความหมายของสัมมาอาชีวะจึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะโดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งร่ำรวยพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นการถือเอาวัตถุเป็นหลัก ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิตหรือแม้มีวัตถุร่ำรวยพร้อมบริบูรณ์ก็ตาม มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของตนเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป บางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา แต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขาจะต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เมื่อการเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น

คำว่า สัมมาชีพ ในทางธรรมมิใช่หมายถึงเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติหรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีพด้วย

^{๗๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๗๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๐/๔๕๔.

อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ยังหาชื่อว่าเป็นการปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เพราะทางธรรมเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาด้วย คือการวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้น ว่าจะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา มีความรู้เท่าทันเข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่เป็นทาส แต่เป็นนายของทรัพย์ ให้ทรัพย์มีเพื่อรับใช้มนุษย์ เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม ช่วยผ่อนเบาทุกข์ ทำให้มีความสุข มิใช่กลายเป็นเหตุเพิ่มความทุกข์ ทำให้เสียสุขภาพจิต ทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือทำให้มนุษย์ต่อมนุษย์แปลกหน้ากัน

๖) สัมมาวายามะ

องค์มรรคข้อนี้ มีคำจำกัดความแบบพระสูตรดังนี้ สัมมาวายามะ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณ ความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๗๔}

ความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากการที่ สัมมาวายามะเป็นองค์มรรคประจำข้อ ๑ ใน ๓ ข้อ (สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ) ซึ่งต้องคอยช่วยหนุนองค์มรรคข้ออื่นๆ ทุกข้อเสมอไป และในหมวดธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติแทบทุกหมวดจะพบความเพียรแทรกอยู่ด้วย ในชื่อใดชื่อหนึ่ง การเน้นความสำคัญของธรรมข้อนี้อาจพิจารณาได้จากพุทธพจน์ เช่น

ธรรมนี้ เป็นของสำหรับผู้ปรรวณความเพียร มิใช่สำหรับคนเกียจคร้าน

ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ชัดถึงคุณธรรม ๒ ประการ คือ

๑) ความเป็นผู้ไม่สั่นโศษในกุศลธรรมทั้งหลาย

๒) ความเป็นผู้ไม่ยอมถอยหลังในการบำเพ็ญเพียร^{๗๕}

...เพราะฉะนั้นแล เธอทั้งหลาย พึงศึกษาตั้งนี้ว่า เราจักตั้งความเพียรอันไม่ถอยหลังถึงจะเหลือแต่หนังเอ็นและกระดูก เนื้อและเลือดในสรีระจะแห้งเหือดไปก็ตามที ยังไม่บรรลุมลที่บุคคล

^{๗๔} อ.จ.เอกก. (แปล) ๒๐/๓๙๔-๓๙๗/๔๗.

^{๗๕} อ.จ.อภฺรฺก. (ไทย) ๒๓/๑๒๐/๒๓๗.

ฟังถึงได้ด้วยเร็วแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้วที่จะหยุดยั้งความเพียรเสีย เป็นอันไม่มีเธอทั้งหลายฟังศึกษาฉะนี้แล^{๗๖}

การที่ต้องเน้นความสำคัญของความเพียรนั้น นอกจากเหตุผลอย่างอื่นแล้ว ย่อมสืบเนื่องมาจากหลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่ว่า สัจธรรมเป็นกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมดา พระพุทธเจ้าหรือศาสดามีฐานะเป็นผู้ค้นพบหลักความจริงนั้น แล้วนำมาเปิดเผยแก่ผู้อื่น การได้รับผลจากการปฏิบัติ เป็นเรื่องของความเป็นไปอันเที่ยงธรรมตามเหตุปัจจัยในธรรมชาติ ศาสดามีใช้ผู้บันดาลเมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกคนจึงจำเป็นต้องเพียรพยายามสร้างผลสำเร็จด้วยเร็วแรงของตน ไม่ควรคิดหวังและอ้อนวอนขอผลที่ต้องการโดยไม่กระทำ หลักพุทธศาสนาในเรื่องนี้ จึงมีว่า

“ตุมเหติ กิจจํ อาตปป์ อกฺขาตาโร ตถาคตา ความเพียร ท่านทั้งหลายต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก(ทาง) ให้”^{๗๗}

อย่างไรก็ตาม การทำความเพียร ก็เช่นเดียวกับการปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ จะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อมและถูกต้องก่อน แล้วจึงขยายออกไปเป็นการกระทำในภายนอกให้ประสานกลมกลืนกัน มิใช่คิดอยากทำความเพียร ก็สักแต่วาระดมใช้กำลังกายเอาแรงเข้าทุ่ม ซึ่งอาจกลายเป็นการทรมาณตนเองทำให้เกิดผลเสียได้มาก โดยนัยนี้ การทำความเพียรจึงต้องสอดคล้องกลมกลืนกันไปกับธรรมข้ออื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะสติสัมปชัญญะ มีความรู้ความเข้าใจ ใช้ปัญญาดำเนินความเพียรให้พอเหมาะ อย่างที่เรียกว่าไม่ตึง และไม่หย่อนเกินไป

๗) สัมมาสติ

สัมมาสติ คือ ภาวในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๗๘}

สติ คือ การคอยระลึกถึงอยู่เนืองๆ การหวนระลึก ภาวะที่ระลึกได้ ภาวะที่ทรงจำไว้ ภาวะที่ไม่เลือนหาย ภาวะที่ไม่ลืม

สติ แปลกันง่ายๆ ว่า ความระลึกได้ เมื่อแปลอย่างนี้ ทำให้นึกถึงความหมายไปในแง่ของความจำ ซึ่งก็เป็นการถูกต้องในด้านหนึ่ง แต่อาจไม่เต็มตามความหมายหลักที่เป็นจุดมุ่งสำคัญก็ได้เพราะถ้าพูดในแง่ปฏิเสธ สตินอกจากหมายถึงความไม่ลืม ซึ่งกับความหมายว่าความระลึกได้แล้ว

^{๗๖} อก.ทูก. (ไทย) ๒๐/๒๕๑/๖๔.

^{๗๗} ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๕๑.

^{๗๘} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

ยังหมายถึง ความไม่เหลว ไม่เลินเล่อ ไม่พ่นเพื่อนเลือนลอยด้วย ความหมายในแง่ปฏิเสศเหล่านี้ เล็งไปถึงความหมายในทางอนุมติว่า ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร โดยเฉพาะในแง่ของจริยธรรม การทำหน้าที่ของสติมักถูกเปรียบเทียบกับนายประตูที่คอยระวังเฝ้าดูคนเข้าออกอยู่เสมอ และคอยกำกับโดยปล่อยคนที่ควรเข้าออกให้เข้าออกได้และคอยกันห้ามคนที่ไม่ควรเข้าไม่ให้เข้าไป คนที่ไม่ควรออกไม่ให้ออกไป สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่เตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว

พุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า อปัมาท หรือ ความไม่ประมาท อปัมาทนี้เป็นหลักธรรมสำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม มักให้ความหมายว่า การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ซึ่งขยายความได้ว่า การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมมถาลงไปในทางเสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำ และต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำด้วยความจริงจัง และพยายามเดินรุดหน้าอยู่ตลอดเวลา

๘) สัมมาสมาธิ

สัมมาสมาธิ เป็นองค์มรรคข้อสุดท้าย และเป็นข้อที่มีเนื้อหาสำหรับศึกษามาก เพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตใจในขั้นลึกซึ้ง เป็นเรื่องละเอียดประณีต ทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียดและในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อน เป็นจุดบรรจบ หรือเป็นสนามรวมของการปฏิบัติ

สมาธิ แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป

คัมภีร์รุ่นอรรถกถา ระบุความหมายจำกัดลงไปอีกที่ว่า สมาธิ คือภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและใจความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบร้อยสม่ำเสมอ และด้วยดี

สัมมาสมาธิ คือ ฝึกฝนในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอรหิยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้เพราะ

โสมนัสและโหมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจุดตกถวานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา
อยู่^{๗๙}

๒. หลักปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานทางสายกลาง

๑) รักษาเบญจศีลและเบญจธรรม

หลักธรรมข้อเบญจศีล หรือ ศีล ๕ ก็เป็นหลักธรรมอีกข้อหนึ่งที่สอนให้ประพฤติชอบ
ทางกายและวาจา รักษากายวาจาให้เรียบร้อย รักษาปกติตามระเบียบวินัย เป็นข้อปฏิบัติในการเว้น
จากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน คือ

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของของที่มีได้ให้ เว้นจากการลัก โกง
ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) กามเมสุ มิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดินในกาม เว้นจากการล่วงละเมิด
สิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕) สุราเมรยมชชพมาทภูฏานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ดังตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏในสิลสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่าด้วย
บุคคลผู้มีศีล เพราะสมบูรณ์ด้วยศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในธรรมวินัยนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความ
ไม่ประมาทเป็นเหตุ

๒) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลย่อมขจรไป

๓) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นขัตติยบริษัทก็ตาม
พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่ล้าวกล้ำ ไม่ก่อเขินเข้าไป

๔) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

๕) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๘๐}

หลักธรรมอีกข้อหนึ่งคือ เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม ข้อสัมมาอาชีวะ คือการ
หาเลี้ยงชีพในทางสุจริต

^{๗๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖.

^{๘๐} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๔/๓๕๖.

สัมมาอาชีวะ หรือ สัมมาชีพ เป็นการเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นการประกอบความ
 ขยันหมั่นเพียรในอาชีพที่สุจริต พระพุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีวะ โดยมุ่งเน้นด้านเกณฑ์
 อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือมุ่งเน้นให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่
 เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริสุทธ์ซึ่งเป็นถือเอาวัตถุเป็น
 หลัก ความข้อนี้จะเห็นได้แม้ในหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง เช่น กำหนดหน้าที่ของพระเจ้า
 จักรพรรดิข้อหนึ่งว่า เจือจานหรือเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ หมายความว่าคอยดูแลไม่ให้ขัดสน
 ยากไร้ในแผ่นดิน พุทธอีกอย่างความสำเร็จในด้านอาชีวะหรือเศรษฐกิจของผู้ปกครอง พึงวัดด้วย
 ความไม่มีคนอดอยาก ยากไร้ มิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์เต็มพระคลังหลวงหรือเต็มล้นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง
 เมื่อได้เกณฑ์อย่างต่ำนี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านจะรังเกียจในเรื่องที่จะมีทรัพย์มากน้อยอีกเท่าใดหรือว่า
 จะมีเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะเนื่องด้วยปัจจัยอื่นๆ อีก^{๘๑} ดังนั้น สาระทั้งหมดของศีลในระดับโลกีย
 ธรรม คืออยู่ที่เจตนา ได้แก่ ไม่คิดล่วงละเมิดต่อผู้อื่น หรือเบียดเบียนผู้อื่น นอกจากนี้ยังเป็นการ
 สำรวมระวัง คอยปิดกั้นหลักเว้น มิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพื่อให้สังคมเป็นไปโดยเรียบร้อยอยู่ร่วมกันโดย
 สงบสุข ความโลภ ความเบียดเบียน และสร้างกิเลส อันเป็นลักษณะจำเพาะของเศรษฐกิจกระแส
 หลักนั้น อยู่ตรงกันข้ามกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแนวพุทธโดยสิ้นเชิง นอกไปจากนี้
 ในการประกอบอาชีพ ความสมถะพอเพียง และการบริโภคที่ไม่มกมากเกินความจำเป็นถือว่าเป็น
 “โภชนมัตตัญญุบุคคล”^{๘๒} การไม่เบียดเบียน การไม่ทำลายองค์ธรรมยังเป็นคุณลักษณะสำคัญของ
 การดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่จำเป็นอย่างยิ่งอีกด้วย

๒) หลักกกุลจิรัฎฐิติธรรม ๔

ในพุทธศาสนายังมีหลักธรรมที่สอนเกี่ยวกับการใช้ทรัพย์ การรักษาทรัพย์ การรู้จัก
 ช่อมแซมของเก่านั้นคือ กุลจิรัฎฐิติธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืนเหตุ
 ที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งอยู่ได้นาน ประกอบด้วย

การรู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร
 โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายนั้น ดังเนื้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัส
 กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี ปรากฏในอาทิสสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า

...อริยสาวกย่อมป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำพระราชา โจร คนที่ไม่ชอบกัน
 หรือจากทายาท ทำตนให้ปลอดภัย นี่เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์^{๘๓}

^{๘๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๗๒, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๗๔-๒๗๕/๒๙๖-๓๐๐.

^{๘๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๕.

^{๘๓} อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๕.

- ๑) นักรู้คเวสนา ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
- ๒) ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- ๓) ปริमितปานโภชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้
- ๔) อธิปัจจสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๘๔}

เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วก็ต้องใช้ทรัพย์ที่ได้มานั้นให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ด้วยจึงจะจัดเป็นการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องด้วยทรัพย์สินเงินทองที่ถูกต้องสมบูรณ์ ดังเนื้อความที่ พระรัฐपालะกล่าวไว้ปรากฏในรัฐपालสูตรแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกัว่า

...อาตมาเห็นผู้คนที่มียทรัพย์ในโลกได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจแล้วไม่ยอมให้ (ใคร) เพราะความหลงได้ทรัพย์แล้ว เก็บสะสมไว้ และปรารถนาความคุณยิ่งขึ้นไป

ทายาททั้งหลายก็ขนทรัพย์สมบัติของเขาไป ส่วนสัตว์ที่ตายไปก็ยอมไปตามกรรม เมื่อตายไป ทรัพย์ใดๆ คือ บุตรภรรยา ทรัพย์ ข้าวของ เงินทอง และแว่นแคว้นก็ติดตามไป ไม่ได้ ทรัพย์ช่วยคนให้มีอายุยืนไม่ได้ ทั้งช่วยคนให้ละความแค้นก็ไม่ได้

เพราะเหตุนั้นแล ปัญญาเท่านั้นเป็นเหตุบรรลุนิพพานซึ่งเป็นที่สุดแห่งภพในโลกนี้ จึงประเสริฐกว่าทรัพย์^{๘๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้อธิบายไว้ว่า ใน พุทธธรรม ว่าสาระและความมุ่งหมายในพุทธธรรมของ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ อันเป็นมรรคใน มัชฌิมาปฏิปทานั้นมิใช่เป็นมรรคาที่มุ่งเน้นสำหรับภิกษุสงฆ์เท่านั้น หากแต่กินความกว้างขวางครอบคลุมทั้งระบบ พรหมจรรย์ และที่จะต้องเน้นให้เห็นชัดเจนก็คือ ศีล มิใช่หมายถึงความประพฤติดีงาม สุจริตทั้งกาย และวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย^{๘๖}

๒.๔.๓ หลักธรรมที่เกื้อกูลกัลยาณมิตตตา (การคบคนดีเป็นมิตร) ได้แก่

๑) หลักฆราวาสธรรม ๔

ฆราวาสธรรม ๔ คือ ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคุณหัสถ์ ๔ ประการดังนี้

- ๑) สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง

^{๘๔} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๓๓.

^{๘๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๗/๓๖๙-๓๗๑.

^{๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๗๖๗.

๒) ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไข ข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา

๓) ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง ทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นใจในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๘๗}

อีกหลักธรรมหนึ่งของการประพฤติตนเป็นมิตรที่ดี คือ พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ได้แก่

๑) เมตตา ความรัก ปราบปรามอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า

๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ในใจอันจะปลดปล่อยบำบัดทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจมองใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่ความรับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

^{๘๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖, ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

๒) หลักมงคลสูตร ๓๘ ประการ

มงคลสูตร ๓๘ เป็นอีกหนึ่งหลักธรรมซึ่งเป็นธรรมอันนำมาซึ่งความสุขความเจริญเรียกเต็มว่า อุดมมงคล คือมงคลอันสูงสุด ดังตัวอย่างคำสอนที่ว่า **บูชา จ ปูชะนียานัม** หมายถึงบูชาคนที่ควรบูชา^{๘๘} ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ พระสุตตันตปิฎก ได้แสดงเรื่องนี้ไว้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณงดงามยิ่งนัก เปร่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสุขดีร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด

...พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบดังนี้

- (๑) การไม่คบคนพาล
- (๒) การคบแต่บัณฑิต
- (๓) การบูชาคนที่ควรบูชา
- (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
- (๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน
- (๖) การตั้งตนไว้ชอบ
- (๗) ความเป็นพหูสูต
- (๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ
- (๙) วินัยที่ศึกษามาดี
- (๑๐) วาจาสุภาษิต
- (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา
- (๑๒) การสงเคราะห์บุตร
- (๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา
- (๑๔) การงานที่ไม่อากูล
- (๑๕) การให้ทาน
- (๑๖) การประพฤติธรรม
- (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ
- (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ

^{๘๘} ขุ.ขุ.(บาลี) ๒๕/๕/๓, ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๗/๓๗๖.

- (๑๙) การงดเว้นจากบาป
- (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา
- (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม
- (๒๒) ความเคารพ
- (๒๓) ความถ่อมตน
- (๒๔) ความสันโดษ
- (๒๕) ความกตัญญู
- (๒๖) การฟังธรรมตามกาล
- (๒๗) ความอดทน
- (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย
- (๒๙) การพบเห็นสมณะ
- (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล
- (๓๑) การเผาผลาญบาป
- (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์
- (๓๓) การเห็นอริยสัจ
- (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง
- (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว
- (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก
- (๓๗) จิตปราศจากอริ
- (๓๘) จิตเกษม

...เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้วไม่พ่ายแพ้เข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความ
 สวัสดิ์ในที่ทุกสถาน ทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด ของเทวดาและมนุษย์
 เหล่านี้^{๘๔}

๒.๔.๔ หลักธรรมที่เกื้อกูลสมชีวิตา (มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม) ได้แก่

๑) หลักพยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการ

หลักพยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือ
 หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น อันจะสำเร็จด้วยธรรม ๔ ประการรวมทั้งสมชีวิตา ดังความ
 ที่มีปรากฏในทีฆชาณสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

^{๘๔} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๕/๖.

“... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโมคิ อยู่ครองเรือน นอนเบียดบุตร ใช้จันทร์ของชาวากาสี ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ยินดีทองและเงิน ขอ พระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้และเพื่อเกื้อกูลใน ภพหน้าเพื่อสุขในภพหน้าแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พยัคฆปัชชะธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร” ธรรม ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

- (๑) อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
- (๒) อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
- (๓) กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
- (๔) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม)^{๕๐}

เรื่องการรู้จักพอประมาณการใช้จ่ายนี้เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการ “พอเพียง” เป็นเรื่องของจิตใจและการยับยั้งใจมิให้ตกเป็นทาสของวัตถุและสิ่งยั่วเย้าความกระหายและความต้องการต่างๆ อย่างไรก็ตามความพอประมาณและความพอดีของบรรพชิต ก็สามารถที่จะนำมาเป็นแนวทางในการบริโภค ไม่ว่าจะบริโภคทรัพย์ใดๆ ของฆราวาสก็ได้ หากการบริโภคนั้นเป็นไปเพื่อคุณภาพของชีวิต คือจุดที่ความพึงพอใจบรรจบกับคุณภาพของชีวิต ในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการพอประมาณในการบริโภคเป็นอย่างมาก แสดงให้เห็นถึงความพอประมาณ ประหยัด มัธยัสถ์ ความไม่ฟุ้งเฟ้อย ุ่ยสุ่ยสุ่ย ประหยัดอดออม

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับความพอเพียงนั้น มนุษย์จะต้องระวังความพอเพียงทางด้านจิตใจ ที่เรียกว่าสันโดษด้วย เพราะความสุขสบายจะทำให้เฉื่อยชา ไม่ขยัน ต้องยึดหลักของพระพุทธศาสนา ที่ว่า ให้สันโดษในวัตถุ แต่ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุ ปัญญาตสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงธรรม ๒ ประการ คือ

- (๑) ความไม่สันโดษเพียงแต่กุศลธรรมทั้งหลาย
- (๒) ความไม่ทอดอโยในการบำเพ็ญเพียร”^{๕๑}

กล่าวคือ ในการดำเนินชีวิตในสังคมนั้น ให้พอเพียงทางเศรษฐกิจ หรือวัตถุแต่ไม่ให้พอเพียงทางด้านปัญญา การพัฒนาจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไป อีกประเด็นหนึ่งคือ ความพอเพียงยึดหลักทางสายกลาง คือไม่มากจนเกินไปไม่น้อยจนเกินไป ในการดำรงชีวิตให้สามารถพึ่งตนเองได้ ในทางพระพุทธศาสนาเปรียบได้กับหลักธรรมที่ว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะ

^{๕๐} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๕๑} อจ.ทูก. (ไทย) ๒๐/๕/๖๑.

นำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้อง^{๙๒} ดังตัวอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความสันโดษที่ปรากฏในจุฬหัตถปิโทปมสูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ความตอนหนึ่งว่า

“...ภิกษุหนึ่งเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง เธอไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที นกมีปีกจะบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกของมันเป็นภาระบินไป แม้นั้นใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง เธอจะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุหนึ่งประกอบด้วยอริยสีลขั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่มีโทษภายใน”^{๙๓}

อีกตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัดถึงประโยชน์ของการเลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ดังปรากฏในโภคสูตร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ความตอนหนึ่งว่า

“...โภคทรัพย์มีอันสงส์ ๕ ประการ คือ

- (๑) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงตน บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
- (๒) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบิดามารดา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
- (๓) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงบุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
- (๔) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำรุงมิตรอำมาตย์ บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
- (๕) บุคคลอาศัยโภคทรัพย์จึงบำเพ็ญทักษิณาในสมณพราหมณ์ซึ่งมีผลมากเป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผลให้เกิดในสวรรค์”^{๙๔}

สุขของคฤหัสถ์ ถือเป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดสุข คือ สุขของชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงให้ได้สม่ำเสมอ สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี ได้แก่

- (๑) อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม
- (๒) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้น เลี้ยงชีพ เลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์
- (๓) อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอิมใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

^{๙๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๙/๑๒๓, ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๙๙/๓๔๘, ม.อ.(ไทย) ๑๔/๗๐๔/๔๕๓.

^{๙๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๙๔/๓๒๕.

^{๙๔} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๒๗/๓๖๙.

(๔) อนุวัชชสุข สุขเกิดจากความประพัตไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตนมีความประพัตสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครๆ ดีเทียบไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ^{๔๕}

๒) หลักสัปปริสธรรม ๗

หลักสัปปริสธรรม ๗ ประการ เป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติ คือ ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี ได้แก่

(๑) อัมมัญญาตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการรู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎแห่งเหตุผล และรู้จักหลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการหรือบรรลุจุดหมายอันนั้นๆ เป็นต้น

(๒) อัตถัญญาตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

(๓) อัตตัญญาตา ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพัตให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

(๔) มัตตัญญาตา ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับปัจจัยสี่ ศฤห์สัฏฐีรู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น

(๕) กาลัญญาตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงาน หรือปฏิบัติกิจการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลาให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะเวลา เป็นต้น

(๖) ปริสัญญาตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพัตต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

^{๔๕} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๘๐.

(๗) บุคคลัญญา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอรรถาธิบายความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น^{๕๖}

๓) การประหยัดเชิงพุทธ การประหยัดเป็นสิ่งสำคัญเช่นเดียวกับการใช้จ่ายและการออม ซึ่งการออมจะหมายถึงการสงวนเอาไว้เพื่อจะใช้บริโภคในวันหน้า ส่วนการประหยัดเป็นการบริโภคในวันนี้แต่ในขอบเขตที่จำเป็นและสมควร สิ่งใดไม่จำเป็นถึงหรือตัดทอนลงเสีย หรือจะตัดแปลงประยุกต์ใช้อย่างใดก็ได้ให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ดังในพระไตรปิฎกก็ได้มีพุทธพจน์เล่าให้ฟังถึงภริยาของเศรษฐีคนหนึ่งที่ได้กล่าวกับอาจารย์ของเธอว่า “พวกดิฉันชื่อว่า เป็นคนมีเหย้ามีเรือน จำเป็นต้องรู้จักสิ่งที่ควรสงวน เนยใส่นี้ยังดีอยู่จะใช้เป็นยาทาเท้าของพวกทาสหรือกรรมกรก็ได้ ใช้เป็นน้ำมันเติมตะเกียงก็ได้”

ตัวอย่างการบริโภคใช้สอยทรัพย์อย่างประหยัดและคุ้มค่า ในพระไตรปิฎกมีตัวอย่างอันดีเยี่ยมของการบริโภคใช้สอยทรัพย์อย่างประหยัดและคุ้มค่ามากตัวอย่างหนึ่ง เป็นเรื่องที่ พระอานนท์ได้ตอบกับพระราชอาชญาองค์หนึ่งที่เมืองโกสัมพี พระนามว่าพระเจ้าอุเทน เมื่อครั้ง พระอานนท์เดินทางไปและพักที่นั่น ในระหว่างทางที่จะไปทำหน้าที่ลงพรหมทัณฑ์แก่พระภิกษุฉันนะผู้ दौरान โดยพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนทราบข่าวพระอานนท์มาพักอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งใกล้พระราชอุทยาน จึงเสด็จไปเยี่ยมมัสการและถวายผ้าห่ม จำนวน ๕๐๐ ผืน ซึ่งเมื่อพระเจ้าอุเทนทราบ เข้าก็สงสัยว่า พระอานนท์รับผ้าไปทำไมตั้งมากมาย จึงได้เสด็จมาไต่ถามและเกิดการโต้ตอบกันขึ้น ดังนี้

พระมเหสีทูลว่า “พวกหม่อมฉันได้ถวายผ้าห่มจำนวน ๕๐๐ ผืน แก่พระคุณเจ้าอานนท์พระเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนฟังโทษติเตียนโพนทะนาว่า “ไฉนพระสมณะอานนท์จึงรับผ้ามากถึงเพียงนี้” พระสมณะอานนท์จักทำการค้าขายผ้าหรือจักตั้งร้านค้าหนอ แล้วเสด็จเข้าไปหาท่านพระอานนท์ทรงปราศรัยกับพระอานนท์ ครั้นปราศรัยพอเป็นที่เข้าใจกันแล้ว จึงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วตรัสถามว่า พระอานนท์พระมเหสีของข้าพเจ้ามาหาท่านหรือ

พระอานนท์ “พระมเหสีของพระองค์มาหาอาตมา มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “ก็พระนางได้ถวายอะไรแก่ท่านพระอานนท์บ้าง”

พระอานนท์ “ได้ถวายผ้าห่มจำนวน ๕๐๐ ผืนแก่อาตมาภาพ มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “ก็ท่านจัดทำอะไรกะผ้ามากมายถึงเพียงนั้นพระอานนท์”

พระอานนท์ “อาตมาภาพจักแจ้งให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่มีผ้าจีวรคร่ำคร่า มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์จักทำอย่างไรกะผ้าจีวรเก่าคร่ำคร่าเหล่านั้นต่อไป”

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๑/๒๖๔, อภ.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๑๔.

พระอานนท์ “อาตมภาพจะทำผ้าเก่าคร่ำคร่าเหล่านั้นให้เป็นผ้าดาดเพดาน
มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์จักทำอย่างไรกะผ้าดาดเพดานเก่าเหล่านั้น”

พระอานนท์ “อาตมภาพ จักทำผ้าเก่าเหล่านั้นให้เป็นผ้าปูฟูก มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์จักทำอย่างไรกะผ้าปูฟูกเก่าเหล่านั้น”

พระอานนท์ “อาตมภาพ จักทำผ้าเก่าเหล่านั้นให้เป็นผ้าปูพืน มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์ท่านจักทำอย่างไรกะผ้าปูพืนเก่าเหล่านั้น”

พระอานนท์ “อาตมภาพจักทำผ้าเก่าเหล่านั้นให้เป็นผ้าเช็ดเท้า มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์จักทำอย่างไรกะผ้าเช็ดเท้าเก่าเหล่านั้น”

พระอานนท์ “อาตมภาพจักทำผ้าเก่าเหล่านั้นให้เป็นผ้าเช็ดธูลี มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทน “พระอานนท์จักทำอย่างไรกะผ้าเช็ดธูลีเก่าเหล่านั้น”

พระอานนท์ “อาตมภาพจักโขลกผ้าเก่าเหล่านั้นขยำกับโคลนแล้วฉาบทาผาผนัง
มหาบพิตร”

เมื่อพระเจ้าอุเทนได้ทรงสดับเช่นนั้นจึงทรงดำริว่า พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร
ทั้งหลายนำผ้าไปทำแบายคยดีไม่เก็บผ้าเข้าเรือนคลัง ไม่ตั้งร้านขายผ้า ทรงเลื่อมใสแล้วถวายผ้าอีก
จำนวน ๕๐๐ ผืน แก่พระอานนท์เมื่อรวมจำนวนผ้าที่พระมเหสีของพระเจ้าอุเทนถวาย พระอานนท์
ในคราวนั้นรวมเป็นจำนวน ๑,๐๐๐ ผืน

เรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่า พระอานนท์เถระใช้ทรัพย์สิ่งของที่มีอยู่นั้นให้เป็นประโยชน์แก่
ส่วนรวมเป็นอย่างมาก ทั้งยังใช้ทรัพย์อย่างประหยัดและได้ประโยชน์สูงสุดอย่างหาที่ติมิได้ด้วย
สมควรที่เราจะได้ระลึกนึกถึงและนำไปปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านต่อไป

การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ ก็ต้องรู้จักใช้เงิน
ทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเรา พยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะ
กับรายได้ของเราเพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายใช้เกินฐานะของตนเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนอย่าง
สาหัสเป็นคนมีหนี้สินรุงรังเอาตัวไม่รอดทำให้ครอบครัวได้รับความลำบากทำให้ประเทศชาติมีความ
เจริญช้าลง

พระพุทธเจ้าเสวยอาหารวันละครั้ง ซึ่งเป็นการประหยัดที่ให้ผลเกินคาด คือเป็นผู้มี
อาหารน้อย มีโรคบางเบากายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ ดังที่ตรัสไว้ในภัททาลิสสูตรว่า สมัยหนึ่งพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนคร สาวัตถิ
ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับพระ
ดำรัส พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราฉัน
อาหารในเวลาก่อนภัตตรครั้งเดียว (เสวยอาหารวันละครั้ง) เมื่อเราฉันอาหารในเวลาก่อนภัตตรครั้ง

เดียว ย่อมรู้สึกคุณ คือ ความเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบาง ภายเบามีกำลัง และอยู่สำราญ ตุก่อน ฤกษ์ทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายจงมา จงฉันอาหารในเวลาก่อนภัตครั้งเดียว จักรู้สึกคุณคือความเป็นผู้มีอาหารน้อย มีโรคเบาบางกายเบา มีกำลัง และอยู่สำราญ

การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ นอกจากต้องรู้จัก ใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเรา ยังต้องประหยัดในการบริโภค เพื่อไม่ให้อ้วน มีโรคภัยไข้เจ็บและเป็นอยู่อย่างคล่องแคล่ว

บุคคลที่ทำการประหยัดให้ได้จึงพยายามเว้นจากอบายมุข ๖ (ช่องทางของความเสื่อม, ทางแห่งความพินาศ, เหตุย่อยยับแห่งโรคทรัพย์)

๑. ติดสุราและของมีนเมา มีโทษ ๖ คือ (๑) ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นขัด ๆ (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค (๔) เสียเกียรติเสียชื่อเสียง (๕) ทำให้ไม่รู้อาย และ (๖) ทอนกำลังปัญญา

๒. ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ คือ (๑) ชื่อว่าไม่รักษาตัว (๒) ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย (๓) ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ(๔) เป็นที่ระแวงสงสัย(๕) เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ และ(๖)เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษ โดยการงานเสื่อมเสียเพราะใจกังวลคอยคิดจ้องกับเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้น ๆ ทั้ง ๖ กรณี คือ (๑) รำที่ไหนไปที่นั้น (๒-๖) ขับร้อง-ดนตรี-เสภา-เพลง-เถิดเทิงที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ติดการพนัน มีโทษ ๖ คือ(๑) เมื่อชนะย่อมก่อเวร(๒) เมื่อแพ้ก็เสียตายทรัพย์ที่เสียไป(๓) ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นขัด ๆ(๔) เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ(๕) เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูงและ(๖) ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. คบคนชั่ว มีโทษ โดยนำไปให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบทั้ง ๖ ประเภท คือได้เพื่อนที่จะนำไปให้กลายเป็น (๑) นักการพนัน (๒) นักเลงหญิง (๓) นักเลงเหล้า (๔) นักลวงของปลอม (๕) นักหลอกหลวง และ (๖) นักเลงหัวไม้

๖. เกียจคร้านการงาน มีโทษ โดยทำให้ยกเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้างผัดผ่อนไม่ทำการงานโภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณีว่า ๑-๖ หนาวนัก-ร้อนนัก-เย็นไปแล้ว-ยังเข้านัก-หิวนัก-อึมนัก (กระหายนัก) แล้วไม่ทำการงาน

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสแก่ทีฆชานู บุตรของชาวเมืองโกลิยะ ณ นิคมแห่งชาวโกลิยะ ผู้ทูลขอให้พระองค์ทรงแสดงธรรมอันเหมาะสมแก่ศฤงษณ์ผู้ยังครองเรือน ยังบริโภคคามเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและภายหน้า พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบันเป็นประการแรก แล้วตรัสต่อไปว่า “โภคะที่เพิ่มขึ้นโดยชอบแล้วมีทาง

เสื่อมอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) เป็นนักเลงหญิง (๒) เป็นนักเลงสุรา (๓) เป็นนักเลงการพนัน และ (๔) คบคนชั่วเป็นมิตร เปรียบเหมือนสระใหญ่ มีทางน้ำไหลเข้า ๔ ทาง ทางไหลออก ๔ ทาง เมื่อบุคคล ปิดทางไหลเข้าเสีย เปิดแต่ทางไหลออกไว้ น้ำในสระนั้นก็จะมีแต่จะแห้งขุดไปหมดไปเสื่อมไป โภค ทรัพย์ที่หามาได้โดยชอบธรรมแล้ว ย่อมมีทางเจริญ ๔ ประการ คือ (๑) ไม่เป็นนักเลงหญิง(๒) ไม่ เป็นนักเลงสุรา (๓) ไม่เป็นนักเลงการพนัน และ (๔) มีมิตรดีเปรียบเหมือนสระใหญ่อันบุคคลปิดทาง น้ำออกเสีย เปิดแต่ทางน้ำเข้าไว้ น้ำในสระนั้นมีแต่จะเพิ่มขึ้นสำหรับประโยชน์สุขกายหน้า”

คนที่เกิดมาต้องอาศัยเศรษฐกิจอยู่ทุกเมื่อ เศรษฐกิจนั้นจะมีประโยชน์นำมาใช้ได้ ก็ เพราะการผลิตขึ้นมา รู้จักรักษา รู้จักใช้ จึงจะคงอยู่ได้นาน ซึ่งก็คือให้รู้จักประหยัดนั่นเอง ถ้าไม่รู้จัก ประหยัด ทรัพย์ที่หามาได้ก็หมด เสื่อมสูญไปได้ง่าย แต่ถึงอย่างไรเหตุของการเสื่อมสูญโภคทรัพย์ก็มี อยู่หลายทางด้วยกัน ดังที่ปรากฏในกถุสูตร ความว่า เหตุปัจจัย ๘ อย่างเพื่อความคับแค้นแห่งสกุล ทั้งหลายคือสกุลทั้งหลายถึงความคับแค้นจาก (๑) พระราชา (๒) จากโจร (๓) จากไฟ (๔)จากน้ำ (๕) ทรัพย์ที่ฝังไว้เคลื่อนจากที่ (๖) ย่อมวิบัติเพราะการงานที่ประกอบไม่ดี (๗) ทรัพย์ในสกุลเกิดเป็นถ่าน ไฟ และ (๘) คนในสกุลใช้จ่ายโภคทรัพย์เหล่านั้นฟุ่มเฟือยให้พินาศสูญหายไปการประหยัดเป็น สิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่ จำเป็นแก่การครองชีพของเรา ไม่ใช่จ่ายโภคทรัพย์ฟุ่มเฟือย ให้พยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะแก่บรายได้ ของเรา นอกจากนั้น บุคคลที่ทำการประหยัดให้ได้จึงพยายามเว้นจากอบายมุข ๖ (ช่องทางของ ความเสื่อม, ทางแห่งความพินาศ, เหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์)

๒.๕ สรุป

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึง ประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรืออาชีพที่ สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทัน ตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า การปฏิบัติตามหลักธรรม “ทฤษฎีธัมมิกัตถะ” เป็นเรื่องเกี่ยวกับปาก ท้อง การกิน การอยู่ ปัจจัยการดำรงของคน ถ้าบ้านเมืองมีเศรษฐกิจดี คนมีความอยู่ดี กินดีต่างคน ต่างประกอบอาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนกัน รัฐบาลก็ไม่ต้องร่นวายเป็นการปราบปรามเรื่องทุจริต สามารถพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าไป และเศรษฐกิจของชาติจะดีขึ้นจำเป็นต้องมีการ พัฒนา คือ การดำเนินกิจการเพื่อเพิ่มรายได้ของคนให้สูงขึ้นต่อเนื่องกันเป็นระยะยาวนาน ปัจจัยชั้น มูลฐานที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ ประชากรซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าสูงสุด และเป็น ปัจจัยมูลฐาน เป็นต้นทุนเบื้องต้น ถ้าคนทุกคนที่เป็นประชากรของชาติ มีหลักธรรมตามที่กล่าว มา ก็ถือได้ว่าประเทศชาติมีประชากรที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และเป็น อาชีพที่สุจริต รัฐบาลก็สามารถพัฒนาส่งเสริมอาชีพทางด้านเทคโนโลยีเพื่อคุณภาพและปริมาณของ

ผลผลิต มีการศึกษาวิจัยค้นคว้านวัตกรรมให้ประชากรเกิดความชำนาญในวิชาชีพ การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศก็ย่อมบรรลุตามเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางพระพุทธศาสนา จะต้องเริ่มด้วยการพัฒนาคน เป็นอันดับแรกเมื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพแล้ว การพัฒนาวัตถุก็จะเป็นไปได้ง่าย เพราะคนเป็นผู้หาคนเป็นผู้ใช้ปัจจัยในการดำรงชีวิต ถ้าคนรู้จักหา และรู้จักใช้ให้เป็น เศรษฐกิจย่อมจะดีขึ้น

ดังนั้น ข้อปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนหรือประโยชน์ในปัจจุบัน ก็คือ การรู้จักเลือกคบมิตร นั้นเอง หากผู้ใดสามารถปฏิบัติตนได้ครบทั้ง ๔ ข้อ บุคคลนั้นจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดี ไม่เดือดร้อน เป็นประโยชน์แก่ตนเองในปัจจุบัน ธรรมบทนี้จึงถือว่าเป็น “หัวใจเศรษฐกิจ” โดยมีคำย่อว่า “อุ อา กะ สะ ” ซึ่งย่อมาจากหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา คือธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน

บทที่ ๓

วิเคราะห์แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย

ในบทที่แล้วเป็นการศึกษาความหมาย ความสำคัญและประโยชน์ของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ดังนั้น ในบทนี้เป็นการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมในระดับสังคม ระดับบุคคล และระดับครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ ปัญหาในสังคมไทย

ปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนนับว่าเป็นปัญหาใหญ่อย่างยิ่ง เพราะว่าเด็กและเยาวชนเหล่านี้ในอนาคตจะเติบโตขึ้นไปเป็นอนาคตของชาติต่อไป หากปัญหาเหล่านี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น ก็เป็นที่แน่นอนว่า ประเทศชาติต้องประสบกับปัญหามากมายในอนาคต ทุกฝ่ายจึงควรหันมาใส่ใจหาหนทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ร่วมกัน โดยเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันอื่น ๆ ในสังคม ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันเลยทีเดียว

ในยุคสมัยของทุนนิยมและบริโภคนิยมซึ่งระบอบไปทั่วโลกไม่เว้นประเทศไทยนั้น มีตัวกำหนดค่านิยมในสังคมให้เป็นไปในทางยั่วกิเลส ตั้งแต่ให้นิยมยินดีในการเบียดเบียน การฆ่า มีอาวุธเป็นของเล่นให้เด็ก และการโฆษณาสินค้าให้ใครๆ พากันถูกมอมเมาให้อยากได้อะไรก็ได้โดยใช้เวลาอยากเป็นเครื่องล่อใจ มีวิธีที่สร้างค่านิยมให้รู้สึกว้าๆ ชาติอะไรไป โดยต้องหามาเติมให้เต็มและสิ่งซึ่งหามานั้นก็ล้วนเป็นวัตถุเชิงธุรกิจทั้ง^๑

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจำนวน ๘ แผนแรกที่ใช้เป็นแม่บท ในการดำเนินเศรษฐกิจที่ผ่านมา ได้ปลูกฝังระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไว้ในประเทศไทยอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็น “เศรษฐกิจธุรกิจ” หากเศรษฐกิจต่างประเทศ (และของโลก) ผันผวน ก็จะทำให้เกิดความผันและแปรปรวนตามได้ โดยปราศจากภูมิคุ้มกันที่มีประสิทธิผล นอกจากนั้น ปัญหาหลักของเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ก็คือการเสียสมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของชาวชนบท ซึ่งส่วนใหญ่คือเกษตรกรซึ่งเป็นพลเมืองหลักที่สำคัญของประเทศ

^๑ ศ.ศิริรักษ์, มหาวิทยาลัยในอนาคต, [ออนไลน์] แหล่งที่มา, <http://www.sulak-ivaraksa.org/>, วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ในแง่ความเป็นจริง ความจนเป็นเรื่องใหม่ในสังคมไทย คนสมัยก่อนไม่เคยจน แต่เมื่อมีการพัฒนาทำให้คนจนลงไป เพราะเศรษฐกิจของชาวบ้านล่มสลายไป ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตลอด ๔๐ ปี ที่ผ่านมาถือเป็นการพัฒนาที่ล้มเหลว การดำเนินเศรษฐกิจในประเทศไทย แนวกระตุ้นการบริโภคเชิงวัตถุนิยมได้อยู่บนรากฐานของความเจริญที่แท้จริง ผลลัพธ์ส่วนใหญ่เกิดจากการนำเข้า เช่น น้ำมัน ผลลัพธ์เทคโนโลยีระดับสูง ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจมีความแตกต่างจากประเทศที่มีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีในระดับที่สูง การพัฒนาเน้นไปที่วัตถุ เกิดความโลภไปตามกระแสครอบงำอยู่ในปัจจุบัน คือระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และอุตสาหกรรมนิยม การปฏิบัติตาม “หลักเศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ “การพออยู่พอกิน และมีไมตรีจิตต่อกัน” การใช้ชีวิตแบบเกษตรกรรม ที่มีความหมายเพียงพอ และพออยู่พอกินในครอบครัวชุมชน ใช้ชีวิตสันโดษ ลดความฟุ้งเฟ้อ กินอยู่ เรียบง่าย อนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือ หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียง^๒

ด้านปัญหาสังคม เช่น ความขัดแย้ง ในแง่ของธรรม คือ การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการ ความเห็น การประพฤติปฏิบัติที่ขัดกันจนเกิดการทะเลาะวิวาทกัน โดยมีนัยที่ต่างกักันตามที่พระมหาพรหมชา ได้นำเสนอไว้ในงานวิจัยของท่าน ประกอบด้วย ๑) ความบาดหมาง ๒) การทะเลาะ ๓) การแก่งแย่ง ๔) การวิวาท ๕) การมุ้งร้ายกัน และ ๖) การถกเถียงกัน^๓ มีนัยที่ครอบคลุมถึงการใช้คำพูดในทุก ๆ มิติ ที่เป็น “มิถฉวาจา” ดังจะเห็นได้จากพระพุทธพจน์ที่ว่า “พึงงดเว้นจากถ้อยคำขัดแย้งกัน”^๔ ซึ่งนัยดังกล่าว พระอรรถกถาจารย์ได้ให้คำจำกัดความว่า “ความทะเลาะกัน ความบาดหมางกัน ความแก่งแย่งกัน ความวิวาทกัน การมุ้งร้ายกัน” ตรีสเรียกว่า “ถ้อยคำที่ขัดแย้งกัน” ซึ่งเป็นการแสดงถึงความหมายที่กว้างกว่า ความขัดแย้งตามแนวคิดทั่วไป^๕

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์การนำหลักหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการแก้ปัญหาสังคมไทย ตามหลัก ๔ ประการ ดังนี้

^๒ มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๔.

^๓ ดูรายละเอียดใน พระมหาพรหมชา ธมฺมहाโส (นิธิบุญยากร), “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๑๙-๑๒๔.

^๔ ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๖๐/๑๓๕.

^๕ ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๖๐/๑๓๖.

๓.๑.๑ การขาดความเพียร

ขาดความเพียร คือ ไม่ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานและ ไม่ประกอบอาชีพอันสุจริต ผักผ่อนให้มีความชำนาญ และรู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบหาอุปสรรควิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี การประกอบอาชีพการงานนั้น ต้องทำเพื่อเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวมีความขยันในการทำงานตามหน้าที่ หรือตามอาชีพของตนโดยไม่เกียจคร้านไม่นั่งคุยหรือทำกิจอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องกับการงานในหน้าที่ จนทำให้เสียเวลาไปโดยไร้ประโยชน์ แม้บางครั้งการทำงานนั้นอาจไม่ใช่การหาทรัพย์โดยตรง เช่น การเป็นนักศึกษา มีหน้าที่ต้องศึกษาเล่าเรียนก็ต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้บังเกิดผลดี โดยถือว่าเป็นหน้าที่ในปัจจุบัน แม้ยังไม่ได้ทรัพย์แต่การศึกษาก็เป็นเหตุเบื้องต้นที่จะนำไปสู่อาชีพการงานที่ดีในอนาคต หากนักศึกษาเป็นนักกีฬาด้วย นอกจากขยันตั้งใจเรียนแล้วนักศึกษาก็ต้องขยันหมั่นฝึกซ้อมกีฬาที่ตนถนัดด้วยอีกทางหนึ่ง เพราะกีฬากำลังพัฒนาเป็นกีฬาอาชีพ มีกีฬาหลายประเภทที่สามารถทำให้หาทรัพย์ได้โดยสุจริต ด้วยร่างกายแรงใจของตนเอง เช่น อาชีพนักมวย นักฟุตบอล กอล์ฟ ลีลาศ หรือจากการได้ไปแข่งขันในโอกาสต่างๆ เช่น โอลิมปิก เอเชียนเกมส์ หากมีความขยันหมั่นเพียรฝึกซ้อม

จะส่งผลให้ได้รับเหรียญทองและได้รางวัลเป็นทรัพย์สินเงินทองจำนวนมาก เป็นต้นจึงนับว่าความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ทำหน้าที่ ที่รับผิดชอบ จะทำให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน คือ มีทรัพย์สินเงินทองสำหรับซื้อหาเครื่องอุปโภค บริโภค ไว้ดำรงชีพ^๖

๓.๑.๒ การไม่รู้จักประหยัด

การไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ คือ ไม่รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย หลักธรรมข้อนี้ มีจุดมุ่งหมายให้เป็นคนมัธยัสถ์ รู้จักจ่ายทรัพย์ไปในทางที่เกิดประโยชน์ ไม่ใช่เข้าไปใช้เพื่อกามคุณ เพื่อรูป รส กลิ่น เสียง จนทำให้ทรัพย์นั้นหมดไปโดยไม่ทำให้ตนเองเจริญขึ้น ได้มั่งมีไม่ก็ช่วยยามก็กลับไปลำบากยากจนเพราะใช้ทรัพย์ไปในกามคุณและอบายมุข บ้างครั้งจนถึงกลับเป็นหนี้สิน เสียทรัพย์และเสียเกียรติ มีนักกีฬาหลายคนที่ได้ทรัพย์มากมายจากการแข่งขัน แต่ต้องพบกับความลำบากในบั้นปลายของชีวิต เหตุเพราะไม่มีธรรมในข้อนี้^๗

๓.๑.๓ การคบคนพาล

การคบคนพาล คือ ไม่รู้จักการคบคนดีเป็นมิตร ไม่รู้จักเลือกบุคคลที่จะคบหาว่าจะนำชีวิตของเราไปในทิศทางใด โดยเลือกเสวนา ศึกษาแบบอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีลจาคะ

^๖ อุดุลย์ ต้นประยูร, **ปัญหาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่บาร์มีการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๖.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

ปัญญา การคบมิตรตามหลักมงคล ๓๘ ประการ ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามงคลแรกที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้ปฏิบัติก็คือการไม่คบคนพาล และมงคลถัดมาก็คือต้องรู้จักคบบัณฑิต คำว่า คนพาล และ บัณฑิต เมื่อวิเคราะห์ให้แจ่มแล้วจะพบว่า มีทั้งคนพาลและบัณฑิตภายใน คนพาลและบัณฑิตภายนอก

คนพาลและบัณฑิตภายใน หมายถึงคนที่ปรากฏอยู่ในตัวเรา หากศึกษาสังเกตตัวเราให้ดีจะพบว่าบางครั้ง บางเวลาเราจะเกียจคร้านไม่อยากฝึกฝน ไม่อยากทำงาน ไม่อยากไปเรียน ไม่อยากทำความดี แต่อยากเที่ยวเล่น อยากนอนตื่นสาย อยากดื่มสุรา อยากเล่นไพ่ เล่นหวย เล่นการพนัน ฯลฯ นี่แสดงว่าคนพาลภายในตัวเรา ปรากฏขึ้นแล้ว แต่บางครั้งเราก็ขยัน อยากไปเรียนอยากทำความดี ไม่อยากหนีเรียน ไม่อยากเล่นการพนัน ไม่อยากร่วมวงสุรา ฯลฯ นี่แสดงว่าบัณฑิตภายในตัวเราได้ปรากฏขึ้นแล้ว ส่วนคนพาลและบัณฑิตภายนอกหมายถึง คนอื่น คนที่มาชักชวนเราไปทำเรื่องที่ไม่ดีไม่สมควรหรือเรื่องที่ดี ที่สมควรต่างๆ หากบัณฑิตภายในตัวเราเองเข้มแข็ง คนพาลภายนอกก็ไม่อาจจะชักชวนเราไปได้ ดังนั้นความเป็นกัลยาณมิตรต้องเริ่มที่เราสร้างบัณฑิตและมิตรขึ้นภายในตัวเองก่อน เมื่อบัณฑิตหรือมิตรภายในตัวปรากฏแล้ว ก็จะสามารถเลือกเสวนากับบัณฑิตหรือมิตรภายนอกได้ ดังคำกล่าวที่เราได้ยิน ได้ฟังอยู่เสมอว่า “คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิตบัณฑิตพาไปหาผล” และการสังเกตว่าผู้ที่ตนคบหาด้วยนั้นเป็นคนพาลหรือ เป็นบัณฑิตคือ กัลยาณมิตร พึงสังเกตว่าชอบชักชวนไปในทางฉิบหาย เสียทรัพย์ เสียเวลาเสียสุขภาพและทำเรื่องที่ไม่ไ้ประโยชน์หรือไม่ เพราะหากเราไม่รู้จักเลือกคบบัณฑิตคือกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมเป็นเหตุที่ทำให้เราต้องเสียทรัพย์ที่หามาได้นั้นและไม่สามารถปฏิบัติธรรมในข้ออุฐานสัมปทาและอารักขสัมปทาได้^๘

๓.๑.๔ การพุ่มเพื่อยใช้ทรัพย์เกินฐาน

การใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ ไม่รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย และไม่อยู่แบบพอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือพุ่มเพื่อย ให้มีรายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดไว้สำหรับบั้นปลายของชีวิตจะได้ไม่ลำบาก พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “พึงเข้าใจ ระลึกไว้เสมอว่าการที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และ ครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่าหาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้นเมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว ต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ที่เรียกว่า โภควิภาค” คือ หนึ่งส่วนใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง ได้แก่ บิดา มารดา บุตร ภรรยา และคนในปกครอง มิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงาน ทำบุญ

^๘ อุดลย์ ต้นประยูร, ปัญหาสังคม, หน้า ๕๘.

ตลอดจนบำรุงราชการด้วยการเสียดาอากร เป็นต้น สองส่วนใช้เป็นทุนประกอบการงาน สามส่วนเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น^๙

สรุปจากปัญหาที่กล่าวทั้งหมด ทำให้เห็นว่าในสังคมปัจจุบันมีปัญหาเริ่มต้นจากบุคคล ขยายกว้างไปสู่สังคม ระบบเศรษฐกิจและระดับประเทศ ดังจะเป็นได้จากบุคคลอาจกระทำปัญหา ขึ้นแก่ตนเองและบุคคลอื่นได้มากกว่าปัญหาเดียว เช่น การเกียจคร้าน อาจทำให้ชีวิตและครอบครัว ได้รับความยากลำบากไม่มากก็น้อย การไม่รู้จักประหยัดทำให้เป็นบุคคลมีนิสัยไม่รู้จากรักและห่วง แหนในทรัพย์ที่หามาได้ การคบคนพาลเป็นมิตร ซึ่งหมายถึง การดำเนินชีวิตให้เสื่อมไปพร้อมกับคน พาล และการใช้จ่ายเกินฐานะ จนนำชีวิตไปสู่ความยากลำบาก เกิดความเดือดร้อนขึ้น ชีวิตไม่มี ความสุข

๓.๒ การนำหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันกับการ แก้ปัญหาสังคมไทย

๓.๒.๑ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาบุคคล

หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาบุคคล ทำให้เป็นผู้จักจัดการประมาณ ตน พออยู่ พอกิน และพอดี พึ่งพาตนเองได้ขยันหมั่นเพียร อดออม ไม่ฟุ่มเฟือย ดำเนินชีวิตด้วย สติปัญญา พยายามพัฒนาชีวิตด้านเศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์ที่หา ได้มาและรักษาทรัพย์ที่ได้มา ไม่โลภ รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง รู้จักเลือกคบหา มิตรที่ดี รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลกัน มีชีวิตเรียบง่ายสมถะ พอประมาณสอดคล้องกับ สภาพแวดล้อม สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเองต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์ไม่ให้ลุ่มหลงในวัตถุนิยมและ บริโภคนิยม พึงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่^{๑๐}

บุคคลจะต้องเป็นผู้รู้จักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมซึ่งสิ่งที่เข้ามาในชีวิต ไม่ว่าจะเป็สิ่ง ที่แสวงหาหรือสิ่งที่ต้องเข้าเกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน เพราะการดำเนินชีวิตไม่ได้อยู่เพียงลำพัง แต่ ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลมากมาย ทั้งในบทบาทที่มีความแตกต่าง การดำเนินชีวิตจึงจำเป็นจะต้องมี ความขยันหมั่นเพียรหาทรัพย์มาเพื่อเลี้ยงชีพ ฝึกนิสัยให้มีความมัธยัสถ์ อดออม ไม่ยอมให้ความ ต้องการอยู่เหนือความจำเป็น ใช้สติปัญญาพิจารณาถึงความจำเป็นและคุณค่าของสิ่งที่จำเป็นในชีวิต

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙.

^{๑๐} พระวิชา ญาณสาโร (คัมภีร์ราชูร์) , “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธ ธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนานาเถรวาท”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๙.

ไม่ปล่อยให้ความต้องการเข้ามาครอบงำคุณค่าที่แท้จริง เว้นจากการคบเพื่อนที่นำพาไปสู่หนทางที่ดำเนินความเดือดร้อนมาให้ พร้อมกันนั้น เว้นจากอบายมุขไม่ข้องเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้

พัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีนิสัยขยันหมั่นเพียร ทำการงานเรียบร้อย มุ่งประโยชน์เพื่อตนเอง และคนอื่นที่เกี่ยวข้องกับให้ชีวิตและครอบครัวมีความสุขจากการขยันหมั่นเพียร คือ ผลตอบแทนที่ได้รับจากการทำงาน เมื่อได้ทรัพย์ควรจัดสัดส่วนให้เหมาะสม ถือความไม่ประมาทในชีวิต และครอบครัวเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เป็นการป้องกันเหตุที่จะเกิดขึ้นในอนาคตที่ไม่สามารถจะรู้ล่วงหน้าได้ว่าอะไรจะเกิดขึ้นกับตนเองและคนที่เกิดเนื่องกับเรา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เมื่อหาทรัพย์ได้ รู้จักจัดสัดส่วนที่เหมาะสมแล้ว ควรเว้นจากการคบบุคคลที่จะนำความเสื่อมมาให้ คบแต่คนดีเป็นมิตร กล่าวคือ เว้นจากการคบคนชั่วเป็นมิตร และควรเป็นบุคคลที่มีความพอใจในสิ่งที่ตนหามาได้ เป็นการยินดี มีความพอประมาณ ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี พอประมาณ ไม่มากเกินไปและพอเพียง ไม่น้อยเกินไป^{๑๑} เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ก็จะได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต รู้จักหา รู้จักเก็บ ไม่คบมิตรชั่ว พอประมาณทรัพย์ที่หามาได้ พอใจในการเลี้ยงชีพ ดังมีวิธีแก้ไขปัญหาดังนี้

๑) การขาดความเพียร

วิธีการแก้ปัญหาที่ตัวบุคคล คือการสร้างพฤติกรรมให้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร การทำกิจการให้ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่บุคคลและส่วนรวม มีวิธีการดังนี้

๑. ตื่นนอนแต่เช้าทุกวัน ตรงข้ามกับผู้ที่มักตื่นสายแล้วอ้างไปต่างๆ นานา
๒. ทำงานที่ได้รับมอบหมายเสร็จตามกำหนดเวลาเสมอ ไม่ปล่อยให้คั่งค้าง ทำให้เกิดความทุกข์ในการทำงาน
๓. ไม่จับจด ล่าช้า เลี่ยงงาน เกี่ยงงานและผัดวันประกันพรุ่ง
๔. มีความสม่ำเสมอ เช่น ไปโรงเรียนหรือไปทำงานทุกวัน เป็นต้น
๕. ใช้เวลาว่างทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่น อ่านหนังสือ ทำงานอดิเรก ฯลฯ
๖. มีความมานะ บากบั่น อดทนต่ออุปสรรคและความยากลำบากในการเรียนการทำงาน และการดำเนินชีวิต ฯลฯ
๗. ศึกษา ค้นคว้า สอบถาม หาความรู้อยู่เสมอ
๘. แนะนำผู้อื่นให้ขยันในการเรียน การทำงาน และการดำเนินชีวิต ฯลฯ
๙. ช่วยเหลืองานของผู้อื่นหรือสังคมเท่าที่จะช่วยได้ ฯลฯ
๑๐. ช่วยแบ่งเบาภาระของผู้อื่นได้ เช่น ผู้ปกครอง หรือเพื่อนร่วมงาน ฯลฯ

^{๑๑} สุเมธ ตันติเวชกุล, ๒๐๙ คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๖๐.

๑๑. ให้ความร่วมมือในการทำงานของสังคม เช่น เป็นอาสาสมัครในการทำงานของที่ทำงาน เป็นต้น^{๑๒}

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการเป็นคนเกียจคร้าน มาเป็นคนขยันหมั่นเพียรนั้นไม่ง่ายเลย แม้ความเกียจคร้านจะเป็นศัตรูที่ฝังลึกอยู่ในจิตมนุษย์ยากที่จะแก้ แต่จะไม่ยากถ้าเราพยายามแก้ ประเด็นคือต้องทำให้สม่ำเสมอพอดีและทำเป็นประจำ การแก้ไขที่ตัวบุคคลผู้เกียจคร้าน ให้เป็นผู้กระทำกิจหน้าที่ต่างๆ อย่างถูกต้องและสำเร็จนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด จนกลายเป็นคนเพียรพยายามและได้รับประโยชน์สุขแล้ว นอกจากนั้นยังต้องแก้ไขสิ่งแวดล้อมอื่นที่ไม่ได้เกิดจากตัวบุคคล เช่น การบริโภคอาหารที่พอประมาณ อยู่ในสถานที่เหมาะสม และอยู่ในบรรยากาศที่เหมาะสมไม่ทำให้เกิดความเกียจคร้าน เป็นต้น นอกจากวิธีการแก้ไขที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นพฤติกรรมภายนอกแล้ว ยังต้องแก้ไขพฤติกรรมภายในจิตใจของบุคคลด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดเพราะบางคนอาจจะไม่ต้องใช้วิธีการมาก แต่บางคนอาจใช้วิธีการแก้ไขน้อย หลักการแก้ไขความเกียจคร้านที่ภายในจิตใจนั้น ดังนี้

๑) ยึดมั่นในอุดมการณ์ คือมีความตั้งใจมั่น มุ่งต่อความสำเร็จที่เลือกไว้อย่างดีแล้ว เช่น การศึกษา การทำงาน หรือการประกอบอาชีพอื่นๆ ที่ตัดสินใจเลือกดำเนินการแล้ว ก็มุ่งไปสู่จุดหมายนั้นแม้จะมีอุปสรรคขัดขวาง ก็พยายามไปให้ถึงจุดที่ยึดมั่นหรืออุดมการณ์นั้นให้ได้

๒) งดเว้นจากอบายมุขหรือทางแห่งความเสื่อมทุกประการ นอกจากความเกียจคร้านแล้ว ยังมีอบายมุขอีก ๕ ประการ คือ การเป็นนักเลงสุรา เที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนันและคบคนชั่วเป็นมิตร นอกจากนั้นก็ยังมีหนทางแห่งความเสื่อมอื่นๆ แต่ละทางล้วนแต่เป็นทางที่จะนำไปสู่ความเสื่อมเสีย จึงควรงดเว้นให้ได้

๓) สร้างคุณธรรมต่างๆ ให้มีขึ้นในตน เช่น การฝึกฝนพัฒนาตนเอง การฝึกสมาธิให้จิตใจเข้มแข็ง การเอาชนะใจตนเอง การตรงต่อเวลา ความอดทน ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการมีอารมณ์ขัน ฯลฯ

๔) มีหลักวิธีการหรือศิลป์ในการทำงาน หาวิธีทำงานที่ดีกว่าเดิม ที่สำคัญก็คือการฝึกสมาธิหรือจิตใจให้เข้มแข็ง ฝึกกำลังใจให้มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ไม่ท้อถอย สามารถต่อสู้กับอุปสรรคได้ดี ศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ รวมทั้งการปรับปรุงบุคลิกภาพให้เหมาะสม^{๑๓}

๕) ความรอบคอบไม่มั่งง่าย การรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์ ความรอบคอบเป็นการมองเห็นคุณค่าของความรอบคอบและเห็นโทษของความมั่งง่าย ซึ่งถือเป็นการเห็นแก่ตัว เมื่อมองแยกแยะได้ดังนี้ ก็จะต้องพยายามทำธุระหรือกิจกรรมนั้นๆ ให้สำเร็จโดยไม่ปล่อยให้ไม่คั่งค้างและให้

^{๑๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, **จริยศึกษา**, หน้า ๑๓๒.

^{๑๓} วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน, **ปรัชญาไทย**, หน้า ๖๑.

เวลาเสียไป นอกจากนั้น เมื่อจะทำอะไรก็ตามจะต้องพิจารณาให้รอบคอบและรอบด้านว่าสิ่งนั้นดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด มีประโยชน์หรือไม่ ถ้าหากพิจารณาใคร่ครวญรอบคอบแล้วเห็นว่าดีเห็นว่าถูก เห็นว่ามีประโยชน์จึงค่อยทำ เพราะอะไรก็ตามที่เป็นประโยชน์แล้วจะละทิ้งไม่ได้

๖) ความเอาใจใส่ต่อหน้าที่การงาน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ จะทำอะไรก็ตามต้องเอาใจใส่ ตั้งใจทำจริง ๆ โดยไม่อ้างโน่นอ้างนี่แล้วหาเรื่องไม่ทำกิจหรือหน้าที่นั้น ๆ เมื่อทำได้ดังนี้ ความเกียจคร้านจะไม่สามารถเข้ามาครอบงำได้ ความเกียจคร้านเกิดขึ้นมาได้เพราะคนเราไม่มีความตั้งใจจริงในการทำสิ่งนั้นๆ กล่าวคือ เมื่อมีภาระหน้าที่ที่จะต้องทำ แต่ไม่ตั้งใจไม่เอาใจใส่ในภาระหน้าที่นั้น ความเกียจคร้านจึงครอบงำ แต่หากมีความตั้งใจเอาใจใส่ มองเห็นถึงคุณประโยชน์ของภาระหน้าที่นั้น ๆ แล้วรีบทำให้สำเร็จตามกาลเวลา สามารถแก้ไขความเกียจคร้านได้หรือป้องกันไม่ให้เกิดความเกียจคร้านขึ้นมาได้

๗) การคบคนดีเป็นเพื่อน การมีเพื่อนร่วมงานเป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ ขยันหมั่นเพียรและตั้งใจทำงาน ฯลฯ จะช่วยสร้างบรรยากาศในการทำงาน ให้อบอุ่นราบรื่น สบายใจ และประสบความสำเร็จ ลักษณะของผู้ร่วมงานที่ดี แม้กระทั่งการสื่อสารกับเพื่อนร่วมงานให้เข้าใจได้ตรงกัน เมื่อเข้าใจตรงกันแล้วก็จะปฏิบัติตามเพื่อให้งานนั้น ๆ สำเร็จได้โดยเร็ว ไม่รอเวลา ไม่รอช้าอันจะทำให้เกิดความเกียจคร้านได้

๘) ความซื่อตรงหรือความซื่อสัตย์ คนที่มีความซื่อตรงต่อตนเอง ผู้อื่นหรือสังคม และซื่อตรงต่อหน้าที่แล้ว จะไม่ถูกอคติครอบงำ เมื่อมีกิจกรรมหรือหน้าที่ใดเกิดขึ้นหรือได้รับผิดชอบไม่ว่าจะใหญ่หรือเล็กก็ตาม จะต้องทำหน้าที่นั้นด้วยความซื่อตรงและซื่อสัตย์ต่อการทำงานนั้นๆ อันจะทำให้สำเร็จตามความปรารถนาได้

๙) การรู้จักกาลเวลา หมายความว่า เมื่อคนรู้จักกาลสมัย เป็นคนตรงต่อเวลาแล้วก็จะรีบทำกิจการต่าง ๆ ให้สำเร็จ โดยรู้ว่า เวลานี้ต้องทำอะไร ไม่ปล่อยให้เวลาให้สูญเปล่าคือไม่ปล่อยให้เวลาให้ฆ่าตัวเอง เมื่อรู้อย่างนี้แล้วก็จะทำในสิ่งที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จตามกาลเวลา แล้วจะได้ทำหน้าที่อย่างอื่นต่อไป

๑๐) การรู้จักตนเอง ต้องมีความเข้าใจตัวเอง เอาชนะใจตนเองให้ได้ กล่าวคือต้องรู้จักประมาณตนเองไม่ทำอะไรให้เกินรู้ความสามารถของตน ทำอะไรให้พอดีกับความสามารถของตน กิจการงานต่างๆ ก็ไม่คั่งค้าง และที่สำคัญกิจการงานนั้นๆ จะสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการด้วย

๑๑) การรู้จักเหตุผล การรู้จักเหตุผลเป็นหนทางแก้ไขความเกียจคร้านอีกอย่างหนึ่ง คือรู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ รู้ว่าสิ่งเหล่านี้สำเร็จมาจากเหตุเหล่านี้ เป็นต้น เมื่อรู้เหตุและผลแล้วก็พยายามหลีกเลี่ยงในสิ่งที่จะทำให้การงานนั้นคั่งค้างเสียให้ไกล

๑๒) ความพอดีเรียบง่าย จะทำการงานอะไร จะต้องรู้จักพอประมาณหรือพอดี ไม่ซัดน้ำไปในทางเสื่อมเสียหาย เช่น การพูดหรือการกระทำ ก็ไม่พูดหรือกระทำให้ขาดหรือเกินไปทำอะไร ต้องพอดีตัว พอดีตน พอดีกับความต้องการจึงจะเป็นสุข การขาดและการเกินอาจทำให้เกิดความเกียจคร้านขึ้นมาได้ เช่น เมื่อรู้ว่าขาดไปก็เกียจคร้านไม่แสวงหาอีก เป็นต้น^{๑๔}

๑๓) การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อม ในที่เรียนหรือที่ทำงาน รวมทั้งที่บ้านด้วยถ้าสิ่งแวดล้อมไม่ดีสามารถโน้มน้าวให้เกิดความเกียจคร้าน แต่สิ่งแวดล้อมที่ดีสามารถโน้มน้าวให้เกิดความสุขต่อการทำงานและทำให้งานสำเร็จได้

๑๔) มีความขยันหมั่นเพียรต่อกิจการงานต่าง ๆ เอาใจใส่ ตั้งใจทำจนกว่ากิจการงานนั้นๆ จะประสบความสำเร็จจึงค่อยทำในสิ่งอื่น

๑๕) ศีลธรรมในศาสนาหรือปรัชญาที่ตนนับถืออยู่ ในพุทธศาสนามีธรรมสอนใจหลายประการ เชื่อว่าเมื่อรสพระธรรมเข้าถึงจิตใจแล้ว นิสัยไม่ดีต่างๆ ก็จะลดน้อยลง ซึ่งหาใช่แต่จะกำจัดนิสัยเกียจคร้านได้อย่างเดียว^{๑๕}

มนุษย์มีทั้งสิ่งที่ต่างกันและสิ่งที่เหมือนกัน ไม่มีใครที่เหมือนกันและต่างกันไปทุกอย่าง ธรรมชาติมีอิทธิพลกำหนดให้คนแตกต่างกัน บุคลิกภาพทำให้ตัวเราแสดงพฤติกรรมต่างๆ เป็นกระจกเงาที่สะท้อนความรู้สึกนึกคิดหรือทัศนคติของบุคคล อิทธิพลของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อมช่วงเวลาในชีวิตและสุขภาพจิตและการปรับตัวดังกล่าวแล้ว ทำให้บุคคลเกิดความเกียจคร้านและสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นปมด้อยหรือความรู้สึกทางลบภายในจิตใจของคน เช่น แสดงอาการเฉยเมย ไม่เอาใจใส่ เฉื่อยชา ขาดความกระตือรือร้น ไม่อยากทำอะไร^{๑๖} ความเบื่อหน่าย เป็นต้น การที่จะเอาชนะปัญหาแรงกระตุ้นให้เกิดอาการข้างต้น เป็นสิ่งที่ควรคำนึงให้มาก การจัดการให้เป็นไปตามเป้าหมายสัมพันธที่เคยประสบความสำเร็จมาแล้วในอดีต คิดถึงบางคนที่คล้ายกับตัวเราซึ่งเคยสำเร็จเป้าหมายเดียวกัน หรือการจัดการที่รับประกันความสำเร็จเป็นเพียงบางวิธีที่อาจกระตุ้นให้เกิดการแก้ไขได้อย่างหนึ่ง แนวคิดจิตวิทยามีวิธีการหลากหลายในการแก้ไขซึ่งแล้วแต่ความเหมาะสมกับอาการที่เกิดขึ้น สำหรับการแก้ไขความเกียจคร้านตามวิธีจิตวิทยานั้น มีดังนี้

๑) รู้สึกพึงพอใจในตนเอง ภูมิใจในตนเอง และนับถือตนเอง เนื่องจากมนุษย์นั้นไม่สามารถเลือกเกิดได้ แต่เลือกที่จะเป็นไปได้ จึงควรพึงพอใจ หรือนับถือตนเอง มากกว่าจะดูถูกหรือหมิ่นแคลนตนเอง

^{๑๔} พระพินลธรรม (ช้อย ฐานทตฺโต), พระนิพนธ์ต่างเรื่อง, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๙๑), หน้า ๖๑-๖๙.

^{๑๕} สมิต อาชวินิกกุล, การชนะใจตนเอง, หน้า ๔๓.

^{๑๖} สุชา จันทร์เอม, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๗.

๒) รู้จักปล่อยวาง และยอมรับความเป็นจริง การปล่อยวางแตกต่างจากการเพิกเฉย ละเอียดไม่สนใจ แต่หมายถึงการปรับใจปรับความคิดความรู้สึกต่อสิ่งต่างๆ อย่างมีสติ จะทำให้ยอมรับความจริงต่างๆ ได้ดีขึ้น

๓) เป็นผู้ที่มีความหวังและกำลังใจ และมองโลกในแง่ดี คนที่ท้อแท้ สิ้นหวัง หดหู่ คือผู้ที่ขาดความหวัง หมดสิ้นกำลังใจ ทำให้รู้สึกว่าคุณค่า ไม่มีคุณค่า ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เมื่อมีปัญหาจึงควรตั้งสติและมองหาความช่วยเหลือจากผู้อื่น และพยายามสร้างความหวังและกำลังใจให้แก่ตนเอง อยู่เสมอ

๔) ยอมรับว่าคนเรานั้นแตกต่างกัน ไม่ควรคิดคาดหวังที่จะให้คนอื่นเป็นอย่างที่เราต้องการจะให้ เป็น เราคือเรา เขาคือเขา ซึ่งมีความแตกต่างกันมากมาย ทั้งในแง่กรรมพันธุ์ สิ่งแวดล้อม ความเป็นอยู่ และการอบรมเลี้ยงดู ค่านิยม ทศนคติ ความคิดความเชื่อต่างๆ ที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มนุษย์มีการกระทำ พฤติกรรม การแสดงออกที่ต่างกัน

๕) ดูแลสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง กายกับจิตใจมีความสัมพันธ์กัน ร่างกายแข็งแรงดี จิตใจย่อมเข้มแข็งดีด้วย การมีจิตใจเข้มแข็งสามารถทำให้ร่างกายสดชื่นแข็งแรง จึงควรให้อาหาร กายและอาหารจิตใจ เช่น นอนหลับพักผ่อนเพียงพอ หลีกเลี่ยงสารเสพติด และออกกำลังกายสม่ำเสมอ เป็นต้น

๖) ต้องมีศิลปะในการเข้ากับคน โดยศึกษาผู้ที่เราติดต่อด้วย เช่น ฐานะความเป็นอยู่ สุขภาพร่างกาย อุปนิสัยใจคอ และความรู้ความสามารถ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้รู้เข้าใจและสามารถตอบสนองความต้องการ และติดต่อกับเขาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

๗) ต้องมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ถ้าทำงานก็ควรมีความรู้ความเข้าใจ ในงานที่ทำอย่างดี หรือถ้าในการดำเนินชีวิตก็ต้องรู้จักชีวิตเป็นอย่างดี และควรมีความเข้าใจ หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและดีงาม

๘) รู้จักควบคุมอารมณ์ คือสามารถควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกได้ดี ตอบสนองต่อ อารมณ์ความรู้สึกได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์ ไม่หลงตนเอง ไม่มีอคติกับผู้อื่น

๙) มีเจตคติที่ดีต่อตนเองและมีความพอใจในสิ่งที่ตนเองมี พอใจในสิ่งที่ตนเองได้รับ สามารถสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น ไม่ทำตนเหนือบุคคลอื่น ไม่ทำงานเกินอำนาจหน้าที่ที่ได้รับ มอบหมาย

๑๐) คำนึงถึงผลประโยชน์ของผู้อื่นบ้าง คือรักษาผลประโยชน์และเอาใจใส่ใน ผลประโยชน์ผู้อื่น มิใช่คิดเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเพียงอย่างเดียว

๑๑) มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม โดยการทำหน้าที่ตามบทบาทและความ รับผิดชอบของตนเองให้ดีที่สุด ย่อมไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

๑๒) ทำที่นี่และเดี๋ยวนี้อย่าผลัดวันประกันพรุ่ง มีความกระตือรือร้น เริ่มทำทันที อย่าหวังถึงวันพรุ่งนี้ เพราะวันพรุ่งนี้อาจไม่มีเราอยู่แล้ว^{๑๗}

๑๓) ต่อสู้ อุตทน มานะ พยายาม ควรฝึกฝนให้เกิดขึ้นแก่ตัวเรา นึกคิดที่จะต่อสู้ต่อไป นึกถึงความสำเร็จครั้งก่อนๆ เพื่อเป็นกำลังใจ นึกถึงความไม่สำเร็จ ความพลาดหวังเพื่อเป็นบทเรียน การเรียนรู้ทั้งความสมหวังและความพลาดหวังจะช่วยให้เรากล้าที่จะเผชิญอุปสรรคทั้งหมดโดยไม่เห็นแก่ได้ถ้ายึดเดียว

๑๔) พยายามทำงานให้เสร็จสิ้นไปที่ละอย่าง การทำงานหลายอย่างพร้อมกัน หรือมีงานมากจนไม่รู้จะทำอะไรก่อนอะไรหลัง อาจทำให้งานค้างค้ำและเกิดความเครียดทางอารมณ์ได้ จึงควรพิจารณาลำดับก่อนหลังตามความจำเป็น หรือทำงานง่ายๆ ที่ใช้เวลาน้อยก่อน จะได้ไม่เกิดความท้อแท้เบื่อหน่าย

๑๕) พยายามทำกิจกรรมต่างๆ ให้เหมาะสมกับความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ควรจัดเวลาในการทำงาน การรับประทานอาหาร การพักผ่อนหย่อนใจให้เหมาะสมได้สัดส่วนกัน^{๑๘}

เกียจคร้านการทำงาน ซึ่งพระพุทธศาสนาสอนไว้ถึงโทษ ๖ ประการ คือ ๑) คุหัทธัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนผู้ที่มีมุ่งหวังความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จึงควรละเว้นจากอั้งเหตุ ๖ ประการ คือ

๑) มักอั้งเหตุว่าหนาวหนักแล้วไม่ทำงาน ซึ่งเป็นนิสัยของบุคคลที่เห็นแก่การนอน ไม่ชอบการทำงานซึ่งเกียจคร้านเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

๒) มักอั้งว่าร้อนหนักแล้วไม่ทำงาน เป็นลักษณะนิสัยของคนที่ไม่สู้งาน งานหนักไม่เอา งานเบาไม่สู้ชอบงานสบาย ๆ ชอบเอาเปรียบคนอื่น

๓) มักอั้งว่าเย็นแล้วไม่ทำงาน เป็นลักษณะของคนอู้งาน คือ ทำงานแบบเช้าชาม เย็นชาม ไม่กระตือรือร้นต่อภาระกิจที่ตนรับผิดชอบ

๔) มักอั้งว่ายังเข้าอยู่แล้วไม่ทำงาน เป็นคนชอบตื่นสาย เห็นแก่การนอน

๕) มักอั้งว่าหิวแล้วไม่ทำงาน เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ทำงานน้อยบ่นหิวกระหาย

๖) มักอั้งว่ากระหายหนักแล้วไม่ทำงาน^{๑๙}

สรุปว่า หลักการข้างต้นนั้น เป็นแนวทางแก้ไขและป้องกันไม่ให้ความเกียจคร้านเข้ามาครอบงำจิตใจหรือให้บังเกิดขึ้นกับตัวของบุคคลได้ รวมทั้งการมีสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ทำให้จิตใจสดชื่นแจ่มใสด้วย นอกจากนั้นแล้ว ยังมีวิธีการที่จะให้ถึงความสำเร็จได้อีกมากมายประการสำคัญที่ต้อง

^{๑๗} วราภรณ์ ตระกูลสถิตย์, **จิตวิทยาการปรับตัว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์. ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๔-๒๑๙.

^{๑๘} กัญญา สุวรรณแสง, **จิตวิทยาทั่วไป**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๙} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๔/๑๔๑.

คำนี้ก็คือการมีวิธีการที่เหมาะสมกับบุคคลนั้นๆ เพราะบางคนอาจจะไม่ต้องใช้ทุกวิธีก็ได้ แต่บางคนก็อาจใช้มากวิธี

๒) การไม่รู้จักรักรหัส

การนำหลักอารักขสัมปทาแก้ปัญหาชีวิตการไม่รู้จักรักรหัส คือการใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน)

คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

๑. ขั้นหาและรักษาสัมบัติ ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อนประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ติฎฐธัมมิกัตถสังสัตตนิคธรรม ๔ ประการ^{๒๐}

๑) อุกุณฺฐานสัมปทา (อุ) ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญา สอดส่องตรวจตรา หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา (อา) ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา (กะ) คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลี่ยงเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔) สมชีวิตา (สะ) เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดี สมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

๒. ขั้นแจกจัดสรรทรัพย์ เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ^{๒๑}

- เอเคน โภเค ภูณเขย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์

- ทวีทิ กम्मํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน

- จตุตถณ นิชาเปยเย อีก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

^{๒๐} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๘.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๗/๒๐๒.

๓. ชั้นจับจ่ายกินใช้ พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครอง ทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

“อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว”^{๒๒}

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

๓) ปุพพะเปตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่ดีที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติปฏิบัติชอบไม่ประมาท

เมมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ โภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโภคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดมีความสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีกได้

๓) การคบคนพาล

การนำหลักกัลยาณมิตรตามแก้ปัญหาชีวิตการคบคนพาล ความมีกัลยาณมิตร คือมีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนากับบุคคลหรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูงชี้ช่องทาง

^{๒๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุทิศหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษา
อบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมาปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่^{๒๓} ข้อนี้เป็น
องค์ประกอบภายนอก (internal factor; environmental factor) ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉนั้น
ใดความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัชฎาภิกษุภิกษุภิกษุ
ภิกษุ ฉนั้น” “ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ)
ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอารย
อัชฎาภิกษุภิกษุภิกษุ” “อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชาติ
ผู้มีชราเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ก็พ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีทเว
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสเป็นธรรมดา ก็พ้นจากโสกะ ปรีทเว ทุกข์โทมนัส และอุป
ายาส”^{๒๔}

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับ
ภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนความมีกัลยาณมิตร, ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร ย่อมกำจัดอกุศลได้ และ
ย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น” “ความมีกัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความ
ดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัทธรรม” ฯลฯ^{๒๕}

กัลยาณมิตรธรรม ๗ องค์คุณของกัลยาณมิตร , คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้
คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือ ท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความ
เจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ

- ๑) น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม (ปิโย)
- ๒) นำเคารพ ในฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย (ครุ)
- ๓) นำเจริญใจหรือนำยกย่องในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริงทั้งเป็นผู้
ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอควรเอาอย่างทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ (ภาวนีโย)
- ๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่า
กล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตตา จ)
- ๕) อดทนต่อถ้อยคำคือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอและวิพากษ์วิจารณ์
อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว (วจนกขโม)

^{๒๓} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๕-๑๒๙/๒-๓๖.

^{๒๔} อ.จ.เอก.(ไทย) ๒๐/๗๒-๑๒๘/๑๖-๒๕.

^{๒๕} ชู.อิตติ.(ไทย) ๒๕/๑๙๕/๒๓๗.

๖) แดงเรื่องล้าลึกได้สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

๗) ไม่ชักนำในอฐานะ^{๒๖} คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย (ใน จรรยาเน นิโยชเย)

ปัญหาชีวิตการคบคนพาล คือ มิมิตรปฏิรูป หรือ มิตรเทียม ๔^{๒๗} คนเทียมมิตร, คนที่พึงทราบว่าเป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตร คนปกอลอก คนขนเอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว อัญญาทัตตุหรมีลักษณะ ๔ คือ

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์

คนดีแต่พูด วจีบรม มีลักษณะ ๔ คือ

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

คนหัวประจบ อนุปิยภาณี มีลักษณะ ๔ คือ

๑. จะทำชั่วก็เออออ
๒. จะทำดีก็เออออ
๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
๔. ลับหลังนินทา

คนชวนฉิบหาย อปายสหาย มีลักษณะ ๔ คือ

๑. คอยเป็นเพื่อนตีมน้ำเมา
๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

^{๒๖} ไม่ชักนำในอฐานะ หมายถึง ป้องกันไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีคติเป็นทุกข์แต่ชักชวนให้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีคติเป็นสุข

^{๒๗} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙.

๔) การฟุ่มเฟือยใช้ทรัพย์สินเกินฐาน

การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาวิตการใช้จ่ายทรัพย์สินเกินฐาน คือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต่อจ้กใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกะบรายได้ของเรา เพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์สินพยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุขได้ตามสมควรแก่อัฐภาพของตัวเองและครอบครัว

ความรู้จักประมาณตน คือ ให้รู้จักประมาณในการเลี้ยงชีวิตโดยทางชอบธรรม กล่าวคือการดำรงชีวิตตามหลักสัมาอาชีวะ ประพฤติปฏิบัติตามหลักของศีลซึ่งเป็นหลักขั้นพื้นฐานที่จะประคับประคองกาย วาจาให้เรียบร้อยและทำงานที่สุจริต คือ ถูกต้องเป็นไปตามเหตุผลซึ่งแต่ละอาชีวะมีวัตถุประสงค์อยู่ในตัวของมันเอง และเป็นการไม่เบียดเบียนหรือก่อความวุ่นวายเดือดร้อนให้กับใคร ยังเป็นการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคม

ความรู้จักพอประมาณตนนี้ถ้าพูดในรายย่อยแล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องของการทำงาน ทำหน้าที่ การบริโภค การใช้จ่ายทรัพย์สิน การพูด ตลอดจนการพักผ่อนหลับนอนและการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ เช่น การบริโภคที่ดีต้องบริโภคโดยการใช้ปัญญาพิจารณาก่อนบริโภค ซึ่งตรงกันข้ามกับการบริโภคเพื่อสนองตัณห์หมักจะก่อให้เกิดโทษต่อร่างกาย เช่น โรคอ้วน หรือ เรื่องของ ชูชกซึ่งเป็นตัวอย่างในเรื่องเวสสันดรชาดกที่บริโภคแบบไม่รู้จักพอประมาณ คือ บริโภคแบบไม่คำนึงถึงผลที่จะตามมา บริโภคแบบสนองความต้องการอย่างเดียว ผลสุดท้ายท้องก็ต้องแตก ดังสุภาษิตีอีสานบทหนึ่งว่า “กินมำมาบ่ค่าเบ็งท้อง คนที่กินไม่รู้จักประมาณท้อง ปากมีแต่กิน ไม่เคยคลำดูท้องว่าเต็มแล้วหรือยังสักวันหนึ่งท้องจะแตก”^{๒๘} เหมือนชูชก เป็นต้น

การประหยัด หมายถึง การใช้สิ่งทั้งหลายพอสมควรให้ได้ประโยชน์มากที่สุด ไม่ยอมให้มีส่วนเกินมากนัก รวมทั้งการรู้จักระมัดระวัง รู้จักยับยั้งความต้องการให้อยู่ในกรอบและขอบเขต การรู้จักออมทรัพย์สิน ทรัพย์สินกรทั้งส่วนตน และสังคมตามความจำเป็นให้เกิดประโยชน์และคุ้มค่ามากที่สุด รวมทั้งการรู้จักดำรงชีวิตให้เหมาะกะบสภาพฐานะความเป็นอยู่ส่วนตน เช่น

ก) การประหยัดและไม่ประหยัดจากการผลิต

เมื่อมีการขยายขนาดการผลิตออกไป ผู้ผลิตต้องพิจารณาของการผลิตว่าเหมาะสมเพียงใด เพราะอาจก่อให้เกิดการประหยัดจากภายใน และภายนอก ซึ่งถือว่าเป็นผลดีต่อการขยาย

^{๒๘} อุดม บัวศรี, ผนวก้อม ปรัชญาชีวิตอีสาน, (ขอนแก่น, สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐.

การผลิต แต่บางครั้งเมื่อขยายการผลิตที่ใหญ่เกินไป อาจประสบกับปัญหาการไม่ประหยัดจากภายในและภายนอกได้เช่นกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) การประหยัดจากภายใน เป็นการประหยัดที่เกิดภายในหน่วยงาน เป็นการประหยัดที่เกิดขึ้นได้หลายด้านด้วยกัน เช่น การประหยัดด้านปัจจัยการผลิต เช่น มีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะอย่าง ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานสูงขึ้น การประหยัดทางด้านเทคนิค เช่น การเอาเครื่องมือ เครื่องจักรที่มีการทำงานที่มีประสิทธิภาพในการทำงานสูงมาใช้ในการผลิต และการประหยัดทางด้านการตลาด เช่น จ่ายในด้านสื่อโฆษณา เป็นต้น

(๒) การไม่ประหยัดจากภายใน เป็นการไม่ประหยัดจากภายในอันเกิดจากการขยายขนาดกิจการใหญ่เกินไป เช่น คนงานจำนวนมาก มีหลายฝ่ายก่อให้เกิดปัญหาในการคุมงานไม่ทั่วถึง ก่อให้เกิดความยุ่งยาก ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการทำงาน

(๓) การประหยัดจากภายนอกเป็นการประหยัดที่เกิดขึ้นนอกระบบการผลิต เช่น วัตถุดิบ หรือส่วนประกอบของการผลิตที่นำมาผลิตสินค้านั้น มีราคาถูกลงเมื่อขนาดการผลิตใหญ่ขึ้น เป็นการลดต้นทุนการผลิต

(๔) การไม่ประหยัดจากภายนอก ในการขยายขนาดกิจการใหญ่มาก เกิดปัญหาราคาปัจจัยการผลิตสูงขึ้น เช่นขาดแคลนวัตถุดิบ ขาดแคลนแรงงาน บางสาขา ทำให้ราคาของวัตถุดิบและค่าจ้างแรงงานสูงขึ้น ทำให้เสียหายต่อการผลิต

ดังนั้น เมื่อมีการขยายขนาดการผลิตออกไป ผู้ผลิตต้องพิจารณาของการผลิตที่เหมาะสมเพียงใด เพราะอาจก่อให้เกิดการประหยัดจากภายใน และภายนอก เมื่อขยายการผลิตที่ใหญ่เกินไป อาจประสบกับปัญหาการไม่ประหยัดจากภายในและภายนอกได้เช่นกัน

ข) การประหยัดทรัพย์ ทรัพย์สินสำคัญที่มนุษย์แสวงหา การใช้จ่ายทรัพย์ และการเก็บออมทรัพย์ สรุปได้ดังนี้

(๑) อสังหาริมทรัพย์ คือ ทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น บ้าน ต้นไม้ยืนต้นที่ดิน เป็นต้น

(๒) สังหาริมทรัพย์ คือ ทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ข้าว ไม้ วัว ควาย รถยนต์ เครื่องประดับ อาหาร เป็นต้น

พระพุทธศาสนากล่าวถึงทรัพย์ทั้งที่เป็นทรัพย์ทางเศรษฐกิจและทรัพย์ที่เป็นนามธรรม ได้แก่

(๑) ชังมสมบัตติ สมบัติที่เคลื่อนที่ได้ เช่น เงิน ทอง

(๒) ถาวรสมบัตติ สมบัติที่เคลื่อนที่ไม่ได้เช่น นา สวน

(๓) อังคสมบัตติ สมบัติที่ทำให้ชีวิตดำเนินไปโดยสะดวกราบรื่นดี ได้แก่ ปัญญา

(๔) อนาคามิกสมบัตติ สมบัติที่ติดตามไปได้ทุกฝีก้าว ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา

สมบัติ ๒ ข้อแรกคือสิ่งเดียวกับเศรษฐทรัพย์คือทั้งสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ ส่วนสมบัติอีก ๒ ข้อนั้นเป็นทรัพย์สินนามธรรม อังคสมบัติ คือปัญญาที่ใช้ทั้งบริหารเศรษฐทรัพย์และดำเนินชีวิตโดยรอบเป็นไปด้วยสัมมาอาชีวะ ส่วนอนาคามิกสมบัติ เป็นทางแห่งอริยทรัพย์คือการมีความสุขที่แท้จริงได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา เข้าสู่ความดับทุกข์

ทรัพย์จึงเป็นเครื่องช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จในชีวิต ฉะนั้นบุคคลจึงควรรู้จักการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ถูกที่ควร ทรัพย์ที่เราหามาได้จะต้องได้มาด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ด้วยน้ำพักน้ำแรงและด้วยความอดทนอดหยิ่งเพียรของเราเอง ทรัพย์นั้นจึงจะมีคุณค่าในความรู้สึกของเราเพราะเป็นสิ่งที่หามาได้ด้วยสติปัญญากำลังความสามารถที่เรามีอยู่ เราภูมิใจที่ได้มาดีกว่าทรัพย์ที่ได้มาโดยไม่ซื่อสัตย์สุจริต เช่น คดโกง หลอกหลวง ปลอมแปลง ซึ่งการได้ทรัพย์แบบนี้จะมีแต่คนสาปแช่งว่าเป็นคนที่ทำความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นหรือสังคม คนที่มีความซื่อสัตย์จึงเป็นบุคคลที่สังคมยกย่อง แม้แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นและสรรเสริญ เรื่องการได้ทรัพย์ด้วยความเพียรพยายามของตนเองเพราะจะทำให้ผู้นั้นเป็นสุข เรื่องการใช้จ่ายทรัพย์ต้องมีความพอดีพอควร คือรู้จักประมาณ รายได้กับรายจ่ายให้พอเหมาะพอควร ไม่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย จนตัวเองไม่มีเงินเหลือเก็บออมไว้ในอนาคต หากเกิดความจำเป็นต้องใช้เงิน เช่น เจ็บป่วย หรือต้องนำเงินไปทำทุน หรือไปซื้อบ้านหรือใช้เพื่อการศึกษา ก็จะไม่เงินที่จะใช้ในสิ่งเหล่านี้ ซึ่งอาจทำให้เดือดร้อนต้องไปกู้หนี้ยืมสินคนอื่นมาก่อนให้เกิดความทุกข์แก่ตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นการออมทรัพย์จึงเป็นสิ่งจำเป็น แต่ไม่ควรตระหนี่จนไม่ยอมใช้

๓.๒.๒ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาครอบครัว

ครอบครัว คือ กลุ่มสมาชิกที่มีความเกี่ยวเนื่องกันโดยฐาน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ สามีภรรยา บุตร เป็นต้น การแก้ปัญหาด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ สมาชิกในครอบครัวจะต้องเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบต่อการประกอบอาชีพ เนื่องจากครอบครัวมีสมาชิกจำนวนมาก ซึ่งจะมากกว่าสองคนขึ้นไป การหาทรัพย์จึงต้องมีความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น เพื่อให้ครอบครัวได้รับการจุนเจือ ไม่เกิดความเดือดร้อน เมื่อสมาชิกมีจำนวนมาก การจัดสรรทรัพย์

พุทธศาสนิกชนเมื่อต้องการปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับในสังคมและชุมชนที่เป็นอยู่ได้ จะต้องรู้จักหน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติให้มีความสอดคล้องกับความคิดของพุทธศาสนิกชนทั่วไปดังได้จำแนกเป็นประเภทดังต่อไปนี้

๑) การปฏิบัติตนในสถานการณ์ครองตน

คฤหัสถ์ในฐานะเป็นผู้ครองตน และเป็นผู้นำทางครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต้องปฏิบัติตนตามหลักการบริหารครอบครัว ๆ จึงจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เว้นจากการเห็นแก่ตัว เว้นจากการเสียผลประโยชน์น้อยเพื่อต้องการผลประโยชน์มาก การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ที่มีความสำเร็จเป็น

ส่วนมากแล้ว จะพบว่า มีหลักธรรมเป็นเครื่องกำกับอยู่ หลักธรรมนั้นคือ มีความขยัน มีความซื่อสัตย์ รู้จักประหยัด และมีความอดทนเป็นที่สุด นี่ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า มาตรฐานวัดความเป็นมนุษย์ในการครองตนและดำรงชีวิตตนอยู่ในสังคมนั้น ๆ มนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องมีธรรมที่เป็นพื้นฐานคือ “มนุษยธรรม” “ธรรมเป็นเครื่องกระทำบุคคลให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์” ธรรมในที่นี้ ก็คือ หลักเบญจศีล หรือศีล ๕ เบญจศีล คือศีล ๕ เป็นศีลสำหรับอุบาสก อุบาสิกา ใช้ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงพระรัตนตรัยดังปรากฏในอุปาสกวรรคที่ ๓ ว่าด้วยสารัชชสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า

ดูภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้หยั่งลงสู่ความครั่นคร้าม ธรรม ๕ ประการ คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤตินิโคตนา เป็นผู้กล่าวคำเท็จ เป็นผู้ดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทตรงกันข้ามกับอุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้แก้แค้น คือ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทาน เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจารเป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^{๒๙}

ดังนั้น ศีล ๕ จึงเป็นธรรมที่อุบาสกพึงประพฤติปฏิบัติเป็นประจำ เพื่อรักษาตนเองหรือเป็นการป้องกันตนไม่ให้เสียคน อันสืบเนื่องมาจากการกระทำชั่วด้วยตนเอง หรือจากการกระทำของบุคคลอื่นก็ตาม แม้แต่จากภยธรรมชาติที่มนุษย์เราไม่สามารถที่จะเอาชนะได้ก็ต้องมีความอดทน เพราะการบริหารครอบครัวให้ประสบผลสำเร็จได้ดั่งนั้น ต้องเริ่มจากตนก่อนอื่นใครเป็นเบื้องต้น เมื่อตนอยู่ในจารีตประเพณีอันดีงาม ย่อมพึงตนเองได้ ไม่เป็นภัยแก่สังคมรอบข้าง อยู่ที่ใดก็มีความสุข ไม่เป็นที่รังเกียจ หรือข้อสงสัยระแวงใจใด ๆ จากเพื่อนบ้านก็จะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขตามหลักคุณสมบัติของอุบาสก คือเป็นพุทธศาสนิกที่ดี ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข เป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติดังนี้

- ๑) น สาธารณธารสส ไม่คบชู้สูหามัวหมกมุ่นในทางเพศ
- ๒) น ภุญเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพสิ่งเลิศรสผู้เดียว
- ๓) น เสเว โลกายติกั ไม่พรั่วเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
- ๔) สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
- ๕) วตตสมปนโน ปฏิบัติกิจการหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
- ๖) อปมตโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
- ๗) วิภกขโณ มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
- ๘) นีวาตวุตติ อตถทโธ สุภาพ ไม่ถืออำนาจ ยินดีรับฟังผู้อื่น
- ๙) สุโรโต เสขียมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย

^{๒๙} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๑/๑๘๒-๑๘๕.

- ๑๐) สขิลมฺหุ พุดจนาฬิง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
 ๑๑) สงคเหตา จ มิตตานํ มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
 ๑๒) สวีภาคี เผื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
 ๑๓) วิธานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
 ๑๔) ตปเปยย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
 ๑๕) ธมมกาโม ไคร่ธรรม รักความสุจริต
 ๑๖) สุตารโธ อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
 ๑๗) ปริปุจฺจโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป^{๓๐}

ธรรมดาอุบาสก เมื่อตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ อย่างเคร่งครัดแล้ว ย่อมได้รับการยืนยันว่า เป็นผู้เข้าใกล้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และย่อมเป็นกำลังสำคัญในการปกป้องพระพุทธศาสนาไม่ให้ใครมารุกรานหรือย่ำยีได้ เพราะเขาได้ดำรงมั่นในคุณสมบัติของอุบาสก ซึ่งมีทั้งดีและไม่ดี ดังที่พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงตรัสไว้ในจันตบาลสูตร ว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นอุบาสกผู้เลวทรามเศร้าหมอง และน่าเกลียด ธรรม ๕ ประการ คือ อุบาสกเป็นผู้ไม่มีศรัทธาเป็นผู้ทุศีล เป็นผู้ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนา ทำการสนับสนุนในที่นอกศาสนานั้น

ตรงกันข้าม ถ้าอุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ คือ อุบาสกย่อมเป็นผู้มีศรัทธาเป็นผู้มีศีล เป็นผู้ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนา ทำการสนับสนุนในศาสนา อุบาสกผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เรียกว่า เป็นอุบาสกแก้ว อุบาสกปทุม อุบาสกบุณชริก^{๓๑}

เว้นจากการค้าขายในทางที่ผิด การที่อุบาสกได้ประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งสองอย่างดังกล่าวจนได้ชื่อว่า เป็นอุบาสกแก้วอุบาสกปทุม อุบาสกบุณชริกแล้ว อาชีพหรือหน้าที่การงานที่ทำได้ต้องเป็นการงานที่สุจริต

สมัยหนึ่ง อุชชยพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการปราศรัย พอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ใครจะไปอยู่ต่างถิ่น ขอท่านพระโคตม

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗, <http://www.dhammadownload.com/book/dhammanoon05.php>.

^{๓๑} อจ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๑๘๔.

โปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขใน
 ภายหน้า แก่ข้าพระองค์เถิด

ดูกรพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขใน
 ภายหน้าแก่กุลบุตร คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัดการงานเหมาะสมเลี้ยงชีพ
 พอเหมาะ ตามรักษาทศพิธราชธรรมได้ มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ ปราศจากความ
 ตระหนี่ ชำระทางสัมปรายิกประโยชน์เป็นนิตย ธรรม ๔ ประการดังกล่าวมานี้ของผู้ครอง
 เรือน ผู้มีศรัทธา อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระนามอันแท้จริง ตรัสว่า นำสุขมาให้ในโลกทั้งสอง
 คือประโยชน์ในปัจจุบันนี้ และสุขในภายหน้า บุญคือจาคะนี้ย่อมเจริญแก่กุศลด้วย
 ประการฉะนี้^{๓๒}

พระพุทธเจ้าตรัสไวยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า
 ปาณาติบาต อทินนาทาน มุสาวาท และการคบหาภรรยาผู้อื่น เรากล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส
 บัณฑิตไม่สรรเสริญ อริยสาวกไม่กระทำบาปกรรมโดยฐานะ ๔ เป็นฉน บุณฺชนถึง ฉันทาคติ
 ย่อมทำกรรมอันลามก ถึงโทสาคติ ย่อมทำกรรมอันลามก ถึงโมหาคติย่อมทำกรรมอันลามก
 ถึงภยาคติ ย่อมทำกรรมอันลามก

ดูกรคฤหบดีบุตร ส่วนอริยสาวกย่อมไม่ถึงฉันทาคติ ย่อมไม่ถึงโทสาคติย่อมไม่ถึงโมหาคติ
 ย่อมไม่ถึงภยาคติท่านย่อมไม่ทำกรรมอันลามกโดยฐานะ ๔ เหล่านี้

เหล่านี้ ย่อมกำจัดบุรุษเสียจากประโยชน์สุข ที่จะพึงได้พึงถึง ชนเหล่าใดเล่นการพนัน
 ดื่ม สุรา เสพหญิงภรรยาที่รักเสมอด้วยชีวิตของผู้อื่น คบแต่คนต่ำช้า และไม่คบหาคนที่มีความเจริญ
 ย่อมเสื่อมเพียงดังดวงจันทร์ในข้างแรม ผู้ใดดื่มสุรา ไม่มีทรัพย์ หากการทำงานทำเลี้ยงชีวิตมิได้เป็นคนขี้
 เมา ปราศจากสิ่งเป็นประโยชน์ เขาก็จมลงสู่หน้เหมือนก้อนหินจมน้ำ

ฉะนั้น จักทำความอาภูลแก่ตนทันทีคนมักมีการนอนหลับในกลางวัน เกลียดชังการลุก
 ขึ้นในกลางคืน เป็นนักเลงขี้เมาเป็นนิจ ไม่อาจครอบครองเหย้าเรือนให้ดีได้ ประโยชน์ทั้งหลายย่อม
 ล่วงเลยชายหนุ่มที่ละทิ้งการทำงาน ด้วยอ้างเลศว่า หนานักกร้อนนก เวลานี้เย็นเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น

ส่วนผู้ใดไม่สำคัญความหนาวและความร้อนยิ่งไปกว่าหญ้า ทำกิจของบุรุษอยู่ ผู้นั้นย่อม
 ไม่เสื่อมจากความสุขเลย

๒) การปฏิบัติตนในสถานการณครองคน

สิ่งหนึ่งที่เป็นปัญหาในชีวิตของคฤหบดี คือการปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ถ้าไม่เข้าใจชัดเจนดี
 ก็จะเกิดการสับสนวุ่นวาย ถึงกับทำให้เดือดร้อน บ้านแตกสาแหรกขาด และเสียผู้เสียคนไปก็ได้

^{๓๒} อจ. อภฺรภูทก. (ไทย) ๒๓/๑๔๕/๒๒๗.

ชีวิตของคฤหัสถ์ ใ่วว่าจะดำเนินชีวิตอยู่คนเดียวตามลำพัง จะต้องมีการคบหา มีผู้บังคับบัญชา มีเพื่อนร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชา จึงดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมในฐานะผู้ปกครอง ตามปกติสามัญชนคนทั่วไป ต้องประพฤติและปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างในการครองคน จึงควรปฏิบัติต่อบุคคลอื่นเหมือนกับปฏิบัติตน

ในสังคาลกสูตร พระพุทธเจ้าตรัสแก่สังคาลมาณพขณะกำลังไหว้ทิศตามคำสอนของผู้เป็นบิดา การไหว้ทิศนั้นเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ถ้าไม่เข้าใจความหมายอาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิด จะเกิดการสับสนวุ่นวายและเสียหายแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติได้ เหมือนกับชาวพุทธบางกลุ่ม ชูต้นไม้ไหว้จอมปลวกสิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างความเสียหายให้ตนในฐานะผู้ปกครอง และเป็นการสร้างความเสียหายให้แก่สังคมโลกอย่างใหญ่หลวง

ฉะนั้น เพื่อลดปัญหาในการครองคน จึงควรประพฤติและปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎระเบียบของศีลธรรม ตามหลักทศ ๖ ด้วยการปฏิบัติตนเพื่อเป็นการขับเคลื่อนคุณความดีของบิดามารดา ที่ท่านอบรมสั่งสอนให้บุตรได้เป็นคนดี มีความกตัญญูรู้คุณบุคคล และยึดเอาหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว เอาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขให้ยิ่งขึ้นไปในการดำเนินชีวิตของการครองเรือนคฤหัสถ์นั้นจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่ป็นมงคลแก่ชีวิตตนและสังคมด้วยการปฏิบัติ

๑. ปุรัตถิมทศ คือทศเบื้องต้น บิดามารดา

ท่านเปรียบเทียบกับทิศตะวันออก ทางธรรมหมายถึง บิดา และมารดา เพราะท่านทั้ง ๒ เป็นผู้มียุประการคุณแก่บุตรและธิดา

๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ให้หมั่นเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ของท่านทั้ง ๒ เนือง ๆ ทำนุบำรุงท่านเลี้ยงดูท่านด้วยเครื่องอุปโภคบริโภค มิให้ขัดสนตามอรรถาของฐานะและความเป็นอยู่ของบุตรและธิดาพึงจะกระทำได้โดยให้ท่านมีความสุขทั้งทางกายและด้านจิตใจ

๒) การทำกิจ หรือการงานของท่าน ควรยินดีทำกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จจุล่งไปด้วยดีสมกับที่ท่านได้มอบหมายให้ทำ งานทุกอย่าง แม้สามารถที่จะช่วยได้แล้วบุตรและธิดาที่ดีควรเอาเป็นธุระจัดทำเสียเอง ยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็เป็นผู้เฝ้าพิทักษ์ดูแลให้อาหารและยา ประณินบัตินท่านโดยไม่รังเกียจหรือเลือกปฏิบัติ เพื่อเป็นการสนองคุณของท่านที่ให้ความอุปการะแก่เรามาก่อน

๓) ดำรงวงศ์สกุล การสืบสกุลบุตรทุกคนจะต้องรู้หน้าที่ จะต้องปกครองตนเองและปกครองญาติผู้ที่ยังเยาว์วัย การจัดระเบียบการงานทั้งปวง และสมบัติโดยมีความโอบอ้อมอารีแก่ญาติพี่น้องทั้งหลายทั่วหน้ามีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ทุกคน

๔) เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ต้องเป็นบุคคลที่มีความรอบคอบ รู้จักเสียสละในสิ่งที่ควรเสียสละ สิ่งใดที่เป็นสิ่งถ่วงความเจริญของครอบครัวและสังคมควรละเสีย สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ สิ่งที่น่าไปสู่ความเจริญควรประพฤติและปฏิบัติ

๕) เมื่อท่านล่องลับไปทำบุญอุทิศให้แก่ท่าน เช่นการรักษาศีล บริจาคทานสงเคราะห์ และอนุเคราะห์แก่ผู้ด้อยโอกาสโดยทั่ว ๆ ไป ที่เป็นส่วนบุคคลควรแก่การอุทิศเพื่อเป็นการระลึกนึกถึงอุปการคุณที่ท่านเคยกระทำให้แก่เรามาจึงได้ทำบุญอุทิศส่วนบุคคลไปให้แต่ท่านผู้มีพระคุณดังกล่าว^{๓๓}

๒. ทักขินทิต ทิศเบื้องขวา คืออาจารย์

ศิษย์ควรจะต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฉะนั้นการศึกษาจึงถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ศิษย์ทุกคนต้องขะมักเขม้นเรียนด้วยความพากเพียร และต้องเรียนกันจริงจัง วิชาที่เลือกเรียนก็ให้เหมาะแก่ศิษย์ เพื่อให้ศิษย์นั้นได้บรรลุจุดมุ่งหมาย อาจารย์ผู้อบรมสั่งสอนศิษย์ก็นับเป็นพระคุณอนงกประการ

๑) ด้วยลูกซึ้งยื่นรับ ด้วยความเคารพเมื่อเวลาแรกพบประการหนึ่ง และเวลากลับอย่างหนึ่ง หรือพบปะในที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะยืนหรือนั่งก็อยู่ในอาการอันสงบ ไม่ควรลุกสี่ลุกกลน เชนอายุหรือหลักหนี

๒) ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ จะเข้าไปด้วยความเอื้อเฟื้อของตน หรือเข้าไปตามระเบียบก็ตามควรทำกิจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยไม่ละทิ้งหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติจนสำเร็จ

๓) ด้วยเชื่อฟัง ความเคารพในฐานะที่ท่านเป็นผู้อบรมสั่งสอน ควรจะประพฤติตนให้เหมาะแก่ฐานะของศิษย์ คือเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย มีความกระตือรือร้นที่จะศึกษาเล่าเรียนเพื่อประโยชน์แห่งตนในการดำเนินชีวิต

๔) ด้วยอุปัชฌายาก ศิษย์ปฏิบัติต่อพ่อแม่อย่างไร ก็ควรปฏิบัติต่อครูอาจารย์ เหมือนปฏิบัติต่อพ่อแม่ทุกประการเช่นนั้น เพราะครูอาจารย์เปรียบเสมือนพ่อแม่คนที่ ๒ คอยอบรมประคับประคองให้ศิษย์ได้ดีมีวิชาความรู้

๕) ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เรียนด้วยความตั้งใจเพื่อที่จะให้เข้าใจในหลักวิชาการนั้น ๆ สำรองตรวจตราหาข้อบกพร่องของตนเองอยู่เสมอ สิ่งใดที่ยังเคลือบแคลงสงสัยก็จะได้ทบทวนสอบถามอาจารย์ ฟังคำอธิบายของท่านให้เข้าใจชัดเจนแม่นยำ สำเหนียกและจดจำไม่ต้องไปรบกวนท่านบ่อย ๆ^{๓๔}

เพราะฉะนั้น การเรียนทุกอย่างย่อมมีอุปสรรคเสมอ ๆ ระหว่างครูอาจารย์กับศิษย์ เช่นศิษย์อาจจะไม่ค่อยให้ความยำเกรงต่อครูอาจารย์สั่งสอน ไม่เอาใจใส่ในหลักคำสอนพูดคุยกันในขณะที่อาจารย์กำลังทำการสอน พฤติกรรมที่แสดงออกดังกล่าว ถือว่าไม่เคารพต่อครูอาจารย์ ในการเรียนศิลปวิทยา

^{๓๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๔๔.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๔๕.

๓. ปัจฉิมทิศ คือทิศเบื้องหลัง คือภรรยา คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน เป็นเรื่องปกติอยู่ดีนั้นเองที่จะต้องมิใช่ครอง ชายก็ต้องมีภรรยา หญิงก็ต้องมีสามี แต่จะเลือกบุคคลเช่นไรที่จะเป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีมาเป็นคู่ครองนี้เป็นอีกกรณีหนึ่งที่คฤหัสถ์โดยทั่ว ๆ ไปพึงจะแสวงหาเพื่อให้ได้มาเป็นคู่ของตน

๑) ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา เป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีความรักใคร่เป็นที่ไว้วางใจของญาติมิตร มีความจริงใจต่อกันและให้โอกาสภรรยามีภาวะเสมอกับตน มีสิทธิเท่าเทียมกันกับตนในฐานะสามี

๒) การไม่คูห่มิน หรือเหยียดหยาม ควรมีความสามัคคีปรองดองกันระหว่างสามีภรรยา มีกิจการงานก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นการถนอมน้ำใจกัน ยิ้มแย้มแจ่มใสในเมื่อพบกันเสมอ ไม่สวมหน้ากากเข้าหากัน จิตใจเบิกบานมีแต่ความสุข

๓) ไม่ประพฤติล่วงใจ คือไม่ประพฤตินอกใจภรรยา เช่นการคบชู้สาวหรือภรรยาลับ เป็นการเหินจิตใจภรรยา รักเดียวใจเดียว และมีความสุขภาพอ่อนโยน ให้ความรักและความนับถือด้วยความจริงใจและเปิดเผย

๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ มีอำนาจในการปกครองทรัพย์สินสมบัติ และกิจการบ้านเรือนตลอดจนบ่าวไพร่ มีสิทธิเด็ดขาดเท่าเทียมกับสามีทั้งปวง

๕) ให้เครื่องแต่งตัว การให้เครื่องแต่งตัวในที่นี้หมายถึง การให้ตามกาล เช่นวันขึ้นปีใหม่ซื้อของขวัญมอบให้ภรรยา หรือวันเกิดเป็นต้น^{๓๕}

ส่วนเครื่องแต่งตัวเสื้อผ้าธรรมดาจัดซื้อเองได้โดยไม่ต้องปรึกษาสามีก็ได้เพราะเป็นผู้ใหญ่กันแล้วจัดซื้อหากันเองได้

แต่ในบางกรณีในการจัดซื้อหาสิ่งของที่มีค่ามีราคาแพงควรจะปรึกษารื้อกับสามีก่อนจึงจะควรในฐานะที่เป็นสามีภรรยาเครื่องแต่งตัว หรือเครื่องประดับ เป็นสิ่งที่ทุกคนนิยมชมชอบและโดยเฉพาะสภาพสตรีถือว่าเป็นของคู่กันมาแต่โบราณกาลแล้ว เช่น เสื้อผ้าที่สวยงามและออกแบบใหม่ ๆ ตามสมัยนิยม ไม่ว่าราคาจะถูก หรือแพงจะต้องแสวงหาให้ได้เครื่องประดับเพชรนิลจินดาล้วนของมีค่ามีราคาเป็นของที่เธอชอบ แก้วแหวน เงินทองนาฬิกากำไลมือและเท้าเหล่านี้ล้วนเป็นของประดับตกแต่งของสตรีจึงเป็นหน้าที่ของสามีที่จะหาซื้อให้เธอตามสมควรแก่ฐานะแห่งตน

๔. อุตตรทิศ คือทิศเบื้องซ้าย มิตร มนุษย์เราที่มีชีวิตอยู่บนพื้นโลกใบนี้ทุกชีวิตล้วนแต่ดิ้นรนเพื่อให้พ้นซึ่งความทุกข์ยาก แต่บางคนก็พ้นได้ แต่บางรายก็จมปลักลงลึกเข้าไปอีก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นบ่อเกิดของการแสวงหามิตรเพื่อมาชี้แนะและปลอบประโลมให้หายจากความเศร้าโศกเสียใจ

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๔๕.

ได้บ้างระดับหนึ่ง ซึ่งมิตรนั้นมีด้วยกันหลายอย่างมีทั้งคนดีและคนไม่ดีฉะนั้น ผู้แสวงหามิตรจึงได้พิจารณาให้ดี จึงจะได้มิตรที่ดีจริงใจ เมื่อตนมีความสุขสบายก็ควรสงเคราะห์มิตรบ้างตามสมควร

๑) การให้ปัน เป็นคนที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ตระหนี่ในทรัพย์ที่ตนมีอยู่ยิ่งกว่าเพื่อนที่ดี ในเมื่อเพื่อนมีความต้องการในสิ่งที่ตนมีอยู่ ไม่จำเป็นต้องให้เพื่อนออกปากขอร้องแล้วจึงช่วยเหลือ แต่ควรช่วยเหลือก่อนเพื่อแสดงถึงความห่วงใยในฐานะความเป็นเพื่อน

๒) เจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ การพูดจาด้วยคำพูดที่ไพเราะ และสุภาพอ่อนโยนไม่เป็นคนกล่าวเพื่อเจ้าหรือพูดปดมดเท็จ จะกล่าวหรือพูดแต่ความจริงที่อ่อนละมุนและไม่ก้าวร้าวหรือมีเลศนัยแอบแฝงต่อมิตร

๓) ประพฤติเป็นประโยชน์ ได้แก่การบำเพ็ญตนเป็นคนดี ซื่อสัตย์สุจริตประพฤติชอบตามทำนองคลองธรรม ช่วยเหลือกิจการงานสาธารณะประโยชน์โดยทั่ว ๆ เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระแก่กันต่าง ๆ ให้แก่ครอบครัวและสังคมก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๔) ความเป็นผู้มีตนเสมอ หมายถึง การเป็นบุคคลที่เสมอต้นเสมอปลายตรงไปตรงมา ไม่ถือยศถาบรรดาศักดิ์ หรือเกียรติยศชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ หรือยากดีมีจนไม่แสดงตนผิดแผกเป็นเชิงยกตนข่มท่าน สงบเสงี่ยมมีสติรอบคอบรู้ตัวเองอยู่เสมอ

๕) ไม่แก่งกล่าวให้คลาดจากความจริง หมายถึง การไม่กล่าวคำเท็จ หรือคำหลอกลวง ซึ่งเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสียหายต่อครอบครัวและสังคม^{๓๖}

ฉะนั้น การรักษาคำสัตย์ไว้ดูรักษาของมีค่าอุปมาเหมือนเกลือรักษาความเค็ม ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็เค็ม

มนุษย์เป็นบุคคลผู้ประเสริฐ และมีปัญญาความสามารถน่านับการ โดยเฉพาะคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน เป็นผู้นำครอบครัว ควรหรือที่จะกล่าวคำเท็จต่อกัน ไม่เกิดประโยชน์เลยคำจริงเป็นสิ่งนำมาซึ่งไม่ตรึงจิต สัจจ์ เว อมตา วาจา คำสัตย์แลเป็นวาจาไม่ตาย^{๓๗}

๕. เกลือกมิตติ คือทิดเบื่องต่ำ บ่าว

เจ้านาย หรือนายจ้าง ถือว่าเป็นผู้ปกครองลูกจ้างหรือพนักงาน ก็ควรที่จะประพฤติตนเป็นธรรม มีความเมตตาปราณีแก่ลูกน้องของตน ไม่ควรเอาอำนาจหรือหน้าที่ที่ตนมีอยู่มาเบียดเบียนผู้น้อยอยู่ได้บังคับบัญชาของตนให้เดือดร้อนเพราะความไม่ชอบธรรมแห่งตนบ่าว หมายถึง ลูกจ้าง โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันการประกอบกิจการงานโดยทั่วไปมีมากและกิจการบางอย่างใหญ่โตไม่สามารถที่จะกระทำคนเดียวได้ จึงจำเป็นต้องมีลูกจ้างไว้ทำงาน แต่ลูกจ้างนั้นจะต้องปฏิบัติให้อยู่ในกรอบข้อบังคับของแต่ละงานนั้น ๆ เพราะงานแต่ละชนิดนั้นมีความแตกต่าง

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๒/๑๔๕.

^{๓๗} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๗๔๐/๒๒๙, พ. ส. (ไทย) ๒๕/๓๕๗/๓๑๒-๓๑๓, พ. เถร. (ไทย) ๒๖/๔๐๑/๓๗๔.

กันออกไปแต่ลูกจ้างนั้นมี ๒ ประเภทด้วยกัน เช่นลูกจ้างชั่วคราว และลูกจ้างประจำลูกจ้างชั่วคราว ได้แก่ พนักงานที่ได้รับว่าจ้างรายวัน หรือเป็นรายเดือนเมื่อครบกำหนดก็สิ้นสัญญาว่าจ้างจ่ายเงินตามเงื่อนไขนั้น ๆ สงเคราะห์อนุเคราะห์ให้มีความเป็นอยู่ตามฐานะแห่งตน

๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง หมายถึง มอบหมายงานให้เหมาะสมกับความชำนาญของแต่ละคน หรือมอบงานให้ถูกจริตของแต่ละคนนั่นเอง การทำงานชนิดนั้นจะประณีตและเสร็จเร็วงานนั้นจะมีคุณภาพ แต่ถ้ามอบหมายงานให้กับบุคคลที่ไม่มีความชำนาญผลของงานที่ออกมาจะไม่ประณีต งานก็เสร็จไม่ทันเวลา ทำให้เสียหายได้ ฉะนั้นการมอบงานให้ถูกกับจริตของแต่ละบุคคล จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีประโยชน์ต่อนายจ้างตลอดจนลูกจ้างก็มีความสุขกับการทำงาน

๒) ให้อาหารและรางวัล หมายถึง การให้ปัจจัย ๔ เช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย และยารักษาโรค ซึ่งสิ่งดังกล่าวเหล่านี้เป็นปัจจัยมูลฐานของมนุษย์เราที่ต้องพึงพิง เมื่ออาหารการบริโภคอุดมสมบูรณ์การทำงานก็ทำได้เต็มกำลัง แต่ถ้าอาหารการบริโภคผิดเคืองอาจทำให้ลูกจ้างใจคอหงุดหงิด เบื่อหน่ายต่อการทำงาน หรือแม้กระทั่งเบื่อเจ้านาย การให้รางวัลนั้นถือว่าเป็นการกระตุ้นให้ลูกจ้างกระตือรือร้นในการทำงานให้มากขึ้นแข่งความดีความสามารถในการทำงานกัน ใครทำงานดีก็ควรได้รับรางวัลชมเชย หรือเป็ยขยันการทำงานอีกกรณีหนึ่ง คือการให้รางวัลตามวันนักขัตฤกษ์ เช่นวันขึ้นปีใหม่ วันตรุษสงกรานต์ มีการหยุดงานให้ได้พักผ่อนตามอัธยาศัย มีการแจกรางวัลทั่วหน้าเป็นการบำรุงน้ำใจผู้ทำงาน

๓) รักษาพยาบาลในยามป่วยไข้ การเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่พึงปรารถนาในบางคนอาจจะมากบ้าง หรือน้อยบ้างแล้วแต่โรคของแต่ละบุคคล ถึงจะอย่างไรก็ตามแต่ในฐานะนายจ้างก็มีความจำเป็นอยู่ดีนั่นเอง ที่จะต้องรับผิดชอบต่อค่ารักษาพยาบาลแก่ลูกจ้างของตน ไม่ว่าจะมากหรือน้อยนายจ้างต้องคอยดูแลและสอบถามดูอยู่เสมอว่าใครไม่สบายจะได้เฝ้าวยารักษาได้ทันควรจะมียาประจำบ้านไว้บ้างจะได้ช่วยบรรเทาก่อน เวลาเจ็บป่วยในยามค่าคืนก่อนที่จะนำไปส่งโรงพยาบาล

๔) แจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน ในอดีตหมายถึง ผลไม้และอาหารการกินแบบธรรมดา ที่นายจ้างนำไปเลี้ยงแก่ลูกจ้างของตนในบางคราว สมัยปัจจุบัน หมายถึง การจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ให้แก่พนักงานหรือลูกจ้างของตนตามภัตตาคาร หรือห้องอาหารหรู ๆ เช่นเป็นผ้าหรือตามบาร์ก็ได้ จะดื่มกินกันอย่างไรก็สุดแท้แต่ความชอบของแต่ละบุคคล อย่างนี้เป็นต้น

๕) การปล่อยในสมัย หมายถึง การหยุดพักตามวันหยุดนักขัตฤกษ์ เมื่อมีความจำเป็นลูกจ้างลาหยุดงาน เจ้านายควรอนุญาตให้ลาหยุดได้ ตามกำหนดเวลาอันสมควรแก่เหตุ^{๓๘}

^{๓๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๓/๑๔๖.

ฉะนั้น การหยุดจะเปลี่ยนกันหยุดก็ได้ โดยการหยุดเป็นกะ คือบางคนอาจเป็นกะเช้า แล้วเปลี่ยนมาเป็นกะบ่าย หรือจากกะกลางวันเปลี่ยนเป็นกลางคืนบ้าง ก็ถือว่าเป็นการดี งานก็ไม่เสียหายหรือคั่งค้างแต่ประการใด เสร็จทันตามกำหนดเวลา

๖. อุปรินทิส คือทิสเบื่องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์

ผู้มีศีลวัตรที่ติงาม ได้ชื่อว่า สมณพราหมณ์ ด้วยเหตุนี้กุลบุตรและธิดาทั้งหลายจึงควร นอบน้อมตนสัมมาคารวะต่อท่านเหล่านั้น ผู้เคารพในพระพุทธานุศาสนาย่อมเคารพต่อพระภิกษุสงฆ์ ด้วยการบำรุงท่านให้มีความสุขตามอัตภาพสมควรแก่สมณเพศ

๑) ด้วยกายกรรม ได้แก่ การกระทำด้วยกำลังกาย เช่นช่วยสร้างกุฏิวิหาร หรือสิ่งปลูกสร้างโดยทั่วไปที่เป็นที่อยู่อาศัยของสมณพราหมณ์ (๑) ช่วยทำกิจธุระต่างๆ หมายถึง ด้วยกายกรรม คือการทำงานช่วยท่านเช่นปัดกวาดกุฏิ วิหารลานพระเจดีย์ สถานที่บำเพ็ญสาธารณะประโยชน์โดยทั่ว ๆ ไป (๒) ช่วยป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์ร้าย โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ คอยปฏิบัติรับใช้ท่าน และ (๓) ด้วยการคารวะและต้อนรับ หรือการปฏิสันถารต้อนรับแขกผู้มาเยือนตามสมควรแก่ฐานะของบุคคลเหล่านั้น

๒) ด้วยวจีกรรม การกล่าววาจาที่ไพเราะ มีสารประโยชน์สุภาพอ่อนน้อม ไม่ก้าวร้าว หรือหยาบคาย ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์อย่างใดก็ตาม เตือนตนให้มีสติอยู่เสมอเพื่อมิให้ตกอยู่ในความไม่ประมาท

๓) ด้วยมโนกรรม ได้แก่การเฝ้าตรึกตรองอยู่เสมอ เพื่อที่จะให้ผู้อื่นได้รับความสุขเป็นเครื่องขี้บ่อกกุศลกรรมเสมอไป

๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู กุลบุตรและธิดาพึงหาโอกาสกระทำการต้อนรับเคารพกราบไหว้ และหาหนทางติดต่อให้ท่านได้ไปมาหาสู่กันเนื่อง ๆ ฉะนั้น เพื่อความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลด้วยข้าวน้ำเป็นต้น เพราะสมณพราหมณ์ผู้สังวรในศีลวัตรอันติงาม ย่อมไม่เป็นภัยแก่บุคคลใด ๆ ในตระกูล

๕) ด้วยให้อามิสทาน ได้แก่ปัจจัย ๔ อันเป็นสิ่งที่ควรแก่สมณบริโภค ซึ่งเป็นของเกื้อกูลต่อความสุข เช่นเครื่องนุ่งห่มปิดบังกายให้หายจากความร้อนหนาว ข้าวน้ำบำบัดความหิวกระหาย ที่อยู่อาศัยเป็นที่พักพิงในยามหลับนอน ยารักษาโรคบำบัดความเจ็บป่วย สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยปัจจัยทานของผู้มีศรัทธามาเกื้อกูลเป็นการอำนวยความสุขให้แก่สมณผู้ปฏิบัติธรรมมิให้ทุกข์เดือดร้อน^{๓๕}

เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ ผู้มุ่งหวังความเจริญในสกุล ผู้ที่มีความสามารถ น้อมทิสเหล่านี้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มีความประพฤติเจียมตนไม่ต้อกระด้าง บุคคลเช่นนั้นย่อมได้ยศ

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๔/๑๔๖.

เพราะฉะนั้น คฤหัสถ์ ผู้มุ่งหวังความเจริญในสกุล ผู้ที่มีความสามารถ น้อมทิศเหล่านี้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นคนละเอียดและมีไหวพริบ มีความประพฤติเจียมตนไม่ต้อกระด้าง บุคคลเช่นนั้นย่อมได้ยศ

คนหมั่นไม่เกียจคร้าน ย่อมไม่หวั่นไหวในอันตรายทั้งหลาย ผู้มีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา บุคคลเช่นนั้นย่อมได้ยศ

คนผู้สงเคราะห์แสวงหามิตรที่ดี รู้ถ้อยคำเขากล่าว ปราศจากตระหนี่เป็นผู้แนะนำ แสดงเหตุผลต่าง ๆ เนื่อง ๆ ผู้เช่นนั้นย่อมได้ยศ

การให้ ๑. เจรจาไพเราะ ๑. การประพฤติให้เป็นประโยชน์ ๑. ความเป็นผู้มีตนเสมอในธรรมทั้งหลายในคนนั้น ๆ ตามสมควร ๑. ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจในโลกเหล่านี้แล เป็นเสมือนสลักกรณอันแน่นไปอยู่ ถ้าธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวเหล่านี้ไม่พึงมีแล้วไซ้ ฆราวาสและบิดาไม่พึงได้ความนับถือหรือบูชาเพราะเหตุแห่งบุตร^{๔๐}

๓) การปฏิบัติตนสถานะการณครองเรือน

พุทธศาสนิกชนผู้หวังความสำเร็จ และความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตที่จะนำพาครอบครัวและสังคมประเทศชาติไปสู่ความสำเร็จทางธุรกิจการงาน พึงปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการบริหารครอบครัวที่จะนำพาครอบครัวไปสู่ความอยู่ดีกินดี ก้าวข้ามพ้นความขัดสนหรือความอดอยากหิวโหย ประกอบด้วย ฆราวาสธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน
๒. ทมะ ความรู้จักข่มจิตใจของตน
๓. ขันติ ความอดทน
๔. จาคะ การสละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้^{๔๑} รายละเอียดดังนี้

๑) สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน หมายถึง ความจริงใจต่อตน บุคคล หน้าที่ และเวลา พุดจริงทำจริง คือแสดงออกจากใจโดยไม่มีการแอบแฝง ผู้ครองเรือนจำต้องมีความจริงใจต่อกันเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ต้องประพฤติตนไม่เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก มีความซื่อสัตย์ต่อกันและกัน ไม่คิดจะทรยศกันในทุกกรณี ชีวิตการครองเรือนก็จะมีสุขสงบสุข

๒) ทมะ ความรู้จักข่มจิตใจของตน หมายถึง การรู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องของตนด้วยสติปัญญา และฝึกนิสัยปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ การข่มอารมณ์

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๕/๑๔๗.

^{๔๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๒๕๘, ชุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๑๑/๒๗๘.

ของตนเองให้ได้ คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนจะต้องรู้จักยับยั้งตัวเอง ไม่ให้ถลำลึกไปสู่ความซำ้จริงอยู่การใช้ชีวิตคู่ร่วมกันระหว่างสามีภรรยา ก็ย่อมมีปากเสียงทะเลาะกันบ้างเป็นธรรมดา จึงควรถนอมน้ำใจกันเอาไว้บ้างอย่าเอาแต่ใจตนเอง เพราะเราจะใช้ชีวิตคู่ร่วมกันอยู่แล้วสามีภรรยาทะเลาะวิวาทกันเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว ด้วยเหตุนี้จึงควรรู้จักข่มใจและข่มอารมณ์ของตนไว้เสมอเพื่อความผาสุกของครอบครัว

๓) **ขันติ** ความอดทน หมายถึง ทำหน้าที่การงานด้วยความขยันมั่นเพียร ไม่หวั่นไหวหนักแน่น หรือท้อถอย มีความมุ่งมั่นในจุดหมาย และมีจิตใจที่เข้มแข็งอดทนต่อความยากลำบากทุกชนิด มีความอดทนต่อความเหนื่อยยาก และความลำบากตรากตรำ ในการประกอบอาชีพการงานเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้ไม่เลื่องงานเป็นการช่วยกันสร้างฐานะของครอบครัวให้มั่นคงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่เป็นคนใจเสาะจนเกินไป การสร้างฐานะให้ครอบครัวมีความมั่นคงอยู่ดีกินดี จะต้องประกอบไปด้วยความอดทนเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตทั้งสิ้น

๔) **จาคะ** การสละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ หมายถึง สละความสุขสบายประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความคิดเห็น ความทุกข์ของบุคคลอื่น พร้อมทั้งจะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีต่อคนในครอบครัว ปฏิบัติตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริตเมื่อชีวิตการครองเรือนได้ร่วมสุขร่วมทุกข์กันเช่นนี้แล้วทั้ง๒ ฝ่ายก็จะเกิดความเห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น

เพราะฉะนั้น ถ้าหากคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนมีความเข้าใจกันผิด ต่างฝ่ายต่างให้อภัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์กันทางครอบครัวก็จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นการครองเรือนก็จะราบรื่น ไร้ปัญหาหรืออุปสรรคใดมาขวางกั้น เพื่อให้สังคมเป็นปึกแผ่นมีความเป็นหนึ่ง ควรจะปฏิบัติตามหลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ทาน การให้สิ่งของของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน
๒. เปยยวัชชะ เจรจา วาจาที่อ่อนหวาน เป็นผู้มีวาจาน่ารัก
๓. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ผู้อื่น
๔. สมานัตตตา ความเป็นคนสมำเสมอไม่ถือตัว^{๔๒}

๓.๒.๓ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ

หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

๑) **ความพอประมาณ** ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี พอประมาณ ไม่มากเกินไป และพอเพียง ไม่น้อยเกินไป เช่น

^{๔๒} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๓๒.

มีขนาดการผลิต การลงทุน และการบริการที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ โดยทุนที่ใช้มาจากเงินออมเป็นส่วนใหญ่

ขยายกิจการอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามกำลังทุน และความสามารถที่มีอยู่ ไม่หวังและทำเพื่อเพียงผลประโยชน์ระยะสั้น (ไม่โลกเกินไป)

ให้ความสำคัญกับการมีผลกำไรที่พอเหมาะในระยะสั้นและระยะยาว หากจะกู้เพื่อลงทุนขยายกิจการ ก็จะต้องกู้ที่เหมาะสมไม่เป็นการลงทุนที่เกินตัว

๒) ความมีเหตุผล ดำเนินธุรกิจด้วยสติปัญญา ใช้ความคิดอย่างรอบคอบด้วยข้อมูล และเหตุผลที่เหมาะสม ระมัดระวัง ตระหนักต่อการที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยภายนอกได้มากนัก และไม่สามารถมีปัจจัยภายในได้มากหรือดีเท่าที่ต้องการ เช่น

เลือกขยายกิจการที่มีรายได้แน่นอนไม่เสี่ยงเกินไป

จัดสรรทรัพยากร และมีกำลังความสามารถทางธุรกิจด้านต่างๆ อย่างเหมาะสมกับโอกาสและภัยต่างๆ ของธุรกิจโดยศึกษาข้อมูล คติวิเคราะห์เหตุปัจจัยเกี่ยวข้องความเป็นไปได้และผลที่จะเกิดขึ้นในทุกด้าน เช่น

มีการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ถูกหลักวิชาการและประหยัด สอดคล้องกับความรู้ความสามารถที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเน้นการใช้วัตถุดิบ เครื่องมือ อุปกรณ์ และบริการสนับสนุนการดำเนินธุรกิจที่สะดวกใกล้ตัว สามารถพึ่งตัวเองหรือผู้อื่นที่ติดต่อกันได้ง่ายในการแก้ไขปัญหา หรือการบำรุงรักษาซ่อมแซม

ใช้ทรัพยากรในกระบวนการผลิตอย่างประหยัด ได้ประโยชน์คุ้มค่า และมีการจัดการอย่างฉลาดพร้อม หาทางเพิ่มมูลค่า หรือมีการสร้างผลผลิตใหม่ขึ้นในชุมชนท้องถิ่น เช่น การแปรรูปผลผลิต

มุ่งผลิตสินค้าจำหน่ายหรือให้บริการที่ตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่นภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศ และตลาดต่างประเทศตามลำดับ

นำผลกำไรที่เกิดส่วนหนึ่งไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาหรือขยายกิจการแทนการกู้ยืมจากภายนอก

๓) การมีภูมิคุ้มกัน ความสามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงโดยไม่สร้างเหตุให้เกิดความเสี่ยงในการบริหารและดำเนินธุรกิจ เช่น

หลีกเลี่ยงไม่ลงทุนในธุรกิจ ที่ขาดความรู้ความเชี่ยวชาญและความพร้อม แม้ว่าจะมีโอกาสดำเนินการได้ผลตอบแทนสูง

หลีกเลี่ยงการใช้เครื่องจักร อุปกรณ์ที่แม้ว่าจะผลิตได้อย่างรวดเร็ว เป็นจำนวนมากแต่มีโอกาสขัดข้องบ่อย อาจมีค่าใช้จ่ายซ่อมแซมสูง ขาดอะไหล่ และขาดช่างที่เชี่ยวชาญในการ

ซ่อมแซม ไม่ก่อกวนเงินภาระหนี้เกินความสามารถในการบริหารจัดการ แม้ว่าจะมีกระแสความเชื่อ เช่น ผู้มีเงินกู้สูง คือ ผู้ที่มีเครดิตความน่าเชื่อถือสูง

มีการประสานงานกับผู้จัดส่งวัตถุดิบ และตรวจรับวัตถุดิบที่ซื้ออย่างระมัดระวัง เพื่อลดจำนวนวัตถุดิบที่ขาดคุณภาพทำให้การผลิตเสียหาย

ความสามารถบรรเทาปัญหา หรือผลร้ายที่อาจเกิดแก่ธุรกิจ โดยสามารถเตรียมพร้อมต่อโอกาสและความเสี่ยงต่าง เช่นๆ

ได้รับการสนับสนุนร่วมมือ แนะนำให้ทางออกในการแก้ปัญหา โดยผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจด้านต่างๆ

มีผลิตภัณฑ์ หรือการให้บริการที่หลากหลาย หรือปรับเปลี่ยนผลผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดได้คล่องมีตลาดหลายกลุ่มไว้รองรับ

รวมกลุ่มสร้างเครือข่าย หรือลงทุนร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการธุรกิจลักษณะเดียวกัน หรือเชื่อมโยงกัน ช่วยกันแบ่งปันภาระจากความเสี่ยง

ความสามารถปรับตัวอยู่รอดได้ เมื่อมีผลภัยเกิดต่อธุรกิจ แม้จะได้พยายามหลีกเลี่ยงหรือป้องกันบรรเทาไว้แล้วก็ตาม

โอนความเสี่ยงให้บุคคลที่สาม โดยการประกันความเสี่ยงจากการจ้างบริการ หรือทำข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ระหว่างธุรกิจที่จะดำเนินการร่วมกัน เมื่อมีภาวะ ความเสียหายน้อย โอกาสฟื้นตัวก็มีมากขึ้น

มีผลผลิตที่มีคุณค่าสูงมาก หรือพิเศษสำหรับลูกค้าเพื่อที่จะเสียลูกค้าน้อยมาก เมื่อตลาดหดตัว

๔) ความรู้ ความสามารถคาดการณ์ สามารถตรวจสอบและประเมินสถานการณ์เพื่อเตรียมพร้อมรับประโยชน์จากโอกาสและโทษจากความเสี่ยงต่างๆ ในการดำเนินธุรกิจ

ศึกษาและวางแผนสำรอง (Contingency plan) ของกิจกรรมธุรกิจ หรือแผนทางออก (exit plan) ต่างๆ

จัดระบบการติดตามศึกษาตลาด การประมวลความเห็นของลูกค้าเพื่อปรับปรุงผลิตภัณฑ์ บริการ

ติดตามประเมินผลและทบทวนปรับปรุงกิจกรรม การดำเนินธุรกิจ เพื่อให้มีผลิตภาพและความคล่องตัวในการรองรับผลกระทบ หากเกิดวิกฤตในด้านการผลิต การเงิน วัตถุดิบ ทักษะฝีมือแรงงาน เทคโนโลยีการผลิต และตลาด

พัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะและสมรรถนะของบุคลากรปฏิบัติงานด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และมีวิธีการให้พนักงานได้แสดงหรือมีส่วนร่วมในการป้องกันหรือแก้ปัญหาต่างๆ

การลงทุนเพื่อฟื้นฟู หรือสร้างทรัพยากรใหม่ขึ้นมาแทนที่ในชุมชน เช่น การปลูกป่า หรือการอนุรักษ์พันธุ์ปลา สร้างทรัพยากรใหม่ในชุมชนฯ

มีการลงทุนศึกษา และพัฒนาเกี่ยวกับองค์กรประกอบต่างๆ ของการดำเนินธุรกิจอย่างต่อเนื่อง และเพียงพอ

แสวงหาและรับความรู้ต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินธุรกิจจากผู้เกี่ยวข้องด้านต่างๆ มีความสัมพันธ์และผูกพันกับพนักงาน ลูกค้า หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ในชุมชน และสังคมรอบด้าน เพื่อให้รอบรู้และทันต่อสถานการณ์ เช่น จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพร่วมกับคู่ค้า การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ธุรกิจ เป็นต้น

๕) คุณธรรม ดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม จริยธรรม ไม่เบียดเบียนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเอง และไม่เบียดเบียนธุรกิจของผู้อื่นมีการปฏิบัติต่อผู้เกี่ยวข้อง ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

ดำเนินธุรกิจหรือแข่งขันกับผู้อื่นอย่างเป็นธรรม ไม่เอาัดเอาเปรียบต่อผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดของธุรกิจและสังคม มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลการค้า แบ่งปันความรู้ระหว่างธุรกิจเดียวกันกับลูกค้า ผู้ร่วมมือทางการค้า ธนาคาร และสถาบันการเงินที่มาทำงานร่วมกัน

มีการรายงานข้อมูลอย่างถูกต้องต่อผู้ถือหุ้น โดยไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนต่อผลตอบแทนการลงทุน รับฟัง ร่วมมือกันและปฏิบัติตามสัญญาในการจัดซื้อจัดจ้างต่อผู้สนับสนุน วัตถุดิบ เครื่องมือ และบริการ

ออกแบบสินค้าและบริการที่มีคุณค่า ควบคุมการผลิตและคุณภาพสินค้า ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจซื้อจะไม่โฆษณาอวดอ้างสรรพคุณสินค้าเกินความเป็นจริง ให้บริการหรือรับผิดชอบต่อหลังการขาย มีการรับฟังความคิดเห็นของลูกค้า และการมีจิตสำนึกของพนักงานต่อลูกค้า

จ่ายค่าจ้างและค่าตอบแทนที่ดี และปฏิบัติอย่างเป็นธรรมต่อพนักงาน มีระบบสวัสดิการนอกเหนือจากที่ทางราชการกำหนดให้พนักงาน มีสภาพการทำงานที่ดี รับฟังความคิดเห็นและให้พนักงานมีส่วนร่วมในการดำเนินธุรกิจตามควร

มีการเสียภาษี ค่าธรรมเนียมและรายงานสถานะธุรกิจของตนเองตามระเบียบที่มีการกำหนดไว้ ช่วยสร้างงาน สนับสนุนร่วมมือ และมีส่วนร่วมสร้างสรรค์ความเจริญให้กับชุมชนท้องถิ่น และสังคมส่วนรวม การดำเนินธุรกิจ ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ ชุมชนท้องถิ่นและสังคมตลอดจนไม่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม^{๔๓}

^{๔๓} พระวิฑูรย์ ญาณสาโร (คัมภีร์ราชครู), “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, **ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๕- ๙๘.

ในระดับบุคคล หากพิจารณาบุคคลในฐานะที่เป็นเพียงทรัพยากรหรือปัจจัยในการผลิต เพื่อการพัฒนาคนจะเกี่ยวข้องกับคุณค่าของปัจจัยการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) เป็นหลัก แต่หากพิจารณาบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของหน่วยการผลิตหรือเป็นผู้ประกอบการ ได้แก่ ตัวชีวิตปัจจัยการผลิต (ด้านการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี) ตัวชีวิตคุณค่าการผลิต (ด้านความมีเหตุผล) ตัวชีวิตประสิทธิภาพการผลิต (ด้านความพอประมาณ) และตัวชีวิตประสิทธิผลการผลิต (ด้านความพอประมาณ) ในภาคการบริโภค การพัฒนาคนจะเกี่ยวข้องกับคุณค่าการบริโภค (ด้านความมีเหตุผล) การพัฒนาคน ได้แสดงคุณลักษณะในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ให้เห็นอย่างครบถ้วน ซึ่งเป็นเรื่องยืนยันถึงความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่จะต้องมີคุณลักษณะทั้งสามดำเนินควบคู่ไปพร้อม ๆ กัน

ส่วนการพัฒนาคนตามหลักพุทธธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรืออำนาจประโยชน์สุขที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ซึ่งเรียกว่า ติฎฐธัมมิกัตถสังวัตตินิกัสมม ๔^{๔๔} นั้นประกอบด้วย

๑) อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนา สำเนียงหรือตระหนักรู้ที่จะศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔) สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม) คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ผิดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

ในปาฏิโมกขสังวรศีลที่เกี่ยวกับการกระจายผลผลิตวรรคธรรมแรกทีกล่าวถึงการเว้นขาดจากของที่เขาไม่ได้ให้ ในขณะที่วรรคธรรมหลังสามารถขยายไปได้ถึงองค์ธรรมหมวดสังคหวัตถุ ๔^{๔๕} ได้แก่

๑) ทาน (การให้) คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

^{๔๔} อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๕.

๒) เปยยวัชชะนะ (วาจาเป็นที่รัก) คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยินดี

๓) อัถลจริยา (การประพฤติประโยชน์) คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๓.๒.๔ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคม

หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคม คือ จะต้องรู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่วัตถุเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศชาติ

การที่ชีวิตจะดีงามมีความสุข สังคมจะร่มเย็น จะต้องมีการปัจจัยอันสำคัญ คือ การพัฒนาชีวิต ซึ่งจะทำให้คนเป็นคนดีมีความสุขและเป็นทรัพยากรมนุษย์^{๔๖} และการพัฒนานั้นจะต้องมีจุดหมาย ซึ่งจุดหมายที่กล่าวถึงนั้นคือ อรรถประโยชน์ของชีวิตและสังคมในแต่ละชั้น ในทัศนะของพระพุทธศาสนา มีจุดหมายในการพัฒนาตามหลักอรรถประโยชน์ คือ การกระจายความสุขไปเพื่อคนหมู่มาก ภายใต้การพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะในส่วนปัจเจกบุคคล จะต้องพัฒนาตัวเองให้เป็นบัณฑิตหรือผู้มีปัญญา เมื่อปัจเจกชนส่วนมากพัฒนาชีวิตตนเป็นบัณฑิต ซึ่งบุคคลผู้ที่ได้รับการพัฒนาชีวิตจนมีคุณภาพนั้นจะต้องประกอบด้วยลักษณะที่ปรากฏในพุทธพจน์ ดังต่อไปนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญามากไม่คิดเพื่อการเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดการเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดด้วยเหตุนี้ บุคคลจึงชื่อว่าเป็นบัณฑิตมีปัญญามาก”^{๔๗}

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, หน้า ๑

^{๔๗} อจ.จตุกก ๒๑/๑๘๖/๒๐๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

พระพุทธศาสนามีแนวโน้มนำเสนอทัศนะในเชิงอัตตนิยม คือ เห็นแก่ตน เพราะคำสอนที่ว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน^{๔๘} และแสวงหาทางหลุดพ้นเพื่อตนโดยยอมให้ประโยชน์ผู้อื่นเสียไป^{๔๙} ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว คำสอนดังกล่าว มุ่งเป็นไปที่ความหลุดพ้นทางจิตใจซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต การมุ่งเน้นไปสู่จุดหมายนั้น โดยแท้จริงก็เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เพราะเมื่อบรรลุประโยชน์สูงสุดแล้วย่อมสามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้มากขึ้น เพราะไม่ต้องมากังวลแต่ประโยชน์^{๕๐}

หากพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่ง คำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับตนเอง จงมีจะมีคำแทรกเข้ามาคือหลักธรรมวินัยเข้ากำกับเสมอ ดังพุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะ จงมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นสรณะ ไม่มีสิ่งอื่นเป็นสรณะอยู่เถิด”^{๕๑}

แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาแม้จะมุ่งเน้นแสวงหาอรรถประโยชน์สุขเพื่อตนเอง แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องอยู่ภายใต้พระธรรมเป็นสำคัญด้วย เพราะถ้าแสวงหาเพื่อตนแล้วไม่มีธรรมกำกับก็จะเป็นอนเอียงเข้าข้างตนเอง ก็จะเป็นการเห็นแก่ตัวในที่สุด

ส่วนคุณค่าด้านการพัฒนาชีวิตนั้น เมื่อพิจารณาได้จากระดับขั้นตอนของประโยชน์ประเภทต่าง ๆ อันเป็นจุดหมายของชีวิต ที่มนุษย์จะต้องไปให้ถึงหรือบรรลุตามความเหมาะสมกับสถานะของตน ๆ และการจะบรรลุจุดหมายแต่ละขั้นได้ มนุษย์ต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ คือ การไม่ประมาท มีปัญญา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นจุดหมายด้านโภคทรัพย์ หรือความมีเกียรติต่าง ๆ อันเป็นความต้องการของของคฤหัสถ์ หรือจะเป็นการบรรลุคุณธรรมในระดับสูงขึ้นไปของพระสงฆ์ จุดหมายต่าง ๆ นั้นจะต้องได้มาหรือบรรลุด้วยการพัฒนาตนเอง ไม่ว่าจะผ่านทางกาย (กายภาวนา) ทางจิต (จิตตภาวนา) ทางปัญญา (ปัญญาภาวนา)^{๕๒} ซึ่งผลมาจากการพัฒนาตนเองก็จะทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงประโยชน์ได้

การดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาชีวิต เพื่อประโยชน์แก่ตนเองให้มีชีวิตที่ดีขึ้น หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคม จะต้องประกอบด้วยความเป็นผู้มีระเบียบวินัย เพราะหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ คือ การจัดระเบียบให้เกิดขึ้นแก่บุคคล ให้เป็นผูมีระเบียบ ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ซึ่งทั้งความเป็นระเบียบและความไม่ประมาท ทั้งสองประการนี้เป็นแนวทางการแก้ไขทั้งบุคคลและปัญหาในสังคม จะเห็นได้ปัญหาการขาดความเพียร ในส่วนนี้ถือว่าเป็นผู้

^{๔๘} พุ.ธ.๒๕/๑๖๐/๔๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๔๙} พุ.ธ.๒๕/๑๖๐/๔๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม : ฉบับขยายความ**, หน้า ๒๕๓.

^{๕๑} ส.ช. ๒๕/๑๖๐/๔๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๕๒} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๑๙๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

ดำเนินชีวิตด้วยความประมาท ประเด็นนี้จึงต้องกันข้ามกับบุคคลที่มีขยันมั่นเพียร ที่ดำเนินชีวิตด้วยไม่ประมาท ฉะนั้น การแก้ไขปัญหาลักษณะตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ต้องประกอบด้วย

- ๑) เป็นผู้มึนระเบียบวินัย
- ๒) เป็นผู้ยึดมั่นในความไม่ประมาท

จากทั้งสองประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาลักษณะจะต้องยึดความเป็นระเบียบวินัยของตัวบุคคล และพัฒนาสู่สังคมให้เกิดระเบียบวินัย พร้อมกันจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยความไม่ประมาท เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาลักษณะจะต้องผู้รู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่วัตถุเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศชาติ

๓.๓ สรุป

การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน มีทั้งหมด ๔ ข้อ คือ (๑) การนำหลักอภิวินัยสัมปทานมาแก้ปัญหาลักษณะความเพียร เมื่อจะหลีกเลี่ยงพ้นจากความชั่วชานาประการ สิ่งสำคัญก็คือการระมัด ระวังหรือสำรวมรักษา ภาย วาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิตของเรา ไม่ให้หลงไปตามกระแสวัตถุต่างๆ (๒) การนำหลักอารักข สัมปทานมาแก้ปัญหาวิตการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ อารักขสัมปทา คือการใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จัก ทำมาหาเลี้ยงชีพ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ (๓) การนำหลักกัลยาณมิตรตามมาแก้ปัญหาวิตการคบคนพาลต้องมีกัลยาณมิตรที่ดี คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จัก เลือกลงนามบุคคลหรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนิน ก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อม ทางสังคมที่ดี และ (๔) การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะคือ การ ประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะกับรายได้ของเราเพราะว่าผู้ใช้ ง่ายสุรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตนเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความ ลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์พยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุข ได้ตามสมควรแก่สภาพของตนเองและครอบครัว

การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน คือพุทธศาสนิกชนต้องมีความรู้จักประมาณ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้แก่ภิกษุว่า ภิกษุควรรู้จักประมาณในการรับและการบริโภค ในที่นี้ก็เพื่อจะให้ภิกษุนั้นเป็นผู้พอใจตามที่ตนมีตนได้ก็เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพุทธศาสนาได้แสดงหลักการสำหรับเป็นกรอบในการรับและการใช้จ่ายไม่ว่าจะเป็นแบบเข้มข้น หรือ แบบผ่อนปรน พระพุทธศาสนาสอนให้คนรู้จักในการรับ และการใช้จ่ายนั้นก็เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์ มีคนจำนวนมากที่เข้าถึงได้ (โลกุตตรสุข) แต่ก็มีคนจำนวนมากเช่นเดียวกันที่พอใจที่จะใช้ชีวิตแบบชาวโลก โดยแสวงหาความสุขในโลกและยินดีที่ได้รับความทุกข์ที่แฝงอยู่ในสุขแบบโลก (โลกียสุข) พระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนการสอนไปจากอดีตที่มุ่งสอนให้หลุดพ้นเข้านิพพาน แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาไม่สอนให้คนหลุดพ้นเข้าสู่นิพพาน พระพุทธศาสนายังมุ่งสอนให้คนหลุดพ้นเข้าสู่นิพพานเหมือนเดิม เพียงแต่หันมาสอนให้สร้างสรรค์คนให้เป็นคนดีเพื่อความสงบสุขของสังคม และความสงบใจให้เป็นพื้นฐานให้กับบุคคลก่อน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะสถานการณ์ทางโลกได้เปลี่ยนไป วิถีชีวิตของคนก็เปลี่ยนไป ดังนั้น จุดหมายหลักของพระพุทธศาสนานั้นก็ยังสอนเพื่อให้คนพ้นทุกข์คือเข้าสู่นิพพาน เป็นจุดสูงสุดและพ้นทุกข์กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของจริยธรรมแบบโลกปัจจุบัน การแสวงหาปัจจัยให้พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือ มีวัตถุพร้อมบริบูรณ์ก็ตามมิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะมันเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไปไม่ได้มีกันทุกคน คนบางคนมีความต้องการวัตถุเพียงเท่าที่พอเป็นอยู่ แล้วก็สามารถหันไปมุ่งเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญาแต่บางคนยังไม่พร้อม ชีวิตของเขายังต้องขึ้นต่อวัตถุมากกว่า เขาจึงต้องแสวงหาปัจจัยให้พอแก่ความต้องการของชีวิต เพื่อให้การเป็นอยู่ของเขาไม่เป็นเหตุเบียดเบียนผู้อื่น และให้เป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนั้น บางคนเมื่อพร้อมบริบูรณ์แล้วยังสละปัจจัยเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้ดี การมีทรัพย์มากมายของเขาก็เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการศึกษาวិเคราะห์แนวคิดเรื่อง หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการแก้ปัญหาสังคมไทยซึ่งวัตถุประสงค์ในวิจัย ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางการนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาสรุปผลดังต่อไปนี้

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

ทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ คือ ธรรมที่อำนวยความสะดวกให้ในปัจจุบันทันตาเห็น ประโยชน์นั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คือ เป็นผู้มั่งคั่งมั่งคั่ง มีชื่อเสียงเกียรติคุณได้รับการยกย่องโดยทั่วไป และมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตน

ความสำคัญของหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ ๔ คือ เป็นหลักการพื้นฐานเพื่อการดับทุกข์ทางกายอันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นง่ายและมีอยู่มากมายในสังคมปัจจุบัน หากต้องการดับทุกข์ทางสังคมทรงสอนหลักประโยชน์เบื้องต้นคือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา

ทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ ๔ ประการ ประกอบด้วย ๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เช่นขยันหมั่นเพียร เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบกิจการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุปายในการทำงานนั้น ให้สามารถทำได้สำเร็จ ๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาโรคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม เขารักษาคุ้มครองโรคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ไม่ให้ถูกลัก หรือทำลายไปโดยภัยต่างๆ ๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดี ไม่คบคนชั่ว อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรงจา สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีลจาคะ ปัญญา ๔) สมชีวิตา อยู่อย่างพอเพียง รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโรคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้สุรุ่ยสุร่าย พุ่มพายนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้

หลักพื้นฐานในการดำเนินชีวิตตามนัยพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม แบบแผนทางความประพฤติจึงถูกกำหนดขึ้นตามกรอบแห่งศีลธรรม “ศีล” ในฐานะระเบียบการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ มีการสำรวมระวังทางกาย วาจา และใจ อันเป็นบ่อเกิดแห่งคุณธรรมในปัญญา การดำเนินชีวิตกับสภาวะเศรษฐกิจวิกฤตอย่างนี้นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนหลักการวิธี

ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์เพื่อเข้าถึงจุดหมายในการดำเนินชีวิตดังนี้ ๑) ความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาจัดการดำเนินกิจการ เรียกว่า อุฏฐานสัมปทา ๒) รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สิน และผลแห่งกิจการงานให้รอดพ้นอันตรายไม่เสื่อมเสีย เรียกว่าอารักขสัมปทา ๓) รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่เกื้อกูลแก่การงาน ความดีงามและความก้าวหน้าของชีวิตเรียกว่า กัลป์ยาณมิตตตา ๔) รู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดีให้มีความสุขได้โดยไม่สุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย สามารถประหยัดทรัพย์ไว้ให้เพิ่มพูนขึ้นได้เรียกว่า สมชีวิตา

ปัญหาในสังคมไทย คือ ขาดความเพียร คือ ไม่ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานและ ไม่ประกอบอาชีพอันสุจริต การไม่รู้จักรักษาทรัพย์ คือ ไม่รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร การคบคนพาล คือ ไม่รู้จักการคบคนดีเป็นมิตร ไม่รู้จักเลือกบุคคลที่จะคบหาว่าจะนำชีวิตของเราไปในทิศทางใด และการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ ไม่รู้จักกำหนดรายได้อันพอใช้และรายจ่าย และไม่อยู่แบบพอดี สมรายได้

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาบุคคล ประกอบด้วย ๑) การขาดความเพียร วิธีการแก้ปัญหาที่ตัวบุคคล คือ การสร้างพฤติกรรมให้เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร การทำหน้าที่ให้ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่บุคคลและส่วนรวม การไม่รู้จักรักษาทรัพย์ นำหลักอารักขสัมปทามาแก้ปัญหาชีวิตการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ คือ การใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ (ชีวิตที่เป็นหลักฐาน) ๒) การคบคนพาล การนำหลักกัลยาณมิตตตามาแก้ปัญหาชีวิต การคบคนพาล ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมักกับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูงชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี และ ๓) การฟุ่มเฟือยใช้ทรัพย์เกินฐานะ การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาชีวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะสมควรกับรายได้ของเรา เพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตนเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์พยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุขได้ตามสมควรแก่สภาพของตนเองและครอบครัว

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาครอบครัว ประกอบด้วย ๑) การปฏิบัติตนของในสถานการณ์ครองตน สมาชิกในครอบครัวต้องปฏิบัติตนตามหลักการบริหารครอบครัว ๆ จึงจะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ไม่มีการเอาไรดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ต่างคนต่างมีความ

เอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน เว้นจากการเห็นแก่ตัว เว้นจากการเสียผลประโยชน์น้อยเพื่อต้องการผลประโยชน์มาก การดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ที่มีความสำเร็จเป็นส่วนมากแล้ว จะพบว่า มีหลักธรรมเป็นเครื่องกำกับอยู่ หลักธรรมนั้นคือ มีความขยัน มีความซื่อสัตย์ รู้จักประหยัด และมีความอดทนเป็นที่สุด นี้ก็เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า มาตรฐานวัดความเป็นมนุษย์ในการครองตนและดำรงชีวิตตนอยู่ในสังคมนั้น ๆ มนุษย์ที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องมีธรรมที่เป็นพื้นฐานคือ “มนุษยธรรม” “ธรรมเป็นเครื่องกระทำบุคคลให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์” ธรรมในที่นี้ ก็คือ หลักเบญจศีล หรือศีล ๕ เบญจศีล คือศีล ๕ ๒) การปฏิบัติตนในสถานการณครองคน ควรประพฤติและปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎระเบียบของศีลธรรม ตามหลักทศ ๖ ด้วยการปฏิบัติตนเพื่อเป็นการขับเคลื่อนคุณความดีของบิดามารดา ที่ท่านอบรมสั่งสอนให้บุตรได้เป็นคนดี มีความกตัญญูรู้คุณบุคคล และยึดเอาหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ดีแล้ว เอาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขให้ยิ่งขึ้นไป ในการดำเนินชีวิตของการครองเรือนคฤหัสถ์นั้นจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่เป็นมงคลแก่ชีวิตตนและสังคมด้วยการปฏิบัติ และ ๓) การปฏิบัติตนสถานะการครองเรือน ผู้หวังความสำเร็จ และความเจริญรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิตที่จะนำพาครอบครัวและสังคมประเทศชาติไปสู่ความสำเร็จทางธุรกิจการงาน พึงปฏิบัติตามหลักธรรม เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการบริหารครอบครัวที่จะนำพาครอบครัวไปสู่ความอยู่ดีกินดี ก้าวข้ามพ้นความขัดสน หรือความอดอยาก หิวโหย ประกอบด้วย ฆราวาสธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน ๒. ทมะ ความรู้จักข่มจิตใจของตน ๓. ขันติ ความอดทน ๔. จาคะ การสละให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ประกอบไปด้วยวิธีการ ๑) ความพอประมาณ ดำเนินธุรกิจโดยหลักความพอดี พอประมาณ ไม่มากเกินไปและพอเพียง ไม่น้อยเกินไป ๒) ความมีเหตุผล ดำเนินธุรกิจด้วยสติปัญญา ใช้ความคิดอย่างรอบคอบด้วยข้อมูลและเหตุผลที่เหมาะสม ระมัดระวัง ตระหนักต่อการที่ไม่สามารถควบคุมปัจจัยภายนอกได้มากนักและไม่สามารถมีปัจจัยภายในได้มากหรือดีเท่าที่ต้องการ ๓) การมีภูมิคุ้มกัน ความสามารถหลีกเลี่ยงความเสี่ยงโดยไม่สร้างเหตุให้เกิดความเสี่ยงในการบริหารและดำเนินธุรกิจ ๔) ความรู้ ความสามารถคาดการณ์ สามารถตรวจสอบและประเมินสถานการณ์เพื่อเตรียมพร้อมรับประโยชน์จากโอกาสและโทษจากความเสี่ยงต่างๆ ในการดำเนินธุรกิจ ๕) คุณธรรม ดำเนินธุรกิจด้วยคุณธรรม จริยธรรม ไม่เบียดเบียนผู้เกี่ยวข้องกับธุรกิจของตนเอง และไม่เบียดเบียนธุรกิจของผู้อื่นมีการปฏิบัติต่อผู้เกี่ยวข้อง ซื่อสัตย์ และรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม

หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคม หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์กับการแก้ปัญหาสังคมจะต้องผู้รู้จักแบ่งปัน เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้คนในสังคมมีจริยธรรม คุณธรรม ไม่เป็นสังคมวัตถุนิยมและ

บริโภคนิยมไม่แก่งแย่งกัน ไม่เห็นแก่วัตถุเงินตรา สร้างสังคมให้เข้มแข็งซึ่งเป็นพื้นฐานความมั่นคงของประเทศไทย

การนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมปัจจุบัน มีทั้งหมด ๔ ข้อ คือ (๑) การนำหลักอภิวรรณสัมปทามาแก้ปัญหาคารขาดความเพียร เมื่อจะหลีกเลี่ยงพ้นจากความช้วนานาประการ สิ่งสำคัญก็คือการระมัด ระวังหรือสำรวมรักษากาย วาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิตของเรา ไม่ให้หลงไปตามกระแสวัตถุต่างๆ (๒) การนำหลักอารักขสัมปทามาแก้ปัญหาชีวิตการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ อารักขสัมปทา คือการใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ (๓) การนำหลักกัลยาณมิตตตามาแก้ปัญหาวิตการคบคนพาลต้องมีกัลยาณมิตรที่ดี คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคลหรือเข้าร่วมหมุ่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี และ (๔) การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะคือ การประหยัดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพของเรา พยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะก็รายได้ของเราเพราะว่าผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้น ย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์ พยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุขได้ตามสมควรแก่อัตภาพของตัวเองและครอบครัว

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยศึกษาได้พบว่ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่ควรจะได้รับการศึกษาเพิ่มเติมอีก ทั้งในด้านทั่วไปและทางด้านการวิจัยดังนี้

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

๑) พุทธศาสนิกชนควรนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อความเจริญในการดำเนินชีวิต อาชีพ ครอบครัว และสังคม

๒) คณะสงฆ์ควรนำหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ ไปเผยแพร่แก่ชาวพุทธในวาระโอกาสต่าง ๆ

๓) องค์กรภาครัฐและเอกชนควรส่งเสริมการเผยแพร่หลักธรรม เรื่องทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

- ๑) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในเชิงเศรษฐศาสตร์
- ๒) ศึกษาการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคมไทยแต่ละด้านในปัจจุบัน
- ๓) ศึกษาการครองชีวิตของครอบครัวพุทธไทยตามหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ในภาค

ปัจจุบัน

ต่างๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย-บาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

—————. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กันยา สุวรรณแสง. จิตวิทยาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๒

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช. คำพ่อสอน : ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และมูลนิธิสตรี-สฤณีวงศ์, ๒๕๔๓.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ ป.ธ.๙). มงคล ๓๘ ประการ. กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ปอ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

—————. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

—————. ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

—————. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทตโต). พระนิพนธ์ต่างเรื่อง. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๙๑.

วราภรณ์ ตรีกุลสฤณี. จิตวิทยาการปรับตัว. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วิธาน สุชีวะคุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน. **ปรัชญาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : รามคำแหง, ๒๕๓๓.

สุชา จันท์เอม. **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

สุเมธ ตันติเวชกุล. ๒๐๙ **คำสอนพ่อเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลอง พระชนมายุ ๘๑ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

อดุลย์ ตันประยูร. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : บารมีการพิมพ์, ๒๕๒๔.

อุดม บัวศรี. **ผนวก้อมปรัชญาชีวิตอีสาน**. ขอนแก่น : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัย ขอนแก่น, ๒๕๓๗.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระครูโพธิธรรมานุกูล (บรرتها ชุตจีน). ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อ แก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหามิตร ฐิตปถุญ (วันยาว). “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลัก เศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. **พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผาทา). การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญา. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระวิทยา ญาณสาโร (คุ่มราชภูร์). “ศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมอง ของพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มนูญ มุกประดิษฐ์. “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎก กับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **ดุขฎิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาอังกฤษ

Surdenranath Dasgupta, **A History of Indian Philosophy Vol. ๒**. New Delhi : Motiral Banurasi Press.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระครูอาทรวณกิจ ฉายา อนุโลโย นามสกุล ฉันทสิริกุล
ชาติกาล	วันอาทิตย์ที่ ๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๖
ชาติภูมิ	บ้านเลขที่ ๔๐๖ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านบึง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี
อุปสมบท	วันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ วัดบึงบวรสถิตย์ ตำบลบ้านบึง อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี
การศึกษา	- นักระรรมเอก - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาปรัชญา - พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
ตำแหน่งหน้าที่	เจ้าอาวาสวัดลุมพินีวันวราราม , เจ้าคณะอำเภอลำปางค์ศิลปาคม
หน้าที่การงาน	- เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอุดรธานี, พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, - ผู้บริหารศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วัดโพธิ์ศรีสว่าง, วิปัสสนาจารย์ - อาจารย์บรรยาย ศูนย์การศึกษาวัดมัสฌิมาวาส มจร.วิทยาเขตหนองคาย ตำบลหมากแข้ง อ.เมือง จ.อุดรธานี ๔๑๐๐๐
ปัจจุบันอยู่	วัดลุมพินีวันวราราม เลขที่ ๕๖ หมู่ที่ ๑ ตำบลอุ่มจาน อำเภอลำปางค์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ๔๑๑๑๐ โทร. ๐๘๑-๖๕๐-๗๙๙๗